

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

Międzynarodowe czasopismo naukowe

**Art
Jurisprudence
Medical sciences
Computer science
Economic sciences
Pedagogical sciences**

№28(221) 2024

colloquium-journal

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Colloquium-journal №28 (221), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak**
Ewa Kowalczyk

Rada naukowa

- **Dorota Dobija** - profesor i rachunkowości i zarządzania na uniwersytecie Koźmińskiego
- **Jemielniak Dariusz** - profesor dyrektor centrum naukowo-badawczego w zakresie organizacji i miejsc pracy, kierownik katedry zarządzania Międzynarodowego w Ku.
- **Mateusz Jabłoński** - politechnika Krakowska im. Tadeusza Kościuszki.
- **Henryka Danuta Stryczewska** – profesor, dziekan wydziału elektrotechniki i informatyki Politechniki Lubelskiej.
- **Bulakh Iryna Valerievna** - profesor nadzwyczajny w katedrze projektowania środowiska architektonicznego, Kijowski narodowy Uniwersytet budownictwa i architektury.
- **Leontiev Rudolf Georgievich** - doktor nauk ekonomicznych, profesor wyższej komisji atestacyjnej, główny naukowiec federalnego centrum badawczego chabarowska, dalekowschodni oddział rosyjskiej akademii nauk
- **Serebrennikova Anna Valerievna** - doktor prawa, profesor wydziału prawa karnego i kryminologii uniwersytetu Moskiewskiego M.V. Lomonosova, Rosja
- **Skopa Vitaliy Aleksandrovich** - doktor nauk historycznych, kierownik katedry filozofii i kulturoznawstwa
- **Pogrebnaya Yana Vsevolodovna** - doktor filologii, profesor nadzwyczajny, stawropolski państwowy Instytut pedagogiczny
- **Fanil Timeryanowicz Kuzbekov** - kandydat nauk historycznych, doktor nauk filologicznych. profesor, wydział Dziennikarstwa, Bashgosuniversitet
- **Aliyev Zakir Hussein oglu** - doctor of agricultural sciences, associate professor, professor of RAE academician RAPVHN and MAEP
- **Kanivets Alexander Vasilievich** - kandydat nauk technicznych, profesor nadzwyczajny Wydział Agrotechnologii i Transportu Drogowego, Państwowy Uniwersytet Rolniczy w Połtawie
- **Yavorska-Vitkovska Monika** - doktor edukacji, szkoła Kuyavsky-Pomorsk w bidgoszczu, dziekan nauk o filozofii i biologii; doktor edukacji, profesor
- **Chernyak Lev Pavlovich** - doktor nauk technicznych, profesor, katedra technologii chemicznej materiałów kompozytowych narodowy uniwersytet techniczny ukraiны „Politechnika w Kijowie”
- **Vorona-Slivinskaya Lyubov Grigoryevna** - doktor nauk ekonomicznych, profesor, St. Petersburg University of Management Technologia i ekonomia
- **Voskresenskaya Elena Vladimirovna** doktor prawa, kierownik Katedry Prawa Cywilnego i Ochrony Własności Intelektualnej w dziedzinie techniki, Politechnika im. Piotra Wielkiego w Sankt Petersburgu
- **Tengiz Magradze** - doktor filozofii w dziedzinie energetyki i elektrotechniki, Georgian Technical University, Tbilisi, Gruzja
- **Usta-Azizova Dilnoza Ahrarovna** - kandydat nauk pedagogicznych, profesor nadzwyczajny, Tashkent Pediatric Medical Institute, Uzbekistan
- **Oktay Salamov** - doktor filozofii w dziedzinie fizyki, honorowy doktor-profesor Międzynarodowej Akademii Ekoenergii, docent Wydziału Ekologii Azerbejdżańskiego Uniwersytetu Architektury i Budownictwa
- **Karakulov Fedor Andreevich** – researcher of the Department of Hydraulic Engineering and Hydraulics, federal state budgetary scientific institution "all-Russian research Institute of hydraulic Engineering and Melioration named after A. N. Kostyakov", Russia.
- **Askaryants Wiera Pietrowna** - Adiunkt w Katedrze Farmakologii, Fizjologia. Taszkencki Pediatryczny Instytut Medyczny. miasto Taszkent

    SlideShare

INDEX
INTERNATIONAL

COPERNICUS

 НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>

CONTENTS

ART

Babayeva S.R. CURATORIAL EXHIBITION AS PART OF THE EXHIBITION ACTIVITIES OF A CULTURAL INSTITUTION	4
--	---

COMPUTER SCIENCE

Абдусаттаров Ж. А. ИНСТРУМЕНТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА ДАННЫХ.....	9
--	---

Abdusattarov Zh.A. DATA MINING TOOLS.....	9
---	---

Hamzayev Ch.M. APPLICATIONS AND THEIR CHARACTERISTICS	11
---	----

Guliyev A.M. CLASSIFICATION SYSTEM OF APPLIED PROGRAMS	13
--	----

MEDICAL SCIENCE

Романчук Л.І., Дягель Н.С., Сузанська А.В., Бондар К.В. ПЕРЕБІГ ПОЗАГОСПІТАЛЬНОЇ ПНЕВМОНІЇ У ПАЦІЄНТА НА ТЛІ ГІПОКСИЧНО-ІШЕМІЧНОГО УРАЖЕННЯ ЦНС, КІСТОЗНОЇ ЕНЦЕФАЛОМАЛЯЦІЇ, ДВОБІЧНИХ СУБДУРАЛЬНИХ ГІГРОМ. КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК З ПРАКТИКИ 16	
---	--

Romanchuk L.I., Dyagel N.S., Suzanska A.V., Bondar K.V. TREATMENT OF POSTHOSPITAL PNEUMONIA IN A PATIENT WITH HYPOXIC-ISCHEMIC DISEASE OF THE CNS, CYSTIC ENCEPHALOMALACY, DVOB INTERNAL SUBDURAL HYGROMAS. CLINICAL TYPE OF PRACTICE	16
--	----

Романчук Л.І., Пархоменко А.Р., Плевако М.В., Діклевич О.О. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЛЮКОКОРТИКОСТЕРОЇДНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ МЕНІНГОКОКОВІЙ ІНФЕКЦІЇ (огляд літератури)	18
---	----

Romanchuk L.I., Parkhomenko A.R., Plevako M.V., Diklevich O.O. PECULIARITIES OF GLUCOCORTICOSTEROID THERAPY IN MENINGOCOCOCAL INFECTIONS (review of the literature).....	18
---	----

Проніна А., Дарій Ю.Р., Дудка Т.В. ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ БРОНХІАЛЬНОЇ АСТМИ	20
--	----

Pronina A., Dariy Yu.R., Dudka T.V. REASONS FOR THE DEVELOPMENT AND CURRENT METHODS OF TREATMENT OF BRONCHIAL ASTHMA	20
--	----

PEDAGOGICAL SCIENCES

Оспангалиева Г.У., Тұрғанбекова А.Е. ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ.....	22
--	----

Ospangalieva G.U., Turganbekova A.E. EFFECTIVE WAYS OF TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS	22
--	----

ECONOMIC SCIENCE

Ашинова М.К., Ешугова С.К., Колесник Е.В., Тлишев А.А. СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА.....	27
Ashinova M.K., Yeshugova S.K., Kolesnik E.V., Tlishev A.A. STRATEGIC PLANNING OF THE REGION'S DEVELOPMENT	27
Король Ю.К. ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	31
Korol Yu. IMPACT OF MARKETING STRATEGY ON THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	31
Лункін В.В. ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	36
Lunkin V. ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON THE EFFICIENCY OF USE OF RESOURCE POTENTIAL BY AGRICULTURAL ENTERPRISES	36
Остахов О.С. УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ	42
Ostakhov O. MANAGEMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE AND POST-WAR RECOVERY	42
Романюк О.Г. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ	48
Romaniuk O. STRATEGIC MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTITIES	48
Серов В.В. СТРАТЕГІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	55
Serov V. MARKETING STRATEGIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN GLOBALIZATION	55
Стародубцева Л.В. ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ	61
Starodubtseva L.V. ECONOMIC RE-THINKING OF ACHIEVEMENT OF GOALS OF STECED DEVELOPMENT IN UKRAINE	61

JURISPRUDENCE

Шевченко Д.А., Кореньков М.М., Копилов Е.В. ПРИНЦИПИ ТА ПРАВОВА ОСНОВА ОПЕРАТИВНО - РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	67
Shevchenko D.A., Korenkov M.M., Kopylov E.V. PRINCIPLES AND LEGAL BASIS OF OPERATIONAL - SEARCH ACTIVITIES	67
Ларіонов Р.Д., Сафонов Д.С., Копилов Е.В. ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ, НА ЯКИХ ҐРУНТУЄТЬСЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	71
Safonov D.S., Larionov D.R., Kopylov E.V. GENERAL CRITERIA ON WHICH THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT BODIES ARE BASED WHEN CARRYING OUT OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITIES	71

UDC: 069

Babayeva S.R.*PhD in Art**Azerbaijan Tourism and Management University**Baku, Azerbaijan*

ORCHID 0000-0003-1372-4852

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13923342>**CURATORIAL EXHIBITION AS PART OF THE EXHIBITION ACTIVITIES OF A CULTURAL INSTITUTION****Abstract:**

The article is devoted to the importance of a curatorial exhibition as part of the exhibition activities of a cultural institution. It is indicated that the active involvement of society in art by cultural institutions is carried out mainly through holding various exhibitions. One of the forms of exhibition activities is a curatorial exhibition (and tour).

Using comparative historical analysis and research of extensive literature, the definition and types of curatorship, their place in the organization and conduct of exhibitions are given. Extensive material on holding curatorial exhibitions and tours by leading museums of the world is provided.

Keywords: *curator, museum curator, independent curator, exhibition, tour, museum, gallery, audience.*

Introduction. Over the past few decades, museum exhibition activities have moved from complete static to dynamism, bringing new forms of demonstrating cultural and historical heritage to the stage. Although one of the main goals of the museum is to educate and enlighten the public, it is more than obvious today that few visitors would voluntarily wish to visit these purposeful classical static exhibitions without serious outside incentive. The modern visitor wants to get positive emotions and deep impressions from a dynamic exhibition, which actively and, most importantly, purposefully uses modern information technologies, where the audience actively participates in various seminars and workshops and conducts interesting mutual communication with specialists about the exhibited museum artifacts. Modern technical and innovative achievements help the museum in this, providing the opportunity to transform the exhibition space in accordance with the theme of the exhibition, inviting specialists from other museums, specialized scientists and designers both from their own country and from abroad. Museums are actively using these achievements to optimize the functioning of the system of interaction between the museum exhibition and the audience.

Research part. In exhibition activities, the effectiveness of communication between a museum and its audience is also achieved through the organization of a short-term event held by a cultural institution and dedicated to a specific topic or a work of art. Moreover, this event is held in a specific hall of a museum or gallery, in which a special aesthetic environment is formed, that is, the works of art surrounding visitors create an atmosphere of involvement in the event, enrich perception and make a deep impression from meeting them.

This form of attracting an audience and active interaction with visitors is reflected in such a type of exhibition activity of museums and galleries as curatorial exhibitions (or tours), which began in the 60-70s of the

last century. This period was marked by various experiments with new forms of exhibitions and an active search for more effective ways of introducing society to art. The most important event of that time was the exhibition of the Swiss inventor of curating, Harald Szeemann, who helped to rethink contemporary art. With the exhibition "When Relationships Become Form," shown in 1969 at the Bernese Kunsthalle, Szeemann brought together a wide range of international artists who were turning to socially interactive forms of work. A thoughtful reading of the exhibition assumed that the viewer's attention should be directed not only to the exhibited objects, but also to the figure of the exhibition organizer, who conceived this event, constructed its dramaturgy and directed its course in time. The final formation of the institute of curatorial activity took place in the 80s of the last century with the emergence of the first nine-month educational programs dedicated to curatorial activity. In 1987, the Le Magasin Art Centre in Grenoble launched Europe's first graduate curatorial training programme, l'Ecole du Magasin, which still exists today. At the same time, the Art History/Museology Study Group within the Whitney Independent Study Program was renamed Curatorial and Critical Research. Since then, curatorial practice has become both an academic discipline and an independent profession.

The 90s of the 20th century and the beginning of the 21st century were accompanied by the active development of the institution of curating, which is directly connected with the rapid spread, first of all, of the exhibition format of the biennial [1, p. 7].

Application of innovative technologies has raised this type of exhibition activity to a new level of development, turning curatorial exhibitions into an important event in the life of art and society.

However, before moving on to the characteristics and features of a curated exhibition (tour), it is necessary to define the term "curator" and his role in the

preparation and holding of the exhibition. The word “curator” comes from the Latin word “*curare*” meaning guardian, trustee, that is, a person who oversees the progress of a certain work or process [2]. In the field of contemporary art, the figure of the curator, as indicated above, acquired special significance in the 80-90s of the last century, when the phenomenon of celebrity curators emerged.

Modern explanatory dictionaries of the English language give the following definition of the term “curator”: 1) a person in charge of a department of a museum or other place where objects of art, science, or from the past are collected, or a person who organizes and arranges a showing of art or other objects of interest (Cambridge Dictionary) [3]; 2) A curator is a person whose job it is to be responsible for objects or works of art in a museum, art gallery, etc. (Oxford Dictionary) [4]; 3) A curator is a person who is responsible for objects or works of art in a museum or art gallery (Collins Dictionary) [5].

The Russian Museum Encyclopedia “Dictionary of Museum Terms” defines a curator (*from the Latin curare – trustee*): 1) an exhibition curator is a person responsible for the implementation of an exhibition project; 2) a curator of contemporary art is an exhibition curator, who is often an active participant, co-author and interpreter of an art project, may be invited or be on the staff of the museum; 3) in Western countries, also the custodian of one of the collections and at the same time the exhibitor (curator) or chief custodian (museum curator) [6].

The Dictionary of Museum Terms defines a curator (trustee, guardian) in a museum as a person who heads the development and implementation of a museum project. Under his leadership, a project (working) group is formed, each member of which is a specialist in a certain field (law, finance, transportation, insurance). Outside specialists (designer, architect) may be invited to join the group. In addition to narrow professional knowledge in the field of museology, project supervision also requires knowledge of management, i.e. project management as a whole [7, p. 85].

Thus, based on the above definitions and the development trend of exhibition activities, the role of curators in the life of a cultural institution, in the dissemination of cultural heritage is extremely high. Museum curators are specialists in a specific subject area related to the mission of their museum, researchers of museum collections, exhibition developers and public custodians of collections.

In today’s rapidly changing world, museums are moving away from being static repositories of artifacts to becoming important centers for dialogue with society, exchange of ideas, and scientific research. In this context, the role of the curator is expanding, intertwined with active interaction with the audience, interdisciplinary collaboration, and the dissemination of important information about history, culture, and art. Thanks to his/her unique understanding of collections, curators are well placed to make connections between works of history and art and contemporary social issues. This is very clearly reflected in the events (curated

exhibitions and tours) that curators themselves run within the museum or gallery.

Despite the fact that a curated exhibition organically exists as one of the types of exhibition activities of a museum and, to a greater extent, an art gallery, the form and conceptual basis of this event differs from a museum exhibition. The peculiarity of a curated exhibition is its theme, focus, and inherent storyline. When creating a project for a proposed exhibition, the curator selects certain works based not only on their significance, but also on the idea, storyline, and completed composition of the event that he has formed.

The practice of holding modern curated exhibitions of works of art by museums and art galleries shows that they are not limited to just demonstrating exhibits and art objects, but include an extensive program to attract the audience to the event, which may consist of thematic lectures, master classes, communication with curators and specialized experts, etc.

At the same time, it is necessary to note here an important feature of curatorial activity, which objectively forms this activity. In the practical life of culture and art there are the two types of curatorship associated with the person’s affiliation with curatorial activity. The first type are curators who are employees of a state cultural institution (museum or gallery), and the second ones are independent curators who carry out their activities on the basis of agreements concluded with cultural and artistic figures to organize exhibitions related to their work or a museum or gallery - to be assisted in holding certain events of the institution.

In the first case, when the curator is a full-time employee of a museum or gallery, all his activities are carried out within the framework of the mission, tasks and work plan of the cultural institution. During the organization and holding of a curatorial exhibition, with all his creative approach, rich experience and brilliant knowledge of the works of art on display, his positive qualities are limited by the need to adhere to the storyline approved by the museum and the multitude of his job responsibilities as one of the leading employees of this institution. The curator’s duties include preserving works of art, researching them and forming collections, as well as organizing exhibitions. Thus, organizing all types of exhibitions, improving permanent exhibitions presupposes a high share of research activities, serious and at the same time original presentation of artistic material. The result of his activities is the formation of a significant museum collection, the development of a single artistic project that reveals the essence and content of the exhibition.

Despite the importance of a curatorial exhibition in a museum, numerous job responsibilities and limited opportunities for independent creative approach in organizing and holding a curatorial exhibition, as a rule, significantly narrow the possibilities of a museum curator to independently hold these events. This circumstance is especially noticeable in the activities of leading museums, which annually plan and hold dozens of large thematic national and international exhibitions, in which all museum curators are actively involved. As a result, the curators of these museums, in addition to directly participating in the organization and holding of

the above-mentioned exhibitions, also provide online support for them (so-called online curatorial tours). On the pages of the museums' social networks, curators post lengthy stories about the exhibitions taking place and provide an interesting selection of thematic information related to a specific exhibit or work of art.

Such are, for example, the curators' corners of the British Museum. Thus, on the British Museum's YouTube channel dedicated to the exhibition "The World of Stonehenge", the museum has posted ten videos, seven of which are about an hour or more long. The first video, entitled "Curator's corner", was posted by the British Museum on February 10, 2022, that is, a week before the start of the exhibition itself. The museum curator provided a brief introduction to the exhibition over the course of seven and a half minutes. It was viewed 189,000 times. The museum posted the next video on February 24, 2022. The video, one hour and two minutes long, was called "Curator's introduction." It detailed the history of the exhibit and provided other information about the event. This video has been viewed 33,000 times. Between March and June 2022, the British Museum posted eight videos, totaling 8 hours and 27 minutes. These videos focused on various aspects of the exhibition. Museum curators introduced the virtual audience to the history and individual exhibits of Stonehenge and provided extensive factual material about the exhibition. These videos have been viewed 698,885 times [8]. This dynamic of curatorial online tours also applies to other exhibitions held by the museum over the past three years (2022-2024).

At the same time, today museums actively use such a type of communication with the audience as curatorial tours. The duration of these tours can take from one hour to several days, depending on the intensity and content of the tour program. Thus, the program of one of the many curatorial tours of the British Museum "Around the World in 90 Minutes" involves getting acquainted with a number of the most famous exhibits exhibited in various halls of the museum. During the tour, the curator provides detailed information about each exhibit, answers questions of interest to visitors [9].

The Louvre Museum organizes various thematic curatorial tours as one of its areas of work with the audience. One of these curatorial tours is the "Private Tour of the Louvre" lasting three hours. On this three-hour tour of the Louvre, visitors are accompanied by a curator who is an art historian. During the tour, the curator provides detailed information about the Louvre Museum's most visited collection of works of art in the world, as well as organizes discussions on certain exhibits and answers visitors' questions [10].

The Metropolitan Museum of Art offers an extensive program of curatorial tours for its audience. The tour program is intended to attract all categories of society and is designed for both adults and children. The topics cover historical artifacts, works of culture and art. In particular, the curatorial tour program "Met Expert Talks" is intended to introduce visitors to works of art and, receive positive impressions from it, through active mutual communication with museum experts, including curators, restorers, scientists and researchers.

The museum offers a varied curatorial program of children's tours. Thus, the program of one of the children's tours "How did they do it?" involves a program of direct participation of children through the use of tools and materials in learning the technique of creating works of art. During the tour, a curator, teacher or restorer popularly talks about the features of creating certain works of art. Another children's tour, "Start with Art at The Met/Start with Art and Music" engages children in the world of history, culture, and art through sharing ideas, storytelling, sketching, singing, and other gallery activities that bring the artworks to life [11]. Similar curatorial tours are also organized by other leading museums around the world.

Along with curatorial tours, museums also host full-fledged curatorial exhibitions. One such curatorial exhibition was the one held at the Audian Art Museum in Cleveland, Ohio, from February to May 2024, organized by the trio of curators Kiriko Watanabe, Gail and Stephen A. Jarislowky. The exhibition, "Manabu Ikeda: Flowers from the Wreckage" featured Ikeda's meticulously detailed pen-and-ink drawings, filled with startling imagery. The viewer was offered an impressive interactive communication with the content of the exhibition, while discovering a certain artistic text, a unique narrative, unfolding as they delved deeper into it. At the same time, the viewer was free in individual interpretation, personal understanding. As a result, such multifaceted communication with art turned from an ordinary visit to the exhibition into a memorable event [12].

A curated exhibition as an event of active interaction with the audience is widely used by art galleries in various countries. Such an exhibition is one of the main types of demonstration of works of art available in the gallery. Due to this, such an exhibition is not limited by strict program frameworks. It is usually characterized by the creativity of the curatorial approach to the organization and holding of this event, the depth of thematic content, information content and active communication with the audience.

These include curated exhibitions at the National Gallery Singapore, such as the exhibition "Tropical: Stories from Southeast Asia and Latin America" held in February 2024 by two curators of the gallery, Teo Hui Min and Qingyi Lim. The exhibition featured over 200 works of art created by artists from these regions of the world. It was the first large-scale exhibition in the world to take a comparative approach between the artistic styles and expressions of Southeast Asia and Latin America [13].

Curatorial exhibitions held by the State Tretyakov Gallery in Moscow are interesting in terms of the subject matter and significance of the works of art exhibited. An example of such an event is the curatorial tour of the exhibition "Heroes and Contemporaries of the Silver Age", held from December 2023 to June 2024. The exhibition featured works by famous artists - symbols of the "Silver Age" Mikhail Vrubel, Valentin Serov, Viktor Borisov-Musatov, as well as works by artists from the "World of Art" association, "Blue Rose" and masters of other movements who contributed to the art of the "Silver Age" [14]. This practice of

holding curated exhibitions is widely used by art galleries in various countries.

Unlike museum curators, independent curators are not limited by any framework of job responsibilities. In their work, they are free to choose to collaborate with a particular cultural institution, group or individual artist, sculptor in organizing and holding an exhibition. At the same time, their work, in addition to its creative focus, is also quite commercial in nature. Working on a commercial basis, independent curators collaborate with national and private galleries to organize and hold various exhibitions. They are invited as specialists to organize museum permanent and traveling exhibitions, international festivals and biennials, and also create their own works of curatorial art.

The work of famous curators in organizing numerous cultural events is highly valued by cultural institutions (museums, galleries), private collectors of art and sculpture rarities, and art figures. Famous curators create masterpieces of exhibition art – world-renowned curatorial exhibitions, biennials, exhibitions of private collections, and other events.

Known for its coverage of various national and international art events and for publishing extensive articles on the subject, Artland Magazine has posted on its website a list of ten influential curators shaping the contemporary art world [15].

First on this list is Hans Ulrich Obrist, co-director of the Serpentine Gallery in London. In his curatorial project “Agency of Unrealized Projects,” he has drawn the attention of a wider audience to projects those artists, who for one reason or another, had been unable to realize. Another initiative of H.U. Obrist is the curated exhibition *Do It*, which began in Paris in 1993 as a conversation between Obrist and the artists Christian Boltanski and Bertrand Lavier. Obrist was concerned with how exhibition formats could be made more flexible and open. To this end, he invited 12 artists to submit their ideas for organizing exhibitions of works of art created by past generations of artists and by contemporary artists anywhere in the world. More than 20 years after the initial conversation, “*Do It*” is now presented in at least 50 different locations in more than ten countries around the world. Each “*Do It*” exhibition is unique, site-specific, as it engages the local community in dialogue, while remaining global in its ever-expanding repertoire [16].

Next on the list is independent curator Caroline Christov-Bakargiev. Under her direction, the acclaimed 2012 curatorial exhibition “*Documenta 13*” showcased works by contemporary artists and works of art and artefacts from the past. It was one of the most significant exhibitions in the art world, bringing together art and culture to create a close relationship with the audience [17].

Catherine Morris, a curator at the Elizabeth A. Sackler Center for Feminist Art at the Brooklyn Museum, organized and curated a series of exhibitions titled “*A Year of Yes: Reimagining Feminism at the Brooklyn Museum*” in 2016-2017. The series of exhibitions presented the history of feminism and feminist art, as well as showcased contemporary artistic practices and new thought leadership [18]. In addition, she

had held other curatorial exhibitions of works related to the work of various female artists.

In addition to the above curators, the magazine names Massimiliano Gioni, who organically combines the works of young and old artists, as well as different artistic trends, when holding exhibitions. Gioni, as the director of the Venice Biennale in 2013, and under his curatorship, the exhibition “*The Encyclopedic Palace*” was held. The exhibition presented works by contemporary artists, as well as works of art from the past. In addition, works by little-known artists were exhibited, which were given an incentive for further creativity [19].

The ten influential curators include Helen Molesworth, chief curator of the Museum of Contemporary Art, Los Angeles; RoseLee Goldberg, founding director and curator of Performa, a leading organization dedicated to live performance in the arts of the twentieth and twenty-first centuries; Lowry Stokes Sims, independent curator and Curator Emeritus of the Museum of Arts and Design, New York; Hamza Walker, executive director of LAXART; Thelma Golden, director and chief curator of the Studio Museum in Harlem, New York; and the late Okwui Enwezor (1963-2019), former director of the Haus der Kunst, Munich.

Conclusion. Thus, based on the above and despite the general focus of various exhibitions, which consist of demonstrating works of art, the role and place of a museum curator in this event differs significantly from the role and place of an independent curator. When organizing and holding exhibitions, the curator of a cultural institution is limited by the relevant management and scientific information concerning the objects on display. As a result, there is little room for independence and creativity in holding an exhibition.

On the contrary, an independent curator is free to choose the theme of the exhibition, the method and form of the author's demonstration of exhibits, which gives originality to the event and attracts the audience. However, modern transformations occurring in society are radically changing the paradigm of museum work. Leading museums, striving to meet the modern demands of the audience, are moving away from the classical forms of demonstrating their collections and are beginning to pay significant attention to such forms of activity as curatorial exhibitions and tours. As a result, they are actively attracting independent curators to cooperation, and also creating conditions for the creative approach of museum curators in organizing and holding exhibitions.

References

1. O'Neill P. *The Culture of Curating, Curating of Culture*. Moscow, Marginem Press Publ., 2015, 272 p. (in Russ.).
2. Explanatory online dictionaries of the Russian language. Available at: <https://lexicography.online/explanatory/к/кыпароп> (in Russ.).
3. Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/curator>

4. Oxford Dictionary. Available at: [https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/curator#:~:text=curator-noun,or%20an%20art%20gallery%2C%20etc](https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/curator#:~:text=curator,noun,or%20an%20art%20gallery%2C%20etc)
5. Collins Dictionary. Available at: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/curator>.
6. The Russian Museum Encyclopedia “Dictionary of Museum Terms”. Available at: <http://www.museum.ru/rme/dictionary.asp?87> (in Russ).
7. The Dictionary of Museum Terms. Available at: https://www.sovrhistory.ru/learning/publishing/2133_slovar_muzeynih_terminov.pdf (in Russ).
8. Babayeva S.R. Social media as a part of strategy of museum exhibition (on sample of the British Museum) // Tomsk State University Journal of Cultural Studies and Art History. 2024. No. 56 (in Russ).
9. Around the world in 90 minutes tour. Available at: <https://www.britishmuseum.org/visit/tours-and-talks#around-the-world-in-90-minutes>
10. Private tour of the Louvre. Available at: <https://www.parisperfect.com/tour/private-family-tour-of-the-louvre>
11. Metropolitan Art Museum. MetTours. Available at: <https://www.metmuseum.org/events/programs/met-tours>
12. Audian Art Museum. “Manabu Ikeda: Flowers from the Wreckage”. Available at: <https://audainartmuseum.com/exhibitions/manabu-ikeda-flowers-from-the-wreckage/>
13. National Gallery of Singapore. Tropical Curator Tour with Teo Hui Min and Qinyi Lim. Available at: <https://www.nationalgallery.sg/see-do/programme-detail/975045508/tropical--curator-tour-with-teo-hui-min-and-qinyi-lim>
14. Heroes and contemporaries of the Silver Age. Available at: <https://www.tretyakovgallery.ru/excursions/o/kuratorskaya-ekskursiya-po-vystavke-geroi-i-sovremenniki-serebryanogo-veka/> (in Russ).
15. Artland Magazine-10 Influential Curators Shaping the Art World Today. Available at: <https://magazine.artland.com/10-influential-curators-shaping-the-art-world-today/>
16. Do It Curated by Hans Ulrich Obrist. Available at: <https://curatorsintl.org/exhibitions/18072-do-it-2013>
17. Documenta 13. Available at: https://www.documenta.de/en/retrospective/documenta_13
18. “A Year of Yes: Reimagining Feminism at the Brooklyn Museum”. Available at: https://www.brooklynmuseum.org/exhibitions/year_of_yes_reimagining_feminism
19. Biennale Arte 2013. Available at: <https://www.labiennale.org/en/il-palazzo-enciclopedico>

COMPUTER SCIENCE

УДК 004.942.519.876.5

*Абдусаттаров Жасулан Абдухалил угли
магистрант 2-го курса кафедры
«Информационные технологии»
Университет «Туран-Астана»
г. Астана, Республика Казахстан*

ИНСТРУМЕНТЫ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО АНАЛИЗА ДАННЫХ

Abdusattarov Zhasulan Abduhalil Ugli

DATA MINING TOOLS

Abstract:

This article discusses data mining tools

Аннотация:

В данной статье рассматриваются инструменты интеллектуального анализа данных

Keywords: *data mining, machine learning, database system, computer science, statistics, metadata, decision tree, clustering, neural networks*

Ключевые слова: *интеллектуальный анализ данных, машинное обучение, система баз данных, информатика, статистика, метаданные, древо решений, кластеризация, нейронные сети*

Data mining is the process of extracting and detecting patterns in large datasets, including methods at the interface of machine learning, statistics, and database systems.

Data mining is an interdisciplinary field of computer science and statistics, the general purpose of which is to extract information (using intelligent methods) from a dataset and transform information into an understandable structure for future use.

Data mining is a technique used to process data and study patterns in large datasets to develop practical and data-based information. The most important aspects of data mining include data cleaning, transformation, and integration.

Data Mining for Business Intelligence

Data mining involves extrapolating trends and new information from known data for business intelligence analysis. This helps businesses solve problems, minimize risks, and explore new opportunities over a period of time.

We have recorded the top 10 data mining techniques that data scientists use to extract relevant and useful data for decision-making.

The 10 best Data Mining techniques

1) Tracking patterns

Pattern tracking is one of the fundamental methods of data mining. This involves recognizing and monitoring trends in data sets to perform intelligent analysis of business results. For a business, this process can relate to anything from identifying the most effective demographic groups to understanding seasonal changes in customer purchasing behavior.

For example, the sales data structure may show that a certain product is more popular among a certain demographic group, or total sales decrease after the hol-

iday season. The company can then use this information to target specific markets and optimize the supply chain.

2) Unification

Like pattern tracking, the association method involves searching for specific occurrences with related attributes. The idea is to look for related variables depending on specific attributes or events. Association rules can be especially useful for studying consumer behavior.

For example, an online store may find out that customers who buy a certain product are likely to buy an additional product. Using this information, they can provide more accurate recommendations to maximize sales revenue. This method can also be used in catalog design, product clustering, layout design, etc.

3) classification

It is a useful data mining technique used to obtain relevant data and metadata based on a specific attribute, such as the type of data sources, data mining functions, etc. In fact, this is the process of dividing large datasets into target categories. This categorization is also determined by the data structure, for example, a relational database, an object-oriented database, etc. It is included in the scope of data preparation.

Let's say your company wants to predict changes in the income of customers participating in a loyalty program. You can create a category containing the demographic data of customers with loyalty program membership to develop a binary classification model to predict increases or decreases in expenses.

4) Emission detection

There are times when the data template does not provide a clear understanding of the data. In such situations, the emission detection method comes to the rescue. It involves identifying anomalies or "outliers" in

your dataset to understand specific causes or get more accurate predictions.

Here is an example. Let's say your sales always range from \$7,000 to \$10,000 to \$40,000 per week. But in a week, sales revenue will exceed XNUMX XNUMX dollars, and without any obvious seasonal factors. You need to understand the reason for the sales growth in order to reproduce it and better understand your customer base.

5) Clustering

Like classification, clustering is a data mining technique that involves grouping data based on similarity. This helps in knowledge discovery, anomaly detection, and gaining an understanding of the internal structure of the data.

For example, you can group audiences from different regions into packages based on their age group, gender, and disposable income so that you can tailor your marketing campaign to maximize reach.

The results of cluster data analysis are usually displayed using graphs to help users visualize the distribution of data and identify trends in their datasets.

6) Consistent patterns

As the name suggests, this is a mining method that focuses on detecting patterns or a series of events occurring in a certain sequence. It is widely used in transactional data analysis, but has many applications. For example, it can help companies recommend suitable products to customers to increase sales.

An example is the consistent trend identified in an electronics store, where customers buying an iPhone are most likely to buy a MacBook within six months. The retailer can use this information to create targeted marketing campaigns to increase sales to iPhone customers. For example, a comprehensive offer of Apple products to maximize turnover.

7) Decision tree

A decision tree is a data mining technique in machine learning (ML) that focuses on the relationship of modeling input and output data using if/then rules. Using this approach, you can find out how the input data affects the output data. Trees are usually designed as a descending structure resembling a flowchart.

For example:

- If the cost of the basket is < 500 USD, then it is a regular customer (without discount).
- If the cost of the basket is > 500 USD and < 2,000 USD, then this is a premium customer (10 percent discount).
- If the value of the basket is > 2,000 USD, then this is an exclusive customer (20% discount and 10% of the transaction value are converted into loyalty points).

This decision tree is a simplified example. A predictive analytics model with multiple decision tree models facilitates more complex data analysis.

Decision trees are mainly used for classification and regression models.

8) Regression Analysis

This is one of the most popular data mining methods in machine learning, which uses a linear relationship between variables. This helps you predict the future value of variables. This method has many applications in financial forecasting, resource planning, strategic decision making, etc.

For example, you can use regression analysis to understand the correlation between education, income, and spending habits. The complexity of the forecast increases as additional variables are added. Common methods include standard multiple, stepwise, and hierarchical regression.

9) Long-term memory processing

Long-term memory processing is a data mining technique in machine learning used to analyze data over long periods. This makes it possible to more effectively identify patterns in time-based data, such as climate data. It is designed to scale the data in the system memory and use additional information in the analysis.

For example, you can develop a predictive model to identify fraudulent transactions by assigning probabilities. You can use this model for existing transactions, and then, after a while, update the model with data obtained from new transactions, which will lead to an improved decision-making process.

10) Neural networks

Neural network is also one of the popular data mining methods in machine learning models used with artificial intelligence (AI). Like neurons in the brain, it seeks to identify relationships in data. Neural networks consist of different layers that work together to obtain data analysis results with high accuracy.

These models look for patterns in a large amount of data. Although they can be very complex as a result, the results obtained can provide organizations with extremely valuable information.

List of used literature:

1. Аджиев В. Mineset. Визуальный инструмент аналитика. - Открытые системы, 1997, N3, С. 72-77.
2. Барцев С.И. Принцип двойственности в организации адаптивных систем обработки информации / Барцев С.И., Гилев С.Е., Охонин В.А. // Динамика химических и биологических систем. — Новосибирск: Наука, 1989. — С. 6-55.
3. Беллман Р. Принятие решений в расплывчатых условиях / Беллман Р., Заде Л. // Вопросы анализа и процедуры принятия решений: Сб. статей / Пер. с англ.; Под ред. И.Ф. Шахнова. М., 1976. - С. 172-215.
4. Бонгард М. М. Проблема узнавания. — М.: Физматгиз, 1967.
5. Буч Г. Объектно-ориентированное проектирование с примерами применения: пер. с англ. М.: Конкорд, 1992. — 519 С.

Hamzayev Chingiz Mukhtar oghlu
 Azerbaijan State Pedagogical University
 Head teacher of the "Computer Science"
 department, Ph.D. in Tech
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13923344>

APPLICATIONS AND THEIR CHARACTERISTICS

Summary:

The article reveals the essence of the concept of "means of new information technologies. The possibilities of New information technology tools (NITT) are listed. The place of applied software packages among the means of information technology is especially noted. The names of scientists- researchers who have left a scientific legacy in the creation of applied software are brought to the attention of readers. Teaching staff in the educational process The basic didactic requirements for applied software are revealed.

Key words: *applied software, means of new information technologies, application software requirements.*

Implementation of information technology in the learning process

happens with the use of its certain instrumentation, which in pedagogical literature was called "Means of new information technology (SNIT)". According to Robert IV, [4] under SNIT should be understood as "software and hardware and devices,

functioning on the basis of microprocessor computers, as well as modern means and systems of information exchange, providing operations for collection, production, accumulation, storage, processing, transmission of information" [5].

The possibilities of SNIT and the range of tasks solved with their use allows formulating the pedagogical goals of using SNIT in the system of secondary and higher education. These include the development of the student's personality:

- development of thinking, aesthetic education, development of communication skills;
- the formation of information culture;
- implementation of the social order due to the informatization of society;
- intensification of all levels of the educational process (especially deepening interdisciplinary communications through the use of modern information processing facilities, including audio-video information.

Achieving the goals formulated above is impossible without a solution the question of determining the main directions for the implementation of SNIT in system of training and education. This problem is complex the nature and means of information technology can be used in as a teaching tool, a cognitive tool, a means of developing a student's personality, an object of study, a means of automating control and processing of an experiment. Among the above information technology tools, one of important places are occupied by packages of applied programs of educational appointments, which were called PPP - applied software facilities. So, PPP means an application program, designed to organize and support educational dialogue a user with a computer; functional purpose of PPP - provide educational information and direct training. Problems in the development and use of PPPs are based on a number of theoretical provisions, representing:

- pedagogical feasibility of using PPP;

-functional purpose certain types of teaching staff used for training purposes;

-typology of teaching staff mainly for methodological purposes;

-requirements for teaching staff, used in the educational process.

The pedagogical feasibility of using teaching staff in the educational the process is determined by the goals of the development of the individual's personality and based on the methodological appointment of the teaching staff. Methodical the appointment of PPP is conditioned by the need to intensify the learning process and its transfer to a qualitatively higher level. The most significant, from the point of view of didactic principles of teaching, are the following methodological goals, the most effective achievable using PPP:

- individualization and differentiation of the learning process;
- implementation of control with feedback;
- freeing up study time due to execution on a computer time-consuming computing work;
- computer visualization of educational information;
- modeling and imitation of the studied objects, processes or phenomena;

- strengthening the motivation for learning;
- equipping the trainee with a strategy for mastering the educational material;

- the formation of a culture of educational activity, information culture of the student and the teacher.

Having clarified the methodological goals and functions of the teaching staff in the pedagogical process, it is necessary to define the requirements for the teaching staff, i.e. those characteristics that will allow you to successfully develop and use these software tools. PPP requirements are considered from different points of view. Methodological requirements for teaching staff formulated in the works of BS Gershunsky [1], EI Mashbits [3], NF Talyzina [6]; psychological requirements were developed YD Babaeva with co-author EI Mashbits [2]. Analysis of the pedagogical practice of using teaching staff [5] allows conclude that the most significant reasons for creating low-quality (from a pedagogical point of view) computer programs are: partial, and sometimes complete disregard didactic teaching principles in their development; unlawful

transfer of traditional forms and methods of teaching to new technology learning using a computer. Currently, no one has raised doubts about the fact that in the conditions of informatization of education the paradigm of pedagogical science is changing, the structure and

content of education. New teaching methods based on active, independent

forms of acquiring knowledge and working with information, displace demonstration and illustrative-explanatory and methods, widely used by traditional teaching methodology oriented mainly on the collective perception of information. Parallel to this PPP is being used to support traditional methods learning. In this case, the teaching staff used for educational purposes are transferred to some extent teaching functions, therefore, each program should be built in accordance with the didactic principles of teaching, defining the didactic requirements for teaching staff. It is known that the technique teaching each subject in turn takes into account the originality and characteristics of the corresponding science, therefore it is legitimate to talk about the methodological requirements for teaching staff, which provide the specificity and originality of each specific science and the corresponding her subject. By defining the pedagogical requirements for teaching staff, it is also necessary to take into account the rationale for choosing a topic for teaching staff, reasoned with certain methodological goals, and ensure checking the pedagogical effectiveness of the use of teaching staff. Besides it is necessary to take into account the ergonomic and technical requirements for content and design of teaching staff. Based on the analysis of the requirements for PPP, it can be concluded that when developing educational software, one should pay great attention to ensuring that the teaching technology used is adequate to the processes of assimilation of information by students. It should be remembered that combined feed patterns increase the depth of information processing in the student's brain, thereby ensuring the effectiveness of training, but also excessive detail presentation attracts information that is unnecessary for a given topic, which the student already owns, and interferes with the assimilation of the required. When developing PPP, it is necessary to take into account its use in computer lesson. Hence the problem of constructing sequences of a computer lesson in terms of search the optimal number of program fragments (course frames) that need give out to the student and how many questions to ask him along the way theoretical material. In

the teaching staff, this problem should be implemented in the form of control, consisting in the organization of timely assistance to the student in case of difficulties in working with the educational material. The main principle for the implementation of this problem is the principle of interactivity of the teaching staff, which is determined by the following factors:

a) allow the student to determine the sequence (course) of the lesson in

in the case when the content is familiar to him or slight difficulty in understanding; provide guidance control by the trainee (if he chooses control, then within the control strict leadership from the program);

b) use as an alternative to the linear structure, adaptable to individual characteristics and needs curriculum design;

c) ensure the susceptibility of branching to the presentation of the training

information as questions and examples given to each to the trainee, and to track the time of demonstration of educational material, required for each student individually. For instance, a learner who has made a large number of errors when answering questions, not even more questions are required for understanding, but just longer time to read and think about the training material.

List of used literature:

1. Gershunsky B.S. Computerization in Education: Problems and prospects. - M.: Pedagogy, 1987. -- 246s.
2. Mashbits E.I. Computerization of learning: problems and perspectives. - M., 1986.-80s.
3. Mashbits E.I. Design guidelines training programs. - Kiev., 1986. -- 110s.
4. Robert I.V. Modern information technologies in education: didactic problems, perspectives of use. - M.: "School-Press", 1994.-205s.
5. Robert I.V. Theoretical foundations of creation and use means of informatization of education. Dis. ... Dr. ped. sciences. - M., 1994 -339s
6. Talyzina N.F. Methodology for the preparation of training programs. - M., 1980.-47s.

Arzu Masim oglu Guliyev
 Azerbaijan State Pedagogical University
 Docent of the "Computer Sciences" department
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13923351>

CLASSIFICATION SYSTEM OF APPLIED PROGRAMS

Summary:

The article analyzes the applied programs in the software system. Attention was paid to the piece of software. A brief description of the software is given. The essence of applied software and their role in the educational process was widely revealed. The role of operating systems in the software system was also noted. At the same time, information about the software shell of operating systems is given. This article reflects information about utilities. Revealed their educational functions.

Key words: *software, classification, application programs, operating system.*

Their classification also has an important role in determining the psychological basis of applied programs. So, any classification is the result of logical thinking. In fact, mental processes are complexly involved in the classification of applied programs.

First of all, we need to consider the application programs as a system. Software (English software) is a set of programs that ensure the functional functioning of a computer to solve issues related to a number of disciplines. Software is an integral part of a computer system, a logical continuation of technical means, and defines the fields in which the computer is applied.

The software of modern computers includes quite a variety of programs. They can be conventionally divided into three groups.

- 1) System software (system programs),
- 2) application software (application programs),
- 3) instrumental provision (instrumental programs).

Application program assignment (TPT) is for the user to perform their own tasks. It includes: user application programs and multi-purpose application program package (TPP). A user application provides assistance in performing a task in any problem area. These programs can also be implemented as part of software packages and packages, as well as autonomously.

Application software package — this is a specially designed software package. It is generally applicable to any problem area and is complemented by appropriate technical documentation. There are following types of application package:

I. General purpose TPP. These are universal software products that automate a wide range of user tasks. They include:

1. Text editors (MS Word, Word Perfect),
2. Spreadsheet processors (MS Excel, Lotus 1-2-3, Quattro Pro),
3. System of dynamic presentations (MS Power Point, Freelance Graphics, Harvard Graphics),
4. Database management system (MS Access, Oracle, MS SQL Server, Informix),
5. Graphic editors (Corel Draw, Adobe Photoshop),
6. Publishing system (Page Maker, Venture Publisher),
7. Design automation system (BPWin, ERWin),

8. Electronic dictionaries and translation system (Prompt, Socrates, Linguo, Context),

9. Text recognition system (Fine Reader, Cunei Form).

General-purpose systems integrate office activities (Microsoft Office, Star Office, etc.) with office suites: multi-component packages that are often used to automate.

II. Method-oriented TPP. Solving problems by mathematical methods is the function of this package. For example, mathematical processing of data (Mathematica, MathCad, Maple) and statistical processing (Statistica, Stat) belong here.

III. Problem-oriented TPP. It is to perform certain tasks in any subject area through this package. For example, information-legal systems, accounting control packages, etc.

IV. Integrated TPP. Several software products collected on the basis of a single instrument are combined here. The most developed of them are: text editor, personal manager (organizer), spreadsheet, database management system, tools to support e-mail, creating software for creating presentation graphics. The results obtained by separate sub-programs can be combined into a final document such as tables, graphs and text material. For example, MS Works is their respective package. As a rule, integrated packages form a core, which creates interaction between the components that make it up.

Usually, the application package contains debugging tools. When using them, this tool is adapted to the specifics of any subject area.

Since it forms a single system with application programs, we feel it necessary to give brief information about system software (SPT). It is a program that manages work with the computer and performs various auxiliary functions. For example: manages computer resources, creates copies of information, checks the functionality of computer devices, provides information about the computer, etc. They are intended for users of all categories, ensure the effective functioning of the user and the computer. Most importantly, it helps in effective execution of application programs. The relationship between system software and applications is more important than the relationship between other tools.

Operating system occupies the central place among system programs. The operating system is a

program designed to manage downloads, launch other user programs, plan and manage EHM's computing resources, and manage all actions from EHM's connection to the electrical circuit to disconnection. As soon as the computer starts up, the program automatically connects, communicates with the user, manages the computer, its resources (operational memory, disk space, etc.), launches other programs for execution, and creates an efficient communication style between the user and the programs. This is done through the computer interface. In other words, the operating system creates a connection between all the components of the computer and ensures the functional functioning of these components, while at the same time making the hardware capabilities available for use.

Service systems are for servicing the operating system. It is designed for user convenience. Technical service system, operating system environment software overlays and service programs are included in the category of service systems. Preservation of information is one of the types of services provided by computers. Information is complete information about a certain subject and reality. For example, information about employees in each department of the enterprise (personnel record sheet) is stored. The data (elements) of this information are: name, surname, birth, nationality, which university and year he graduated, list of his scientific works, etc. With the help of information, a specific object, subject, event, environment, etc. knowledge is obtained. The collection of knowledge obtained through information is called information.

Let's assume that the observer collects information about the state of the studied object and stores it in memory in a certain form. Then they say that the observer's memory stores data reflecting the state of the object. Thus, data is information recorded in a certain form for storage, processing and transmission.

Data may sometimes express imprecise concepts that do not exist in reality. Data is a description of any event or idea that is important to us.

Traditionally, data is recorded in a specific medium (stone, tablet, paper) with specific means of communication (language or image). Over time, data representation methods and carriers have changed. Magnetic media (tape, disk, card), flexible optical disks, flash memory, etc. as a data carrier in a computer. is used. Data are mainly defined by data name, value, type, structure characteristics. The name of the data indicates its meaning. The price of data determines it itself.

The technical service system is a set of tools for the software-hardware system of a personal computer. They carry out control, testing and diagnostics, check the functionality of computer devices. Thus, it detects a malfunction in the computer during the work process. They act as a tool of specialists for technical repair of computer equipment.

The software overlay of operating systems is used to organize the user's interface with the computer in a more convenient and visual way. These are the programs that allow the user: to perform actions on the management of computer resources, unlike the

operating system tools presented to him (more clear and effective). Examples of these are Norton Commander (Symantec), FAR (File and Archive manager) (Е.Рошаль) packages.

Utility programs (utilities). These are auxiliary programs. They provide the user with frequently performed tasks or a number of additional services that increase the ease and comfort of the work. These programs include the following:

- software archivers. These allow information to be compacted onto disks. At the same time, it helps to save copies of several files in the form of an archive file;

- antivirus programs. It serves to protect the computer from viruses and eliminate the consequences of the virus. This is important for any computer user;

- disk space quality control and optimization programs;

- information restoration and optimization, data protection program;

- programs for writing CDs;

- drivers. They are programs that expand the capabilities of the operating system, such as managing input and output devices and RAM. When connecting new devices to the computer, you need to install the appropriate drivers;

- communication programs. Organizes information exchange between computers.

All the programs we have listed above, especially the service and maintenance programs, play an important role in the implementation of application programs. These programs make the user's work easier, more effective, and help him to easily solve any technical problem that he may encounter. The effective use of applied programs in the learning process cannot be imagined without connection with these programs.

Recently, the use of distance education and telecommunications systems has led to the emergence of the term "electronic textbook". In this regard, the resources of the Ministry of Education of the Republic of Azerbaijan are sufficient. Electronic textbooks for all classes and all subjects are available at <https://e-derslik.edu.az/site/index.php>.

Electronic textbooks are mostly in the form of hypertext. Here, information on each subject is collected in the form of a complex consisting of graphic, methodical and software tools. Such textbooks combine at least 6 components: information provision (hypertexts with graphic illustrations of educational materials); album of dynamic drawings; a training package for controlling control, simulation and other dialog programs; software (methodical instructions for conducting laboratory practice); system software for the integration of other components of the electronic textbook into a single system and to provide the service needed by the user. Searching for information in the electronic textbook is achieved on the basis of an interactive method.

List of used literature

1. Beloshapka V.K., Lesnevsky A.S. On the classification of textbooks программных средство // Изучение основ информатики и ВТ в средний school: experience and perspectives. - М., 1987.

2. Kuznetsov E.I. General education and professional applied aspects of studying informatics and computing technology in a pedagogical institute. Autoref. dis.... д-ра пед. Science - M.: 1990.

3. Novichkov V., Pylkin A. Recommendations for quality assessment applied novices in the program. // Informatics and education. - 1987. - No. 6.

4. Robert I. Theoretical foundations of creation and use software for educational purposes. C6. Articles. - M.: 1991..

5. Tlembaev A.A., Danenova G.T., Kokkoz M.M. Research of software tools of developers of mobile applications // International Journal of Applied and Fundamental Studies.– 2018. – No. 2. URL: <https://applied-research.ru/ru/article/view?id=12107> (access date: 10.09.2020).

MEDICAL SCIENCE

УДК:616.24-002-06:616.831-005.4]-036.1-07-053.31
П 27

Романчук Л.І., Дягель Н.С., Сузанська А.В., Бондар К.В.
Буковинський державний медичний університет
м. Чернівці

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13923356>

ПЕРЕБІГ ПОЗАГОСПІТАЛЬНОЇ ПНЕВМОНІЇ У ПАЦІЄНТА НА ТЛІ ГІПОКСИЧНО-ІШЕМІЧНОГО УРАЖЕННЯ ЦНС, КІСТОЗНОЇ ЕНЦЕФАЛОМАЛЯЦІЇ, ДВОБІЧНИХ СУБДУРАЛЬНИХ ГІГРОМ. КЛІНІЧНИЙ ВИПАДОК З ПРАКТИКИ

Romanchuk L.I., Dyagel N.S., Suzanska A.V., Bondar K.V.
Bukovinian State Medical University Chernivtsi

TREATMENT OF POSTHOSPITAL PNEUMONIA IN A PATIENT WITH HYPOXIC-ISCHEMIC DISEASE OF THE CNS, CYSTIC ENCEPHALOMALACY, DVOB INTERNAL SUBDURAL HYGROMAS. CLINICAL TYPE OF PRACTICE

Анотація.

Позагоспітальна пневмонія (ППП) — це інфекційне захворювання дихальної системи, що виникає поза межами лікарні і є одним із найбільш поширених патологій серед дітей. Основними збудниками захворювання є віруси та бактерії, серед яких *Streptococcus pneumoniae* і *Haemophilus influenzae* є найбільш поширеними. Клінічна картина захворювання характеризується лихоманкою, кашлем, болем у грудях, утрудненим диханням та загальною слабкістю. Позагоспітальна пневмонія залишається важливою проблемою дитячої медицини, оскільки вимагає своєчасної діагностики та адекватного лікування для запобігання серйозним ускладненням і зниженню смертності серед дітей.

Abstract.

Extragospital pneumonia (PHP) is an infectious disease of the respiratory system that occurs outside the hospital and is one of the most common pathologies among children. The main pathogens of the disease are viruses and bacteria, among which *Streptococcus pneumoniae* and *Haemophilus influenzae* are the most common. The clinical picture of the disease is characterized by fever, cough, chest pain, difficulty breathing and general weakness. Extragospital pneumonia remains an important problem of pediatric medicine, as it requires timely diagnosis and adequate treatment to prevent serious complications and reduce mortality among children.

Ключові слова: позагоспітальна пневмонія, гіпоксично-ішемічне ураження ЦНС, енцефаломалія, новонароджені, діагностика, лікування.

Keywords: extragospital pneumonia, hypoxic-ischemic CNS lesion, encephalomalacia, neonates, diagnosis, treatment.

Пневмонія - це гостре інфекційно-запальне захворювання паренхіми легень, що характеризується інфільтративними змінами легеневої тканини і дихальною недостатністю. Гостра пневмонія у дітей проявляється інфекційним ураженням альвеол, що супроводжується запальною інфільтрацією паренхіми (нейтрофілами, макрофагами, лімфоцитами тощо), а також її ексудацією, водно-електролітними та іншими метаболічними порушеннями з патологічними зсувами у всіх органах і системах дитячого організму. *S. pneumoniae* викликає позагоспітальну пневмонію у 18 - 28% дітей, а *Haemophilus influenzae* у 5% маленьких пацієнтів. Основні симптоми позагоспітальної пневмонії у дітей - гострий початок, лихоманка вище 38,0°C більше 3-х днів, виражений інтоксикаційний синдром, кашель з виділенням мокротиння.

Мета дослідження описати особливості перебігу позагоспітальної пневмонії на тлі наслідків гіпоксично-ішемічного ураження ЦНС у дитини.

Матеріали і методи. Дослідження проводилось на базі ОКНП «Чернівецька обласна дитяча клінічна лікарня» з дотриманням всіх біоетичних норм. Під нашим спостереженням знаходилась пацієнтка С., 2-х років, яка поступила на 5 день захворювання. Зі слів матері дитину турбували підвищення температури тіла до 38,3°C, кашель, задишку. В анамнезі захворювання контакту з інфекційними захворюваннями не було, подібних випадків у родині не спостерігалось. З анамнезу життя встановлено, що дитина від V вагітності, V фізіологічних пологів, доношена. Навколоплідні води зелені, брудні. Маса тіла при народженні 3240 г., довжина тіла – 52 см. Оцінка по Апгар – 1 бал. Дитині відразу після народження проводились санація верхніх дихальних шляхів, інтубація трахеї, штучна вентиляція легень. Через 2 місяці лікування в реанімаційному відділенні для новонароджених дітей, пацієнтка виписана додому з діагнозом гіпоксично-ішемічного ураження обох півкуль

мозку, кістозної енцефаломалії, двобічних субдуральних гідром. Вакцинація за медичними показаннями не проводилась.

При об'єктивному обстеженні: загальний стан дитини важкий, зумовлений дихальною недостатністю III ступеня (SaPO₂-86%) на тлі неврологічного статусу, гіпертермії. Гемодинаміка нестабільна, кінцівки холодні на дотик, шкірні покриви з мармуровим відтінком. Тургор м'яких тканин знижений. У дитини наявний назогастральний зонд. Періодично відмічається судомна готовність. Пульс ритмічний, частий. Тахікардія. Над легеньми вислуховується жорстке дихання, ослаблене з обох боків, справа поодинокі вологі хрипи. Живіт м'який, неболючий. Фізіологічні відправлення без особливостей. За даними лабораторних обстежень: ознаки анемії, лейкоцитоз із зсувом вліво; рентгенологічно – ознаки двобічної пневмонії; на томограмі - ознаки ураження обох півкуль мозку у вигляді кістозної енцефаломалії, двобічних субдуральних гідром; при УЗД серця - відкрите овальне вікно 2 мм, органів черевної порожнини - гепатоспленомегалія.

За даними скарг, об'єктивного, лабораторного та інструментального обстеження дитини виставлено основний клінічний діагноз: Респіраторний дистрес синдром. Двобічна позагоспітальна пневмонія, гострий перебіг, ускладнена ДН III ст. Супутній діагноз: Церебральна лейкомаляція. Змішана субкомпенсована гідроцефалія. Бульбарний с-м.

Лікування даного пацієнта проводилось у ВАІТ. Дитина отримувала респіраторну підтримку зволеним киснем, антибіотикотерапію (амікацин+меропенем), дезінтоксикаційну терапію глюкозо-сольовими розчинами, глюкокортикостероїди, одноразово діазепам.

Дитина з покращенням виписана додому, рекомендовано уникати контактів з інфекційними хворими, залізовмісні препарати для корекції анемії, протисудомні препарати для контролю судомної активності, консультація невролога.

Висновки.

Позагоспітальна пневмонія на тлі складної неврологічної симптоматики потребує ретельного обстеження та лікування пацієнтів у відділенні інтенсивної терапії. Часто супутня патологія, особ-

ливо у даному випадку ускладнює перебіг пневмонії та потребує зусиль нормалізації загального стану пацієнта.

Література:

1. Bradley JS, Byington CL, Shah SS et al. (2011). Executive summary: the management of community-acquired pneumonia in infants and children older than 3 months of age: clinical practice guidelines by the Pediatric Infectious Diseases Society and the Infectious Diseases Society of America. *Clin Infect Dis.* 53 (7): 617-630. <https://doi.org/10.1093/cid/cir625>; PMID:21890766 PMCid:PMC3202323
2. David M le Roux, Heather J Zar. (2017). Community-acquired pneumonia in children - a changing spectrum of disease. *Pediatr Radiol.* 47 (13): 1855. <https://doi.org/10.1007/s00247-017-4010-y>; PMID:29110044 PMCid:PMC6828351
3. Liu Li et al. (2016, Dec 17). Global, regional, and national causes of under-5 mortality in 2000-15: an updated systematic analysis with implications for the Sustainable Development Goals. *Lancet.* 388: 3027-3035. Epub 2016, Nov 11. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)31593-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31593-8)
4. Madhi SA, De Wals P, Grijalva CG et al. (2013). The burden of childhood pneumonia in the developed world: a review of the literature. *Pediatr Infect Dis J.* 32: e119-e127.
5. Marushko YuV, Shef GG. (2016). Pnevmoniya. *Dityachij likar.* 1 (46): 5-25.
6. Mironova EV, Dolbnya SV. (2016). Pnevmonii u ditej molodshogo viku. *Metodichna rozrobka.*
7. UNICEF. (2016, Nov). One is too many: Ending child deaths from pneumonia and diarrhea. New York: 74. ISBN: 978-92-806-4859-1.
8. WHO. (2014). Revised WHO classification and treatment of pneumonia in children at health facilities. Evidence summaries: 34. ISBN: 978-92-4-150781-3.
9. Won Jae Song, Ben Kang, Yon Ho Choe. (2017, Jun). Pediatric Mycoplasma pneumoniae Infection Presenting with Acute Cholestatic Hepatitis and Other Extrapulmonary Manifestations in the Absence of Pneumonia. *Pediatr Gastroenterol Hepatol Nutr.* 20 (2): 124-129. <https://doi.org/10.5223/pghn.2017.20.2.124>; PMID:28730137 PMCid:PMC5517379

Романчук Л.І.,
Пархоменко А.Р.,
Плевако М.В.,
Діклевич О.О.

Буковинський державний медичний університет,
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13923360>

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ГЛЮКОКОРТИКОСТЕРОЇДНОЇ ТЕРАПІЇ ПРИ
МЕНІНГОКОКОВІЙ ІНФЕКЦІЇ
(огляд літератури)

Romanchuk L.I.,
Parkhomenko A.R.,
Plevako M.V.,
Diklevich O.O.

PECULIARITIES OF GLUCOCORTICOSTEROID THERAPY IN MENINGOCOCCAL
INFECTIONS (review of the literature)

Анотація.

У здорових людей *Neisseria meningitidis* (менінгокок) є типовим компонентом назофарингеального мікробіому, але у сприйнятливих людей він може викликати септицемію та менінгіт. Варто зазначити, що менінгококова інфекція залишається серйозною загрозою здоров'ю, особливо в умовах розвитку сепсису та менінгіту. Попри стандарти антибіотикотерапії, використання глюкокортикоїдів як додаткового лікування залишається предметом дискусій.

Abstract.

In healthy individuals, *Neisseria meningitidis* (meningococcus) is a typical component of the nasopharyngeal microbiome, but in susceptible individuals it can cause septicemia and meningitis. It is worth noting that meningococcal disease remains a serious threat to health, especially in the development of sepsis and meningitis. Despite the standards of antibiotic therapy, the use of glucocorticoids as an additional treatment remains a matter of debate.

Ключові слова: менінгококова інфекція, менінгококемія, менінгіт, синдром Уотерхауса-Фрідріксена, глюкокортикоїди, *Neisseria meningitidis*

Keywords: meningococcal disease, meningococemia, meningitis, Waterhouse-Friedriksen syndrome, glucocorticoids, *Neisseria meningitidis*

Менінгококова інфекція — це гостра антропонозна хвороба з групи інфекцій респіраторного тракту, що спричиняється менінгококом (*Neisseria meningitidis*). Переважну більшість випадків менінгококової інфекції викликають збудники серогруп А, В, С. Так, наприклад, серотип С зумовлює 40 % випадків захворювання у Великобританії. Менінгококовий сепсис з асоційованим менінгітом або без нього — рідкісна форма менінгококової інфекції, проте складає серйозну небезпеку для дітей будь-якої вікової категорії. Менінгококемія — невідкладний стан, що загрожує життю та може прогресувати з блискавичною швидкістю. Швидко розпізнавання симптомів та раннє лікування залишаються найважливішими аспектами медичної допомоги. Проте лікування стероїдами залишається і надалі суперечливим питанням.

Мета дослідження — оцінка ефективності глюкокортикоїдів при лікуванні менінгококової інфекції, на основі даних аналізу крайніх клінічних досліджень.

Матеріали та методи.

Нами проведений огляд літератури на основі статей, опублікованих у базах даних PubMed та National Library of Medicine. Аналізувалися результати рандомізованих контрольованих досліджень (РКД)

та ретроспективних досліджень, присвячених використанню глюкокортикоїдів при менінгококовій інфекції.

Результати.

Результати нашого дослідження демонструють суперечливі дані щодо застосування глюкокортикоїдів при менінгококовій інфекції. Щодо доказів порівняння стероїдної терапії із відсутністю лікування немовлятами та дітьми з менінгококовою інфекцією, які показали вищий рівень смертності від усіх причин, пов'язаний із лікуванням кортикостероїдами. Щодо попередніх рекомендації NICE щодо менінгіту (NICE2010) рекомендували не лікувати менінгококову інфекцію високими дозами кортикостероїдів (дексаметазон 0,6 мг/кг/день або еквівалентна доза іншого стероїду) і при огляді досліджень наявні дані відповідали цій рекомендації. На підставі доказів, які описані у настанові NICE, рекомендували не використовувати кортикостероїди для лікування менінгококової інфекції. Незважаючи на те, що поточні докази та попередні рекомендації NICE обмежували використання стероїдів у немовлят та дітей.

Найвищу доцільність застосування глюкокортикоїдів складає при розвитку синдрому Уотерхауса-Фрідріксена, адже необхідно застосовувати як замісну терапію гідрокортизоном у дозі від 50 до

100 мг/м² у вигляді болюсу. Доза даного препарату в залежності від віку становить 25 мг для дітей до 3 років, 50 мг для дітей від 3 до 12 років і 100 мг для 12 років і старше. Така ж доза стероїдів у вигляді болюсу вводиться впродовж 24 годин безперервно або розділена на чотири прийоми.

Проте варто зазначити, що при оцінці результатів декількох досліджень, у групах порівняння лікування кортикостероїдами з плацебо зазначив, що для немовлят і дітей визначався нижчий рівень порушення слуху у тих, хто отримував кортикостероїди. Однак спостерігався вищий рівень шлунково-кишкової кровотечі та рецидивної лихоманки для кортикостероїдів порівняно з плацебо. Також існують рекомендації щодо застосування кортикостероїдів для лікування пацієнтів з підозрою чи підтвердженим бактеріальним менінгітом, незважаючи на потенційну шкоду, оскільки нейросенсорна глухота є довготривалим серйозним захворюванням, яке має серйозні наслідки.

У результаті дослідження нами виявлено, що включено рекомендацію використання кортикостероїдів як доповнення до лікування антибіотиками у новонароджених із підозрою або підтвердженим бактеріальним менінгітом, бо попередні рекомендації NICE щодо бактеріального менінгіту (NICE2010) рекомендували не вводити кортикостероїди, якщо після введення антибіотиків не минуло більше 12 годин.

Ще одне рандомізоване дослідження про використання дексаметазону при менінгококовому менінгіті свідчить наступне. Досліджувані групи поділені за часом введення дексаметазону до старту антибіотикотерапії. Так, групу I сформувати 25 пацієнтів, яким дексаметазон вводився за 10 хвилин до початку антибіотикотерапії, II група (19 хворих) – введення препаратів одночасне, у III групу ввійшли 14 пацієнтів, яким дексаметазон вводили після прийому антибіотиків і у IV групі (23 дитини) не отримували гормон. У результаті дослідження у 16 (26,22 %) виникли ускладнення, проте одужали, 23 пацієнти (28,39 %) мали ускладнення несумісні з життям. Середня тривалість звернень до невролога складала 36,97 місяці, а неврологічні розлади виявлено у 16,17 % пацієнтів. Щодо ефективності терапії дексаметазоном жодної істотної різниці між чотирма групами не виявлено та статистичної різниці у порівнянні неврологічних наслідків у дітей IV групи з пацієнтами I та II груп чи I, II і III груп в цілому. Втрата слуху спостерігалася у 11,11% пацієнтів і статистичної різниці даного ускладнення між групами не виявлено.

Психологічну оцінку пацієнтам проводили за допомогою тестів WPSSI та WISC. Легка розумова відсталість виявлена в 1 хворого I та III груп. Загальний аналіз наслідків (на неврологічному, слуховому та інтелектуальному рівнях) також не продемонстрував жодної істотної різниці між чотирма групами. Порівнюючи дітей I і II груп разом, а також I, II і III груп в цілому та з дітьми IV групи також не вдалося виявити суттєвої різниці, пов'язаної з використанням або невикористанням кортикостероїдів.

Висновки.

Глюкокортикоїди можуть використовуватись у якості допоміжної терапії, додатковий засіб у комплексі із антибіотиками у лікуванні менінгококової інфекції, проте їхнє використання має бути зваженим до кожного конкретного висновку.

Глюкокортикоїди можуть поліпшити короткострокові результати лікування, такі як зменшення запальної реакції та зниження ризику нейросенсорної глухоти, проте їх роль у зниженні смертності залишається дискусійною.

Варто призначати стероїдну терапію при розвитку синдрому Уотерхауса-Фрідріксена, як замісної терапії.

Використання дексаметазону щодо зменшення кількості ускладнень при менінгококовому менінгіті не доведена.

Література:

1. NICE guideline NG240/Meningitis (bacterial) and meningococcal disease: recognition, diagnosis and management. Evidence review for corticosteroids in meningococcal disease// NICE Guideline, No. 240 London: National Institute for Health and Care Excellence (NICE); 2024 Mar.

a. ISBN-13: 978-1-4731-5776-7

2. Evidence review for corticosteroids for treatment of bacterial meningitis: Meningitis (bacterial) and meningococcal disease: recognition, diagnosis and management: Evidence review G4. London: National Institute for Health and Care Excellence (NICE); 2024 Mar. (NICE Guideline, No. 240.) Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK604108/>

3. Annane, D., Bellissant, E., Bollaert, PE, Briegel, J., Keh, D., Kupfer, Y., Pirracchio, R., Rochweg, B., Кортикостероїди для лікування сепсису у дітей і дорослих, Кокранівська база даних систематичних оглядів 2019, випуск 12, ст. №: CD002243 [безкоштовна стаття PMC] [PubMed] [Reference list]

4. National Institute for Health and Care Excellence (2010). Meningitis (bacterial) and meningococcal septicaemia in under 16s: recognition, diagnosis and management. Available at: <https://www.nice.org.uk/guidance/cg102> [Accessed 26/09/2022] [PubMed]

5. Brouwer, M. C., McIntyre, P., Prasad, K., van de Beek, D. Corticosteroids for acute bacterial meningitis. Cochrane Database of Systematic Reviews Cochrane Database Syst Rev, CD004405, 2015 [PMC free article] [PubMed]

6. Karki BR, Sedhai YR, Bokhari SRA. Waterhouse-Friderichsen Syndrome. [Updated 2023 Jun 26]. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan-. Available from: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK551510/>

7. Casella EB, Cypel S, Osmo AA, Okay Y, Lefèvre BH, Lichtig I, Marques-Dias MJ. Sequelae from meningococcal meningitis in children: a critical analysis of dexamethasone therapy. Arq Neuropsiquiatr. 2004 Jun;62(2B):421-8. doi: 10.1590/s0004-282x2004000300009. Epub 2004 Jul 20. PMID: 15273838.

*Проніна А.
Студентка 6 курсу
Дарій Ю.Р.
Студентка 6 курсу
Дудка Т.В.*

*Доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб
Буковинський державний медичний університет
М. Чернівці, Україна*

ПРИЧИНИ РОЗВИТКУ ТА СУЧАСНІ МЕТОДИ ЛІКУВАННЯ БРОНХІАЛЬНОЇ АСТМИ

*Pronina A.
Dariy Yu.R.
Dudka T.V.*

REASONS FOR THE DEVELOPMENT AND CURRENT METHODS OF TREATMENT OF BRONCHIAL ASTHMA

Анотація.

Бронхіальна астма – це хронічне захворювання дихальних шляхів, яке проявляється періодичними нападами задишки, обумовленими звуженням бронхів та запаленням. Основними факторами, що сприяють її розвитку, є генетична схильність, вплив алергенів, інфекції дихальних шляхів та забруднення навколишнього середовища. Механізм розвитку астми пов'язаний з підвищеною чутливістю бронхів до подразників. Лікування включає медикаментозну терапію, зокрема інгаляційні кортикостероїди, бронхолітики, а також контроль тригерів та фізіотерапевтичні методи. Сучасні підходи дозволяють ефективно контролювати симптоми й покращувати якість життя пацієнтів.

Abstract

Reasons for the development and current methods of treatment of bronchial asthma Abstract. Bronchial asthma is a chronic illness of the respiratory system, which is manifested by periodic attacks of the buttocks, swelling of the bronchi and inflammation. The main factors that contribute to its development are genetic diversity, an influx of allergens, **respiratory** infections and congestion in the middle. The mechanism of development of asthma is associated with increased sensitivity of the bronchi to patients. Treatment includes drug therapy, inhaled corticosteroids, bronchodilators, trigger control and physical therapy. Current approaches can effectively control symptoms and improve the quality of life of patients.

Ключові слова: бронхіальна астма, запалення, алергени, бронхоспазм, лікування, генетика.

Key words: bronchial asthma, inflammation, allergies, bronchospasm, treatment, genetics.

Бронхіальна астма є одним із найпоширеніших хронічних захворювань дихальної системи, яке характеризується періодичними нападами задишки, викликаними звуженням бронхів. Це захворювання має значний вплив на якість життя мільйонів людей у світі, як дорослих, так і дітей. Хоча бронхіальна астма є довготривалим станом, завдяки сучасним підходам до лікування її симптоми можна успішно контролювати.

Причини виникнення бронхіальної астми

Розвиток бронхіальної астми є результатом складної взаємодії між генетичними факторами та факторами навколишнього середовища. Серед основних причин виділяють:

1. Генетична схильність. Люди, в чиїх сім'ях вже були випадки бронхіальної астми або інших алергічних захворювань (наприклад, алергічного риніту або екземи), мають підвищений ризик розвитку цього захворювання. Генетичні фактори впливають на роботу імунної системи, підвищуючи чутливість до зовнішніх подразників.

2. Алергени. Контакт із такими поширеними алергенами, як пилок рослин, кліщі домашнього пилу, шерсть тварин або спори пліснявих грибів, часто призводить до розвитку астми. Алергічна реакція викликає запалення в дихальних шляхах і бронхоспазм, що стає причиною характерних симптомів.

3. Інфекції дихальних шляхів. Дослідження показують, що вірусні та бактеріальні інфекції, особливо в ранньому віці, можуть бути тригером для розвитку астми. Наприклад, респіраторна синцитіальна інфекція може порушити нормальне функціонування дихальних шляхів і підвищити їхню чутливість до подразників.

4. Фактори навколишнього середовища. Забруднення повітря, зокрема вихлопні гази, тютюновий дим, хімічні сполуки, що виділяються на виробництвах, також відіграють роль у розвитку астми. Люди, які проживають у міських районах з високим рівнем забруднення, частіше страждають на астму.

Механізм розвитку

У патогенезі бронхіальної астми ключову роль відіграє хронічне запалення дихальних шляхів, яке призводить до їхньої гіперчутливості. Під впливом різних тригерів (алергенів, інфекцій) відбувається бронхоспазм, тобто звуження бронхів через скорочення їхньої м'язової стінки, а також збільшене виділення слизу. Це ускладнює проходження повітря і призводить до симптомів, таких як задуха, свистяче дихання та кашель.

Методи лікування бронхіальної астми

Основна мета лікування астми полягає в контролі запалення дихальних шляхів і запобіганні загостренням. До основних методів лікування відносять:

1. Інгаляційні кортикостероїди. Ці препарати є основним засобом тривалого контролю симптомів астми. Вони зменшують запалення в бронхах і запобігають загостренням. Прикладами таких препаратів є беклометазон і будесонід .

2. Бронхолітики. Це група медикаментів, що розширює дихальні шляхи шляхом зняття спазму м'язів бронхів. До них відносять короткодіючі препарати (сальбутамол) для швидкого полегшення симптомів і довготривалі препарати (формотерол) для профілактики нападів .

3. Моноклональні антитіла. У випадках важкої астми застосовуються новітні методи терапії, такі як моноклональні антитіла (наприклад, омалізумаб), які пригнічують алергічну реакцію на рівні імунної системи, що допомагає контролювати симптоми .

4. Контроль тригерів. Уникнення алергенів та інших тригерів є важливим компонентом терапії. Це може включати регулярне прибирання житла, використання спеціальних фільтрів для очищення повітря та уникання контактів із забрудненим повітрям .

5. Фізіотерапія та дихальні вправи. Заняття спортом під контролем лікаря, спеціальні дихальні вправи та фізіотерапевтичні методи допомагають поліпшити функцію легень і підвищити стійкість до фізичних навантажень .

Висновки

Бронхіальна астма є захворюванням, яке розвивається через поєднання спадкових і екологічних факторів. Ефективне лікування астми вимагає комплексного підходу, який включає медикаментозну терапію та усунення тригерів. Завдяки сучасним методам лікування можна досягти тривалої ремісії та забезпечити пацієнтам високу якість життя.

Джерела

1. Гончаренко, І. О., "Медична пульмонологія", 2019, с. 120-150.

2. Фещенко, Ю. І., "Астма: причини, симптоми, лікування", 2020.

3. Лук'яненко, В.П., "Сучасні підходи до лікування респіраторних захворювань", 2021.

4. "Міжнародні рекомендації з лікування астми", Глобальна ініціатива з астми (GINA), 2022.

5. Пшеничний, П. О., "Алергічні захворювання та астма: діагностика та лікування", 2023.

PEDAGOGICAL SCIENCES

УДК: 372.8

Оспанғалиева Г.У.
Тұрғанбекова А.Е.

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті

ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ТӘСІЛДЕРІ

Оспанғалиева Г.У.
Тұрғанбекова А.Е.

Международный Казахско-Турецкий Университет им. Ходжа Ахмет Ясауи

ЭФФЕКТИВНЫЕ СПОСОБЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Ospangalieva G.U.
Turganbekova A.E.

International Kazakh-Turkish University named after Khoja Ahmet Yassawi

EFFECTIVE WAYS OF TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Аннотация

Мақалада ағылшын тілін оқыту сапасын арттыру мен жаңғыртудың өзекті мәселелері баяндалады. Жоғары мектепте ағылшын тілін оқытудың ең тиімді әдістерін сипаттауға ерекше назар аударылады. Бұл идеяны жүзеге асыру тиісті оқыту технологияларын әзірлемей және енгізбей мүмкін емес. Жоғары мектеп өмірге дайындық болмауы керек, жоғары мектеп өмір болуы керек. Бұған интерактивті орта құру арқылы инновациялық тәсіл арқылы қол жеткізуге болады. Жұмыста ағылшын тілі сабақтарында оқытудың интерактивті әдістерін қолдану ерекшеліктері қарастырылады, олардың мысалдары келтіріліп, оларды жүргізу тәсілдері талданады. Студенттердің шет тіліндегі сөйлеу әрекетінде осы технологияларды қолдануға ерекше назар аударылады.

Аннотация

В статье освещаются актуальные проблемы модернизации и повышения качества преподавания английского языка. Особое внимание уделено характеристике наиболее эффективных методов преподавания английского языка в высшей школе. Реализация этой идеи невозможна без разработки и внедрения соответствующих технологий обучения. Высшая школа должна быть не подготовкой к жизни, высшая школа должна быть жизнью. Достичь этого можно за счет инновационного подхода, создавая интерактивную среду. В работе рассматриваются особенности применения интерактивных методов обучения на занятиях по английскому языку, приводятся их примеры и анализируются способы их проведения. Особое внимание уделяется применению этих технологий при иноязычной речевой деятельности студентов.

Abstract

The article highlights the urgent problems of modernization and improvement of the quality of teaching English. Particular attention is paid to the characteristics of the most effective methods of teaching English in higher education. The implementation of this idea is impossible without development and introduction of appropriate learning technologies. Higher education should not be preparation for life, higher education should be life itself. This can be achieved through an innovative approach, creating an interactive environment. The paper discusses the features of the interactive teaching methods use in the English language classroom, provides their examples and analyzes the methods of their implementation. Special attention is paid to the use of these technologies in students' foreign language speech activity.

Түйін сөздер: ағылшын тілі, интерактивті оқыту, заманауи әдістер, мультимедиялық құралдар, мига шабуыл, топтық жұмыс, жоба әдісі

Ключевые слова: английский язык, интерактивное обучение, современные методы, мультимедийные средства, мозговой штурм, работа в группе, метод проектов

Keywords: English, interactive learning, modern methods, multimedia, brainstorming, group work, project method

Ағылшын тілі біздің мемлекетіміздің халықаралық байланыстарын дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы болып табылады. Мемлекеттің халықаралық байланыстарының сапалық өзгерістері адамның практикалық және зияткерлік іс-әрекетінде ағылшын тілі сұранысқа ие болу қажеттілігін туғызып отыр.

XXI ғасыр табалдырығын білім мен ғылымды инновациялық технология бағытымен дамыту мақсатымен аттауымыз үлкен үміттің басты нышаны болып табылады. Ұрпағы білімді халықтың болашағы бұлынғыр болмайды дегендей, жас ұрпаққа саналы, мән-мағыналы, өнегелі тәрбие мен білім беру бүгінгі күннің талабы.

Ағылшын тілі заманымызда өте маңызды рөл алып отыр. Тіпті балабақшалардың өзінде ағылшын тілінде сөйлеуді, оқуды үйретеді. Ғаламтор желілерінде, кішкене балаларға арналан түрлі-түрлі мультимедиялар баршылық. Керек дегенде, ағылшындар да ғаламторға оқыту, үйрету әдістерін енгізіп қойғаны да рас. Дегенмен, аталып отырған тілді кәсіби түрде меңгеру және болашақта мамандықпен байланыстыра отырып жемісін көру біздің қоғамда қиынға соғып отыр деп ойлаймыз. Атап айтар болсақ, ЖОО ағылшын тілі пәні мұғалімі мамандығында білімін жетілдіруші студенттер ғана кәсіби деңгейде меңгеріп, кәсіби мамандандырылған тілде келіссөз жүргізе алады деп болжамдай аламыз.

Ағылшын тілін жоғары деңгейде білу, осы тілде кәсіби келіссөз жүргізе білу деген сөз емес. Ол арнайы білім мен біліктілікті, жанжақтылықты қажет етеді. Қызметтегі кәсіби қарым-қатынас тек коммуникациялық құзыреттіліктердің қалыптасуынан кейін барып іске аса алады. Кәсіби қарым-қатынас белгілі бір жағдаятқа, орынға және кәсіпке негізделеді. Және оны үйрету үшін аталған тақырыптарға байланысты ауызша сөйлеуге деген бейімділігін қалыптастыру керек. [1, 66 б.]

Басқа пәндерден айырмашылығы, шет тілі-бұл білімнің тұтас саласы, өйткені ол адам алдында шет тілді мәдениеттің қазынасын, жаңа өмір салтын ашады.

Біздің мақаламыздың мақсаты-гуманитарлық цикл пәндерін, атап айтқанда ағылшын тілін оқытудың инновациялық әдістемелерінің рөлі мен маңыздылығын ашу, оқу жұмысының ең тиімді әдістері мен формаларын анықтау.

Оңтайландыру (лат. Optimus - "үздік") жалпы түрде көптеген мүмкін жағдайлардан, құралдардан, әрекеттерден және т.б. ең жақсы, ең қолайлы нұсқаны таңдауды білдіреді. Егер оңтайландыру оқу процесіне ауысса, онда бұл белгілі бір жағдайларда оқытушы мен студенттердің ең аз уақыты мен күшімен ең жақсы нәтижеге қол жеткізуді қамтамасыз ететін оның әдісін таңдауды білдіреді.

Оқу процесін оңтайландыруға жайлы физиологиялық өмір (тұрғын үй, тамақ, киім), қолайлы оқу жағдайлары (үй-жай, аппаратура, оқулықтар), мейірімді моральдық-психологиялық

климат (студент-студент, студент-оқытушы), қоршаған кеңістіктің эстетикасы (дизайн, рухани мүдделер), оқытудың психологиялық-педагогикалық векторлары (формалары) әсер етеді, әдістері, күрделілігі), оқытудан өмірлік перспективаны саналы және санадан тыс түсіну.

Дидактика мен әдістемеді оқыту әдістері әр түрлі анықталады. Мәселен, Г. А. Никитина оқыту әдістері оқытушы мен студенттердің өзара байланысты іс-әрекеттерінің жүйесін және оқыту мен оқытудың әдістерін, ал әрбір қабылдау ұтымды жүйелілік пен мақсаттылықпен анықталатын оқытушы мен студенттердің іс-әрекеттері мен операцияларының жүйесін құрайды деп санайды. Е. В. Калугинаның пікірінше, оқыту әдістері-бұл оқытушы мен студенттердің тілдік білімді, дағдыларды игеруге, студенттердің танымдық іс-әрекетін ұйымдастыруға бағытталған біртұтас қызметі.

Ағылшын тілін оқыту үшін ең қолайлы болып М. А. Адамко негізделген сабақтарда оқытушы мен студенттердің өзара әрекеттесу әдісі бойынша әдістердің жіктелуі табылады. Мұндай өзара әрекеттесу тәсілдері әртүрлі болуы мүмкін [2, 45 б.]:

1. Мұғалім тілдік материалды баяндайды-студенттер тындайды (әңгіме, түсініктеме).

2. Студенттер мен оқытушы ағылшын тілі сабақтарында зерттелген мәселелер бойынша пікір алмасады, соның арқасында олар қажетті қорытындыларға, жалпылауға келеді, анықтамалар мен ережелерді тұжырымдайды.

3. Оқытушы студенттердің зерттелетін фактілер мен тіл құбылыстарын бақылауды ұйымдастырады, содан кейін оның нәтижелерін ұжымдық талқылайды.

4. Оқытушының жетекшілігімен студенттер оқулықты өз бетінше оқиды.

5. Студенттер практикалық тапсырмалар мен жаттығуларды орындау арқылы қажетті білім алады. Осыған сүйене отырып, жоғары мектепте шет тілін оқытудың тиісті әдістері бөлінеді.

Сабақтарда эмоционалды жағдай жасау үшін әдебиеттен, көркем фильмдерден, мұғалімнің жеке тәжірибесінен жақсы таңдалған мысалдар маңызды. Баяндаудың жарықтығы, мұғалімнің эмоционалды бағасы студенттердің тақырыптың жеке мәселелеріне де, жалпы материалға да қызығушылығын тудырады. Осы топтың әдістерінің ішіндегі ең кең тарағаны, біздің ойымызша, ағылшын тілі сабақтарында қолданған жөн:

- оқу материалының жаңалығы жағдайын жасау әдісі. Оқыту процесінде жаңа білімді анықтауды, зияткерлік еңбектен моральдық қанағаттану атмосферасын құруды көздейді. Біліммен байыту сезімі студенттерді өзін-өзі жетілдіруге итермелейді.

- танымдық ойындар әдісі. Эмоционалды-көтеріңкі атмосфераны құруға, оны көбейтудің эмоционалды бай формасы арқылы материалды игеруге ықпал етеді. Танымдық ойындар (іскерлік, рөлдік, ситуациялық) өмірлік жағдайларды,

адамдардың қарым-қатынасын, заттардың, құбылыстардың өзара әрекеттесуін модельдейді. Олар оқу процесінің негізгі немесе көмекші түрі болуы мүмкін. Дамытушылық әсерге импровизация, студенттердің еркін шығармашылық күштерінің табиғи көрінісі арқылы қол жеткізіледі. Тәрбиелік мағынада ойын студенттерге сенімсіздікті жеңуге көмектеседі, өзін-өзі растауға, олардың күштері мен мүмкіндіктерін анықтауға көмектеседі.

Ойын-студенттер үшін ең қолжетімді әрекет түрі, сыртқы әлемнен алған әсерлерді қайта өңдеу тәсілі. Ойында ойлау мен қиялдың ерекшеліктері, эмоционалдылық, қарым-қатынас қажеттілігін дамытатын белсенділік айқын көрінеді.

Қызықты ойын студенттің белсенділік деңгейін жоғарылатады және ол әдеттегі сабаққа қарағанда қиынырақ тапсырманы шеше алады. Бірақ бұл барлық сабақтар ойын түрінде өтуі керек дегенді білдірмейді.

Ойын-бұл әдістердің бірі және ол басқалармен үйлескенде ғана жақсы нәтиже береді: тыңдау, сөйлесу, оқу және басқалар.

Интерактивті сөз (ағылшын тілінен аударғанда *inter*- "өзара", *акт* - "әрекет ету") өзара әрекеттесуді білдіреді. Интерактивті әдіс-әңгімелесу, диалог арқылы студенттермен өзара әрекеттесу тәсілі [2,56 б.].

Педагогтар мен әдіскерлердің ғылыми зерттеулерінде шет тілдерін оқытудың электрондық құралдарын пайдалану қажеттілігі негізделген.

Шет тілдерін оқытудың заманауи әдістемесінің негіздерін М. А. Адамко зерттейді. Ол алдағы шет тілдік қызмет барысында студенттерді оқытудың мақсаттарын, міндеттерін, принциптерін, мазмұнын, нысандары мен әдістерін ашады [2, 70 б.].

Ағылшын тілін оқыту-бұл тұрақты және шығармашылық қызметті қажет ететін күрделі, көп қырлы процесс. Оны мамандар шет тілін қоғамдық ортаға енгізудің негізгі бағыттарының бірі ретінде қарастырады, оны меңгеру мен дамытудың жай-күйін ескере отырып жүзеге асырылатын меңгеру деңгейін арттыруға бағытталған [3, 22 б.].

Қазіргі заманғы мұғалім үшін студенттердің білім деңгейіне, қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкес оқытудың осы немесе басқа әдісін оңтайлы таңдау үшін ағылшын тілін оқытудың ең жаңа әдістерін, арнайы оқыту әдістері мен әдістерін білу маңызды. Оқыту әдістері қарапайым алгоритмденген бірліктер емес, оларды ағылшын тілі сабақтарында ұтымды және дәлелді қолдану мұғалімнің шығармашылық көзқарасын талап етеді [4,11 б.].

А. А. Құрбанов оқытудың интерактивті әдістері мен жүйелерін қамтиды.

Оның пікірінше, сабақ барысында белсенді өзара әрекеттесу арқылы жүзеге асырылатын технологияларды интерактивті деп санауға болады. Олар екі – үш адамның өзара әрекеттесуінен бастап және көптеген адамдардың кең ынтымақтастығына

дейін жаңа білім алуға және топтық әрекеттерді ұйымдастыруға көмектеседі [4].

Г. А. Никитина студенттердің нақты мақсатты белсенділігі мен жоғары мотивациясына ықпал ететін ақпараттық технологияларды қолдануды зерттейді. Қазіргі заманғы шет тілі мұғаліміне қойылатын талаптардың ішінде Н.Майер интерактивті технологияларды, техникалық және медиа құралдарды қолдануды қарастырады [6, 4 б.].

Заманауи коммуникативті әдіс материалды саналы түрде игеру үшін оқу процесіне белсенді стандартты емес әдістер мен жұмыс формаларын кеңінен енгізуді ұсынады. Іс жүзінде мұндай жұмыс түрлері өте тиімді болды: жеке, жұптық, топтық және топтық жұмыс.

Сондықтан барлық жаттығулар мен тапсырмалар ақпараттың жетіспеушілігімен, таңдауымен және реакциясымен (*information gap*, *choice*, *feedback*) коммуникативті негізделуі керек. Оларды орындау үшін студенттерге қосымша ақпарат қажет болады, оны игеру үшін белгілі бір күш жұмсайды және осылайша өз қызметін жақсырақ және тиімдірек ұйымдастыра алады [6, 8 б.].

Жұптық және топтық жұмыстың ең тиімді түрлері:

- ішкі (сыртқы) шеңберлер (*inside / outside circles*);

- миға шабуыл (*ми дауылы*);

- зигзагпен оқу (*jigsaw reading*);

- пікір алмасу (*think-pair-share*);

- жұптық сұхбат (*pair-interviews*) және басқалар.

Ағылшын тілін оқытуды қамтамасыз ететін әдістердің бірі-шығармашылықты, танымдық белсенділікті, тәуелсіздікті дамыту тәсілі ретінде жобалар әдісі. Жобалар монопроектілерге, ұжымдық, ауызша-сөйлеу, түрлік, жазбаша және Интернет-жобаларға бөлінуі мүмкін. Жобада жұмыс істеу-бұл оқу, тыңдау, сөйлеу және грамматиканы қамтитын ағылшын тілін үйренудің көп деңгейлі тәсілі. Жоба әдісі оқушылардың белсенді тәуелсіз ойлауын дамытуға ықпал етеді және оларды бірлескен зерттеу жұмысына бағыттайды.

Жобалық оқыту студенттерге ынтымақтастықты үйрететін, өзара көмек және эмпатия қабілеті сияқты этикалық құндылықтарды тәрбиелейтін, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыратын және студенттерді белсендіретін өзекті болып табылады.

Жоба әдісі оқытуда сараланған, жеке-шығармашылық және белсенді-пәрменді тәсілдерді жүзеге асырады. Жоба зерттеу, іздеу, шығармашылық (шығармашылық), болжау, аналитикалық және ойын сипатына ие болуы мүмкін. Жобалық әдістің негізі-қатысушылардың мүдделері мен тілектеріне назар аудару. Арнайы оқу тапсырмасының жобасының авторы оқытушы да, студент те бола алады (егер ол өз ұсынысын білдірсе). Жобаны студент өз бетінше немесе студенттер тобы жоспарлағандықтан және жүзеге асыратындықтан, бұл әдіс олардың

жауапкершілігін жандандыру, жоба орындаушылары мен оқытушы арасындағы серіктестік қатынастарды қалыптастыру үшін қолайлы жағдайларды қамтамасыз етеді.

Инновациялық оқытудың маңызды құралы интерактивті тақта, дербес компьютер және мультимедиялық проектор құрамында мультимедиялық кешенді (МК) пайдалану болып табылады.

Мұндай кешен заманауи компьютерлік технологиялардың барлық артықшылықтарын біріктіреді және оқу процесін сапалы жаңа деңгейге шығарады. Көрнекілік пен интерактивтіліктің арқасында МК барлық аудиторияны белсенді жұмысқа тартуға мүмкіндік береді [3, 7 б.].

Сабақтарда интерактивті тақтаны пайдалану студенттердің оқу тиімділігін айтарлықтай арттырады.

МК қолданудың негізгі бағыттарын анықтау қажет:

- презентациялар, демонстрациялар және жағдайларды модельдеу;
- сабақта студенттердің белсенділігін арттыру;
- сабақ қарқынын арттыру.

Ағылшын тілі сабақтарында МК қолдану студенттерді оқу процесіне белсенді тартуға мүмкіндік береді, оқу мотивациясын арттырады, шығармашылық белсенділікті ынталандырады және тұлғаның дамуына ықпал етеді, оқу ақпаратын ұсыну мүмкіндіктерін кеңейтеді, бұл ең тиімді және уақытты үнемдейді, студенттерге тесттер мен емтихандарды тапсыруға дайындалуға көмектеседі. МК-тақырыптардың кең ауқымы бар ағылшын тілін үйренуде қолдануға бейімделетін қуатты құрал.

Осы мақсатқа жету бірқатар міндеттерді орындауды көздейді:

- еуропалық интеграция контекстінде жоғары мектептің даму жолдарын анықтау;
- жоғары білімге қатысты "инновацияның" мәнін жарыққа шығару;
- ағылшын тілін оқытудың ең тиімді инновациялық әдістері мен әдістерін сипаттау.

Белгілі бір интерактивті әдісті таңдай отырып, атап айтқанда «Interview», «Round Table», «Reflexive Circle», «Hotsummary», «Project», «Expert Groups», «Dozensofquestions», «Excursion», оқытушы студенттерде тиісті дағдыларды қалыптастырады. Бұған қоса, қарым-қатынастың өзара әрекеттесуі нәтижесінде екі жақтың да өзара оқуы жүреді.

Студенттерге ең қызықты интерактивті ойындарды өткізудің мысалдарын қарастырайық.

Төменде зерттелген тақырып бойынша сөздік қорын және жалпы сөздерді меңгеруді қарастыратын ойындар ұсынылған.

Grabamminute-интерактивті картада жазылған терминді көрсету үшін студентке 1 минут уақыт берілетін ойын. Берілген тақырып / термин, оның мағынасы, қолданылуы және т.б. туралы көбірек ақпарат беру қажет. Карточкада көрсетілген зат немесе термин туралы ең толық және үйлесімді ақпарат берген студент жеңіске жетеді.

Білімді тексеру: грамматикамен біріктірілген белгілі бір тақырыптағы сөздік. Өткізілген материалды бекітудің жақсы тәсілі.

Ойынның ерекшеліктері: жылдам әрекет ету, сыни ойлау дағдылары жақсарады.

Anitemdescription-интерактивті карталарда көрсетілген сөзді немесе сөз тіркесін сөз түбірін атамай немесе қимылдарды қолданбай сипаттау қажет ойын. Бұл жағдайда басқа топтар белсенді рөл атқарады, олар сөзді болжауы керек.

Білімді тексеру: грамматикамен біріктірілген белгілі бір тақырыптағы сөздік. Warm up activity ретінде пайдалануға болады.

Ойынның ерекшеліктері: жылдам әрекет ету дағдылары жақсарады, ағылшын тілінде синонимдерді іздеу белсендіріледі. Топпен тікелей қарым-қатынас топ ішіндегі қарым-қатынасқа оң әсер етеді.

Chainstory-логика ойыны, қиял мен даралықтың көрінісі. Ойынның мәні-алдыңғы студенттің тарихын жалғастыру.

Білімді тексеру: белгілі бір тақырыптағы лексика және грамматикамен біріктірілген жалпы лексика.

Ойынның ерекшеліктері: жылдам әрекет ету, логикалық ойлау дағдылары жақсарады, зейін артады, әңгіме сюжетіне назар аударудан кем емес рөл беріледі, есте сақтау қабілетін дамытуға көмектеседі.

Жоғарыда аталған ойындар сабақтың екінші бөлігінде, студенттердің белсенділігін арттыру және ақпаратты қабылдауды жақсарту үшін өткізілуі мүмкін.

Олар айтарлықтай дайындықты қажет етпейді және студенттердің теориялық білім деңгейіне байланысты.

Төменде келтірілген пікірталас топтық формаларына қатысты, теориялық негізден басқа, жауаптардың дәлелдері болуы керек.

Төмендегі өзекті пікірталас формалары студенттерді өз ойларын айтпас бұрын талдауға мәжбүр етеді, өйткені міндетті элемент тек сөйлеу ғана емес, сонымен қатар өз ойларының барысын түсіндіру болып табылады.

1. "Roundtable" (жалпы мәселені шешуге арналған ұжымдық ойын).

2. Scientific debate (оқу дауы-әр түрлі бағыттағы студенттер өз пікірлерін басқаларға қарама - қарсы қоятын диалог).

3. Competition in small groups (студенттерді белсенділікке шақыратын мотивациялық ойын).

4. "Brainstorm" (сыни ойлауды дамытатын ойын).

5. Situation (жылдам әрекет ету және қиялдау қабілетін дамытатын ойын).

6. Judicial sitting (рөлдерді бөлу және сындарлы жауаптарды табу ойыны).

7. Training (шындыққа жақын жағдайларды модельдеу процесінде дағдыларды жетілдіру үшін шағын топпен жұмыс істеудің әртүрлі формаларын қолдана отырып оқыту түрі).

Мысал ретінде "Не? Қайда? Қашан?" («What? Where? When?») деген ойынды алсақ болады. Аудитория екі командаға бөлінеді, олар кезек-кезек үстелге отырады.

Ойын әйгілі телебағдарламаға ұқсас өткізіледі. Әр команда сұрақ салынған конвертті алады. Қазылар алқасы жауаптардың дұрыстығын анықтайды, ұпай санын есептейді.

"Миға шабуыл" (Brainstorm). Бұл қатысушылардың ақыл-ой белсенділігін арттыру және жемісті идеяларды, сындарлы шешімдерді, күрделі мәселелерді немесе стандартты емес жағдайларды шешу мақсатында аудиторияда бірлескен топтық және шығармашылық жұмысты ұйымдастыру әдісі. Оны мәселені шешудің басында немесе егер бұл процесс тығырыққа тірелген болса, қолданған жөн. Бұл ойынның мақсаты-белгілі бір мәселені ерекше шешу үшін идеялардың пайда болуын қамтамасыз ету. "Миға шабуыл" жүргізудің қажетті элементтерінің тізімін қарастырайық [4,450 б.].

1. Мүмкіндігінше көп идеяларды білдіру және оларды бекіту қажет.

2. Барлық айтылған идеялар жазылады, тіпті бір қарағанда мағынасыз.

3. Ешқандай сынның болмауы.

4. Барлық қатысушылар өз пікірлерін айтуға бірдей құқылы.

Қызықты сыныптан тыс интерактивті сабақтарға ағылшын тіліндегі экскурсиялар мен бейне репортаждар кіреді. Бұл іс-шараны өткізудің маңызды кезеңі: студенттер арасында рөлдерді бөлу, жол парағын бекіту, студенттердің ақпаратты өз бетінше іздеуі және сарапшы рөлін атқаратын оқытушының бекітуі болып табылады [4, 451 б.].

Интерактивті ойындарды тартудың басты проблемасы-студенттің көбінесе өз пікірі жоқ, ал егер бар болса, оны бүкіл аудиторияға ашық айтудан қорқады. Интерактивті сабақтарды үнемі өткізу қарым-қатынас дағдыларын едәуір жақсартуға ықпал етеді, нәтижесінде студенттің ішкі шектеулері жоғалады. Қарым-қатынас процесінде студенттер үйренеді: әртүрлі адамдармен қарым-қатынас жасау, балама пікір білдіру, салмақты шешімдер қабылдау, пікірталастарға қатысу [3, 312 б.].

Мультимедиялық технологияларды тарта отырып, интерактивті ойындарға "Presentations" жобаларының әдісі, "Video projects" бейне жобаларының көрсетілімі, "First Million", "The brain of the class", "Blinking frames" және т.б. интерактивті ойындардың өткізілуі жатады. Мультимедиялық технологияларды қолдану тренингтер мен дәрістерді толықтыру үшін мүмкін. Интерактивті оқытудың басты артықшылығы-дәстүрлі әдістермен үйлестіру. Ағылшын тілін оқыту әдістерінің интерактивтілігі жоғарыда аталған технологиялардың синтезінде, сабақ өткізудің әртүрлі формаларында көрінеді.

Жоғарыда келтірілген мысалдардан интерактивті сабақтардың көптеген түрлері бар екенін көреміз. Мұғалімнің ең үлкен қателігі-

оқытудың бір әдісін қолдану немесе интерактивті тапсырманың бір түрін таңдау.

Ақпаратты қабылдау арналары біржақты емес екенін есте ұстаған жөн, сондықтан әртүрлі формаларды тарту керек.

Жоғарыда келтірілген материалды талдай отырып, ағылшын тілін оқытуда тұлғаға бағытталған тәсілді жүзеге асыруда интерактивті формалар мен әдістерді қолдану сабақта сөйлеу практикасының санын іс жүзінде арттыруға мүмкіндік береді, студенттер үшін қызықты болып шығады, материалды игеруге және оны әрі қарайғы сабақтарда қолдануға көмектеседі, дидактикалық және дамытушылық функцияларды орындайды деген қорытынды жасауға болады. Осылайша, оқытушы студенттердің өзіндік оқу-танымдық және шығармашылық іс-әрекетінің тәлімгері болады. Көптеген артықшылықтарға ие бола отырып, кемшіліктерді де есте ұстаған жөн: жиі қолданған кезде интерактивті ойындарды қабылдау механикалық болады, шығармашылық қызығушылығын жоғалтады, сондықтан ойындарды әртараптандыру және интерактивті оқыту әдістерін дәстүрлі әдістермен біріктіру қажет.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, интерактивті формалар мен оқыту әдістерін зерттеуге бағытталған жұмыс студенттерді ағылшын тілін оқытуда өте тиімді екенін қосу керек.

Алайда, қандай әдістер қолданылса да, ғалымдар атап өткендей, жоғары мектепте оқудың тиімділігін арттыру үшін студент белсенді жеке ұстанымға ие бола алатын және өзін оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде толық көрсете алатын психологиялық-педагогикалық жағдайларды жасау маңызды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тыныштыкбаева А.Б. Профессиональное общение как лингводидактическая категория. // Актуальные проблемы системы контроля качества подготовки специалистов в вузе. – Алматы., ҚазМХҚЖӘТУ., 13-14 ақпан 1997, 66-68 б.

2. Адамко М.А. Английский язык для филологов: практикум. - Тольятти: Изд-во ТГУ, 2016.

3. Зиньковская А.В. Теория и методика обучения английскому языку: учебное пособие / А. В. Зиньковская, А. М. Прима, Н. Б. Шершнева. - Краснодар: Кубанский государственный университет, 2016. - 137 с.

4. Курбанов А. А. Методика обучения английскому языку за 55 уроков / А. А. Курбанов. - Грозный: Магарин О. Г., 2017. - 681 с.

5. Методика обучения и воспитания: английский язык: сборник рабочих программ / [сост. Е. В. Калугина]. - Челябинск: Южно-Уральский гос. гуманитарно-пед. ун-т, 2016. - 313 с.

6. Никитина Г.А. Теория и методика обучения английскому языку: пособие для подготовки к лекциям и практическим / Г. А. Никитина. - Саратов: Саратовский источник, 2017. - 169 с.

ECONOMIC SCIENCE

УДК-33

Ашинова Марина Казбековна
профессор, доктор экономических наук, профессор кафедры финансов и кредита
ФГБОУ ВО «Майкопский государственный технологический университет»
Ешугова Светлана Кадирбечивна
доцент, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и кредита ФГБОУ ВО
«Майкопский государственный технологический университет»
Колесник Евгений Владимирович,
аспирант
ФГБОУ ВО «Майкопский государственный технологический университет»
Тлишев Аскер Ахмедович,
аспирант
ФГБОУ ВО «Майкопский государственный технологический университет»

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Ashinova Marina Kazbekovna,
Professor, Doctor of Economics, Professor of the Department of Finance and Credit
FGBOU VO «Maykop State Technological University»
Yeshugova Svetlana Kadirbechivna,
Associate Professor, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Finance
and Credit, Maykop State Technological University
Kolesnik Evgeny Vladimirovich,
graduate student Maykop State Technological University
Tlishev Asker Akhmedovich,
graduate student Maykop State Technological University

STRATEGIC PLANNING OF THE REGION'S DEVELOPMENT

Аннотация

Исследование стратегических приоритетов социально-экономического развития региона является крайне актуальным в современных условиях быстрого технологического и социального развития. Учитывая постоянно меняющиеся внешние и внутренние факторы, важно постоянно обновлять стратегические приоритеты развития, чтобы регионы могли эффективно адаптироваться к новым вызовам и возможностям. Исследование таких приоритетов позволяет определить основные направления развития, учитывая специфику региона, его ресурсы, потребности и преимущества. Это позволяет оптимизировать расходы и максимизировать потенциал для устойчивого развития.

Abstract

The study of the strategic priorities of the socio-economic development of the region is extremely relevant in modern conditions of rapid technological and social development. Given the constantly changing external and internal factors, it is important to constantly update strategic development priorities so that regions can effectively adapt to new challenges and opportunities. The study of such priorities makes it possible to determine the main directions of development, taking into account the specifics of the region, its resources, needs and advantages. This allows you to optimize costs and maximize the potential for sustainable development.

Ключевые слова: планирование, региональное развитие, институциональные факторы, муниципальное управление, территориальное развитие, конкурентоспособность территории.

Keywords: planning, regional development, institutional factors, municipal management, territorial development, competitiveness of the territory.

В нашей стране каждый регион разрабатывает свою стратегию социально-экономического развития.

Система стратегического планирования территориального развития включает в себя соответствующие инструменты макро-, мезо-уровня. В основе стратегического планирования территориального развития на федеральном уровне лежат следующие

документы: послания Президента РФ, долгосрочный прогноз социально-экономического развития РФ, долгосрочные отраслевые документы.

Развитие принципов муниципального управления и грамотное использование инструментов стратегического планирования в государственном управлении могут не только значительно повысить эффективность территориального развития, но и эффективность самих отделов стратегического планирования [1].

Реализация стратегических приоритетов осуществляется посредством таких документов как Основные направления деятельности Правительства (ОНДП), проекты по реализации ОНДП, федеральные целевые программы (ФЦП), национальные проекты, среднесрочный прогноз, а также федеральный бюджет.

Стоит отметить, что использование тех или иных инструментов стратегического планирования зависит от этапа управления экономикой региона в процессе реализации ее стратегии.

Так, этап, связанный с разработкой стратегических планов, характеризуется использованием инструментов, направленных на установление приоритетов регионального развития с учетом потенциальных конкурентных преимуществ региона. Основой данного инструментария является применение целевых методов, позволяющих разработать перспективные мероприятия на долгосрочный период, учитывая при этом комплекс внутренних и

внешних факторов, которые влияют на развитие региона.

Этап, связанный с реализацией заложенных в стратегическом документе целей и задач, а также комплекса мероприятий, предполагает использование инструментов, обеспечивающих осуществление оперативного планирования на краткосрочный период.

Механизмы реализации стратегии развития региона можно подразделить на следующие виды: организационный, институциональный, правовой, финансово-экономический, информационно-коммуникационный механизм, а также механизм социального партнерства (рис. 1.1).

С точки зрения инвестиционного климата в регионе стратегия развития способствует привлечению капитала и созданию положительного имиджа территории.

Рисунок 1.1 – Стратегия социально-экономического развития региона

Следовательно, при правильно разработанной стратегии регион получает хорошую репутацию, и инвесторы сами хотят вкладывать деньги в территорию, без лишних усилий по их привлечению. Рынок имеет очень высокий уровень конкуренции, поэтому стратегические планы должны быть четкими, отражать всю необходимую информацию, иметь лучшие условия и гарантии исполнения. При соблюдении всех этих категорий регион может получить необходимых инвесторов и выйти на новый уровень развития [2].

В общем виде процесс стратегического планирования развития региона включает с себя следующие

стадии: анализ ситуации и факторов территориального развития; формирование целей и задач стратегического развития; разработка основных направления стратегического развития; формирование механизма реализации; реализация стратегического выбора; оценка результатов и обеспечение обратной связи.

Четкие и правильно проработанные стратегии развития дают возможность территориям развиваться в правильном направлении в соответствии с их сильными сторонами, что повышает общий уровень развития страны.

Стратегию социально-экономического развития следует разрабатывать с учетом всех игроков на

рынке, органов власти, политических и общественных организаций, чтобы получить более полную картину о территории и уметь правильно направлять развитие ее основных положительных качеств.

В современных условиях благоприятному развитию социально-экономической сферы Российской Федерации способствует развитие ее отдельных территориальных подсистем — регионов, которые при достаточных ресурсах, финансовой помощи и внедрению инновационных технологий могут активно развиваться во всех сферах деятельности, уделяя внимание точкам роста государства и ведя конкурентоспособную политику деятельности. Поэтому органам государственной власти необходимо понимать, какие именно факторы способствуют такому позитивному сценарию развития как целой территории, так и отдельных ее частей.

Современные реалии таковы, что региональное развитие становится все более важным с позиции общего развития страны, что диктует специалистам разных областей обратить внимание на совершенствование внутренней политики регионов, реформирование их структуры деятельности, проработки сценариев и целей развития для дальнейшей работы над международным развитием страны [3].

Таким образом, правильно заложив решения в разрабатываемые региональные стратегии, можно добиться существенного положительного эффекта в процессе их реализации, что в итоге обеспечит ускоренное социально-экономическое развитие всей страны. В этих условиях требуется переосмысление и детальная проработка вопросов, раскрывающих различные подходы к эффективному управлению социальной-экономической системой региона, деятельность основных его субъектов, используемый инструментарий и механизмы при разработке региональных стратегий.

На сегодняшний день регион определяют, как ограниченную территориально единицу государства, которая имеет единую социальную, культурную, политическую структуру и наделена своим природным, этническим разнообразием, специализацией производства, дифференцированным уровнем качества жизни разных слоев населения и прочими характеристиками, присущими отдельно взятой территории. При этом в регионе существует определенный парадокс управления: регион является одновременно объектом и субъектом управления.

Государство осуществляет свой контроль над региональной деятельностью на общеполитическом уровне, обеспечивая активную поддержку в развитии. В свою очередь региональные власти занимаются управлением своих подведомственных организаций в основных сферах деятельности.

Рассматривая же регион как рынок или социум, акцент делается на развитие социально-экономической составляющей, а именно повышение уровня жизни населения, сохранение природной среды, создание благоприятных условий жизни. Но, несмотря на различия, все эти концепции

имеют общую черту — для достижения намеченных целей предполагается концентрация ресурсов в «точках роста». Это предполагает привлечение инвестиционных ресурсов, и, стремясь их заполучить, органы региональной власти данной территории игнорируют потребности других регионов, тем самым порождая дифференциацию и конкуренцию субъектов страны.

Признаки региона как социально-экономической системы [4]:

- территориальная обособленность - управление внутри обозначенных политических границ;
- гетерогенность - неоднородность управляемого пространства;
- целостность - объединение региональных сфер под единым управлением;
- многоцелевой характер развития - выделение стратегически важных направлений вложения ограниченных ресурсов для повышения конкурентоспособности региона.

На сегодняшний день актуальным считается рассмотрение региона с точки зрения пространственного подхода, который определяет регион как комплексную социально-экономическую систему, включающую в себя цепочку факторов, взаимно дополняющих и влияющих друг на друга и формирующих таким образом внутреннюю среду и конкурентоспособность территории.

К основным факторам развития региона относят: экономические, политико-правовые, экологические, инновационные, и социально-культурные факторы. Отдельно авторы выделяют стимулирующие предпосылки: прогрессирующую интернационализацию, совершенствование механизма внедрения производственных инноваций, активное использование информационных технологий [5].

Оказывающими наибольшее негативное влияние на сегодняшний день считаются сложность в формировании и реализации долгосрочной стратегии развития территории и налаживание путей взаимодействия между регионами для взаимной поддержки и развития.

Активная информатизация мирового пространства породила еще один важный фактор регионального развития — фактор информационных ресурсов. Он активно воздействует на сферу маркетинга территории, стимулирует создание благоприятного имиджа для привлечения инвестиционных ресурсов, кадров и тем самым развития социально-экономической структуры региона.

Следует также отметить, что ни один регион не может иметь абсолютное преимущество по всем факторам. Каждая территория уникальна, имеет свои характеристики, особенности в силу географического расположения, ресурсообеспеченности и т.д.

Список литературы

1. Ашинова, М. К. Прогнозирование как основа управления развитием региона / М. К. Ашинова, С. К. Чиназирова // Состояние и пути развития современной экономики: материалы VII Междуна-

родной научно-практической конференции, Армавир, 20 апреля 2016 года / Министерство образования и науки РФ; Армавирский государственный педагогический университет. – Армавир: Армавирский государственный педагогический университет, 2016. – С. 36-41. – EDN WJPZSF.

2. Ашинова, М. К. Инновационные сети как формат сетевого взаимодействия / М. К. Ашинова, С. К. Чиназирова // Молодежь и наука: шаг к успеху: Сборник научных статей 6-й Всероссийской научной конференции перспективных разработок молодых ученых. В 3-х томах, Курск, 22–23 марта 2022 года / Отв. редактор М.С. Разумов. Том 1. – Курск: Юго-Западный государственный университет, 2022. – С. 19-25. – EDN VZJQBN.

3. Концептуальная модель механизма устойчивого развития экономики региона / С. Ю. Хут, С. К. Чиназирова, Х. А. Абдужалилов, Ф. Ш. Камилов //

Новые технологии. – 2016. – № 4. – С. 75-81. – EDN VNHJY.

4. Ашинова, М. К. Региональные механизмы стимулирования инновационной деятельности / М. К. Ашинова, С. К. Чиназирова // Инновационные подходы в решении проблем современного общества: монография. – Пенза: «Наука и Просвещение» (ИП Гуляев Г.Ю.), 2018. – С. 193-200. – EDN YUVMUF.

5. Ашинова, М. К. Зарубежный опыт индикативного планирования / М. К. Ашинова, С. К. Чиназирова // Экономическая безопасность: правовые, экономические, экологические аспекты: сборник научных трудов Международной научно-практической конференции, Курск, 29 марта 2017 года. Том 2. – Курск: Закрытое акционерное общество «Университетская книга», 2017. – С. 33-39. – EDN YHYPUI.

Король Юрій Костянтинович,
науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві
Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України
<https://doi.org/10.5281/zenodo.13923360>

ВПЛИВ МАРКЕТИНГОВОЇ СТРАТЕГІЇ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Korol Yurii,
Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine. <https://orcid.org/0009-0001-4452-6413>

IMPACT OF MARKETING STRATEGY ON THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація

Використання маркетингової стратегії для розвитку маркетингового потенціалу аграрних підприємств є важливим елементом їхнього успішного функціонування та конкурентоспроможності. У сучасних умовах глобалізації та швидкого розвитку технологій, аграрні підприємства мають адаптувати свої маркетингові підходи для ефективної роботи на ринку. Розробка та реалізація маркетингової стратегії є однією з першорядних складових маркетингової діяльності в організації. Застосування маркетингової стратегії може бути ефективним за умови, що організація використовуватиме ресурси оптимально і вчасно вирішуватиме можливі проблеми, які можуть призвести до зменшення показників діяльності. Однією з найважливіших цілей маркетингової стратегії є підвищення конкурентоспроможності. Для цього необхідно виявити та грамотно використати конкурентні переваги підприємства. Постійні зміни на ринку, трансформаційні процеси в економіці, глобалізація та зростання вимог споживачів створюють необхідність розробки й застосування чітких та гнучких маркетингових стратегій. В аграрному секторі це особливо актуально, оскільки підприємства зіштовхуються з сезонністю, змінами клімату, обмеженістю ресурсів та зростаючими стандартами якості продукції. Багатьом підприємствам поняття маркетингової стратегії залишається не до кінця зрозумілим, про неї згадують багато підприємців та керівників лише тоді, коли бізнес відчуває, як мінімум, складнощі з розвитком та збутом продукції. Визначено, що завдяки грамотно розробленій і впровадженій маркетинговій стратегії аграрні підприємства можуть не лише стабілізувати свою діяльність, але й досягти довгострокового успіху в умовах мінливої економічної ситуації. Маркетингова стратегія дозволяє підприємству знайти свою нішу в конкурентному середовищі та виявити переваги перед іншими гравцями на ринку, вона є взірцем для розробки маркетингових тактик та конкретних дій, які допомагають досягти успіхів та утримувати позиції на ринку. Маркетингова стратегія дозволяє визначити пріоритетні напрями розвитку підприємства та оперативно реагувати на постійні зміни умов ринку. Неправильно вироблена маркетингова стратегія може зменшити ефективність діяльності підприємства.

Abstract.

Using a marketing strategy to develop the marketing potential of agrarian enterprises is an essential element of their successful functioning and competitiveness. In today's conditions of globalization and rapid development of technologies, agricultural enterprises must adapt their marketing approaches for practical work on the market. Developing and implementing a marketing strategy is one of the organization's primary components of marketing activity. Applying a marketing strategy can be effective, provided the organization uses resources optimally and promptly to solve problems that can lead to decreased performance indicators. One of the most important goals of marketing strategy is to increase competitiveness. For this, it is necessary to identify and competently use the competitive advantages of the enterprise. Constant changes in the market, transformational economic processes, globalization, and the growth of consumer demands create the need to develop and apply transparent and flexible marketing strategies. This is especially relevant in the agricultural sector, as enterprises face seasonality, climate changes, limited resources, and increasing product quality standards. Many enterprises need to understand the concept of marketing strategy fully; many entrepreneurs and managers mention it only when the business experiences, at least, difficulties with developing and selling products. It was determined that thanks to a competently developed and implemented marketing strategy, agricultural enterprises can stabilize their activities and achieve long-term success in a changing economic situation. The marketing strategy allows the enterprise to find its niche in the competitive environment and to identify advantages over other players in the market, it is a model for the development of marketing tactics and specific actions that help to achieve success and maintain a position in the market. The marketing strategy allows you to determine the priority directions of the company's development and respond promptly to constant changes in market conditions. An incorrectly developed marketing strategy can reduce the efficiency of the enterprise.

Ключові слова: стратегія, маркетингова діяльність, аграрне підприємство, конкурентні переваги, чинники, конкуренція.

Key words: strategy, marketing activity, agricultural enterprise, competitive advantages, factors, competition.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

У світі, де конкуренція досягає небувалих висот, ключем до успіху є грамотно розроблена маркетингова стратегія. Вона не лише допомагає виділитися серед безлічі конкурентів, а й служить фундаментом для побудови довгострокових відносин із цільовою аудиторією. Розуміння потреб споживачів, а також уміння адаптуватися до змін ринку та технологій стає вирішальним фактором у досягненні бізнес-цілей. Важливість стратегічного планування у маркетингу неможливо переоцінити, адже саме воно задає напрямок руху компанії та визначає методи досягнення поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Дослідженнями щодо маркетингової стратегії діяльності аграрних підприємств займалися багато вітчизняних і закордонних учених, серед яких: А. С. Олійник, Ю. С. Тургеля, Ю. Є. Соколовська, О. О. Єранкін, Р. В. Логоша, Т. В. Марусей, Н. В. Муртузіна та інші.

Проте різноманітність підходів до трактування маркетингових стратегій і використання різних методів їх формування в умовах сучасних трансформацій вимагають більш детального аналізу маркетингової діяльності аграрних підприємств.

Мета статті з'ясування ролі маркетингової стратегії на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Потенціал підприємства – це сукупні його можливості визначати, формувати й забезпечувати потреби споживачів у товарах і послугах, беручи до уваги процес взаємодії з навколишнім середовищем, раціональним використанням ресурсів з метою забезпечення власного прибутку й суспільного добробуту. Високий потенціал підприємства є передумовою його розвитку й успіху на ринку. Для стійкого розвитку потенціалу потрібно враховувати збалансованість його складових [10].

Під маркетинговим потенціалом розуміють сукупність внутрішніх можливостей та зовнішніх шансів задовольняти потреби споживачів та отримувати на цій основі максимальні економічні вигоди. Цим поняттям позначають здатність підприємства ефективно виявляти, формувати та найповніше задовольняти потреби споживачів [1].

У зв'язку з тим, що маркетинговому потенціалу належить важлива роль у забезпеченні постійної конкурентоспроможності підприємства та його продукції, потрібно враховувати та поліпшувати всі чинники, які його формують [7].

Початковим кроком формування стратегії підприємства, а також важливим етапом управління маркетинговим потенціалом є стратегічний аналіз цього потенціалу. Мета цього етапу – вибір конкретної стратегії з багатьох альтернатив і формування всієї системи стратегій [7].

Формування стратегії є основним етапом у процесі стратегічного управління аграрного підприємства. Серед існуючого різновиду стратегій підприємства маркетингова стратегія відіграє досить важливу роль. Багато вчених відносять її до функціональних стратегій, але насправді вона охоплює усі рівні стратегічного планування на підприємстві [4].

Серед менеджерів існує безліч трактувань про те, що ж вважати стратегією та, зокрема, маркетинговою стратегією. Одні вважають, що це опис того, що потрібно робити підприємству, інші, що це насамперед установка, як надалі слід діяти в ринкових умовах, щоб досягти успіху в конкурентній боротьбі.

Насамперед, стратегія — це письмово сформульований документ, що містить план дій та правила, яких підприємство має дотримуватися, щоб успішно конвертувати свої конкурентні переваги у дохід максимально тривалий період часу. Це основне керівництво для бізнесу, щоб у мінливих ринкових умовах ефективно вирішувати свої завдання та досягати цілей, визначених у місії підприємства.

Розробка стратегії має на меті, визначення оптимальних напрямів і засобів, необхідних для забезпечення найбільшої ефективності процесу реалізації товару. Це передбачає обґрунтований вибір форм і методів збутової діяльності, орієнтованих на досягнення намічених кінцевих результатів [7].

Гуру менеджменту Пітер Друкер [8] описує поняття strategy як модель поведінки, спрямовану досягнення цілей організації у довгостроковій перспективі та адаптацію її сфери діяльності, ресурсів та операцій до змін довкілля. А батько маркетингу Філіп Котлер [9] визначає marketing strategy як правила, що регламентують, призначені розробляти, виробляти, просувати і доставляти споживчу цінність цільовим аудиторіям з прибутком для підприємства.

Маркетингова стратегія є невід'ємним компонентом успішного ведення бізнесу. Вона є фундаментальним інструментом управління, що дозволяє підприємству досягти своїх цілей та забезпечити конкурентну перевагу на ринку. Правда, ефективною вона стає, якщо дотримуються не тільки всіх етапів розробки маркетингової стратегії підприємства, а й реалізується впровадження її в бізнес-план і подальше здійснення діяльності організації — у всі її ключові точки взаємодії зі споживачами.

Ринкову та сучасну маркетингову стратегію застосовує незначна кількість аграрних підприємств, зокрема, це великі підприємства та агрохолдинги. Загалом більшість аграрних підприємств застосовує виробничу й товарну маркетингову стратегію. Досить великим успіхом вважається застосування збутової маркетингової стратегії в аграрних підприємствах України [3].

Багатьом підприємствам поняття маркетингової стратегії залишається не до кінця зрозумілим. Більше того, про неї згадують багато підприємців та керівників лише тоді, коли бізнес відчуває, як мінімум, складнощі з розвитком та збутом продукції. Розробка ефективної маркетингової стратегії потребує ретельної підготовки та послідовного виконання низки етапів.

У маркетингову стратегію організації входять такі складові:

- Цілі та завдання підприємства;
- Опис цільової аудиторії компанії;
- Директиви щодо пропонованих товарів та послуг;
- Директиви щодо ціноутворення;
- Директиви щодо каналів розповсюдження;
- Директиви з просування.

Оскільки маркетингова стратегія дозволяє підприємству знайти свою нішу в конкурентному середовищі та виявити переваги перед іншими гравцями на ринку, вона є взірцем для розробки маркетингових тактик та конкретних дій, які допомагають досягти успіхів та утримувати позиції на ринку. Тому формулювання стратегії та її основних компонентів завжди включає також детальний маркетинговий план.

Основа для розроблення маркетингової стратегії розвитку повинні становити стратегічний аналіз, планування та прогнозування ринкового потенціалу галузі як динамічної характеристики, що поєднує виробничо-технологічні та маркетингові можливості, з врахуванням можливих змін у зовнішньому середовищі, в якому функціонує аграрне підприємство [6]

Формування маркетингової стратегії підприємства відбувається з урахуванням безлічі чинників. Серед найважливіших з них можна відзначити:

- Постачальники мають дуже велике значення для маркетингової стратегії компанії. В рамках її формування важливо підібрати такого постачальника, який запропонує найкращі ціни без втрати як ресурс.
- Посередники потрібні практично в будь-якому бізнесі. Якщо доводиться вдаватися до їхніх послуг, важливо знайти сумлінних та чесних партнерів.
- Виробнича діяльність підприємства має бути максимально ефективною, доцільно задіяти нові технології та сучасне обладнання.
- Детальний аналіз соціальних та економічних факторів не менш впливає на маркетингову стратегію. Компанія повинна мати чітке уявлення, хто є споживачем її товарів чи послуг. Також важливо врахувати ціни, які пропонуються конкуруючими фірмами.
- Формуючи маркетингову стратегію, необхідно взяти до уваги можливості компанії.

Маркетингова стратегія визначає майбутнє компанії, надає прямий вплив на її успішність та розмір прибутку. Правильний вибір маркетингової стратегії з урахуванням специфіки компанії та обраного сегменту ринку – це запорука успішної комерційної діяльності.

Для пошуку маркетингової стратегії підприємства не обов'язково займатися «винаходом велосипеда». Визнані експерти вже створили та запропонували діловій спільноті свої моделі вибору стратегічних альтернатив. Найбільш відомими серед них є матриця Ансоффа, матриця конкурентних стратегій Майкла Портера та типологія стратегій Філіпа Котлера. Як будь-які універсальні конструкції вони потребують доопрацювання. Але вони безперечно корисні, оскільки допомагають організаціям комбінувати різні підходи в залежності від ринкових умов і наявних власних ресурсів. І таким чином знаходити рішення, яке найкраще відповідає можливостям та обмеженням конкретного бізнесу та написати власний проєкт маркетингової стратегії.

Аналіз різних джерел, дозволив виділити класифікацію видів маркетингових стратегій за такими ознаками:

1. Стратегії, орієнтовані на ринок (ринкові стратегії): стратегія націлювання на заняття більшого сегмента ринку; стратегія, спрямована на захоплення (підвищення) конкурентних переваг; стратегія освоєння нових ринків. Такі стратегії спрямовані на досягнення сталого розвитку підприємства та заняття вигіднішого становища на ринку. Основний критерій оцінки становища підприємства на ринку — це обсяг займаної частки на цьому ринку.

2. Стратегії інтеграції представлені макроекономічною та мікроекономічною стратегіями; регіональною, внутрішньогалузевою, міжгалузевою стратегією, стратегії виробничої та невиробничої сфери.

3. Стратегії факторів виробництва, що включають стратегію виробничих факторів; стратегію фінансових чинників; інвестиційну стратегію; стратегію людських чинників; інформаційну стратегію. Описані вище стратегії (інтеграції, стратегії факторів виробництва) можна віднести до підготовки соціально-економічного та правового фундаменту для запланованих організаційних змін.

4. Стратегії маркетингу, які включають товарну; цінову; фірмову; рекламну. Ці стратегії є невід'ємною частиною загального стратегічного менеджменту підприємства. Основною його метою є підтримання та вдосконалення виробничого процесу, покращення асортименту та підвищення якості виробленої продукції або послуги, освоєння нових видів ринків, збільшення обсягу продажів, зростання ефективності діяльності.

Звичайно, стратегія маркетингу у бізнес-плані відіграє ключову роль. У невеликих підприємства вона може значно впливати на всю діяльність і навіть бути центральною, навколо якої вишиковуються всі інші напрямки розвитку. Специфіка великого диверсифікованого бізнесу така, що на головному рівні стоятиме корпоративна стратегія, у якій цілі й плани маркетингу матимуть похідний характер, тобто. бути на рівень нижче.

Сама маркетингова стратегія може також розкриватися на кількох рівнях, кожен із яких підпорядковується вищому, тобто вносить свій вплив на

формування та втілення ключового вектору розвитку.

Маркетингова стратегія включає конкретні стратегії діяльності на цільових ринках, використовуваний комплекс маркетингу та витрати на марке-

тинг. У стратегіях, розроблених для кожного ринкового сегмента, повинні бути розглянуті нові продукти, що випускаються, ціни, просування продуктів, включаючи рекламу, доведення продукту до споживачів, має бути зазначено як стратегія реагує на небезпеки та можливості ринку.

Таблиця 1

Роль маркетингової стратегії в діяльності аграрних підприємств за основними напрямками впливу

Напрямок впливу	Роль маркетингової стратегії	Приклад для аграрних підприємств
Аналіз ринку та споживачів	Допомагає краще зрозуміти ринкові умови, потреби споживачів та конкурентне середовище.	Проведення аналізу попиту на органічні продукти серед споживачів різних регіонів.
Диференціація продукції	Створює унікальні характеристики продукту, що допомагають відрізнитися від конкурентів.	Виробництво екологічно чистих або органічних продуктів для цільових ринків з відповідною сертифікацією.
Цінова політика	Визначає оптимальну стратегію ціноутворення для різних сегментів ринку.	Встановлення преміум-цін для органічної продукції та середніх цін для звичайних продуктів.
Просування продукції	Забезпечує ефективну комунікацію зі споживачами через різні канали, підвищуючи обізнаність про продукцію.	Використання соціальних мереж для реклами продуктів, участь у виставках агропромислової продукції.
Розширення каналів збуту	Розширює можливості для продажу продукції, включаючи нові та традиційні канали збуту.	Створення онлайн-магазину для прямого продажу продукції кінцевим споживачам.
Інновації та технології	Підвищує ефективність виробництва та покращує якість продукції за допомогою сучасних технологій.	Використання дронів для моніторингу полів або систем точного землеробства.
Репутація та імідж	Формує позитивний імідж підприємства на ринку через підтримку сталого розвитку та високої якості продукції.	Сертифікація продукції як екологічно чистої, підтримка ініціатив з відновлюваної енергетики.
Залучення інвестицій	Стратегія, спрямована на покращення фінансових показників та іміджу, допомагає приваблювати нові інвестиції.	Презентація результатів діяльності на аграрних форумах для залучення інвесторів.
Клієнтська лояльність	Підтримує довгострокові відносини з клієнтами через програми лояльності, персоналізовані послуги та якісний зворотний зв'язок.	Впровадження програми лояльності для постійних клієнтів, спеціальні знижки для великих закупівель.
Вихід на нові ринки	Створює можливості для розширення географічного ринку та залучення нових клієнтів за допомогою адаптованих стратегій.	Експорт продукції на міжнародні ринки, адаптація продукції під вимоги різних країн (наприклад, сертифікація).

Для забезпечення ефективної маркетингової діяльності цей процес повинен здійснюватися у такому порядку, коли виробничий підрозділ аграрного підприємства, що займається виробництвом продукції, інформує відділ маркетингу про обсяги і структуру товарного асортименту сільськогосподарської продукції, а фахівці з маркетингу інформують виробничі підрозділи про тенденції розвитку кон'юнктури ринку, купівельні потреби, можливі обсяги реалізації та пропоновані ціни різних сегментів ринку із надходженням товар'них партій продукції її направляють на реалізацію[2;5].

Комплекс маркетингу (маркетинг-мікс) та компоненти маркетингової стратегії взаємопов'язані та разом утворюють систему, спрямовану на досягнення цілей організації на ринку.

У найширшому трактуванні комплекс маркетингу включає 4 основні елементи, відомих як "4P":

продукт (Product), ціна (Price), розподіл (Place) та просування (Promotion). Ці компоненти є тактичними інструментами, які організація використовує для впливу на ринок і досягнення конкретних маркетингових цілей.

Комплекс маркетингу включає цінову політику, але стратегія ціни є компонентом маркетингової стратегії. Взаємодія з-поміж них у тому, що стратегія цін може проводити сприйняття товару (просування) і визначати цінові позиції над ринком.

Комплекс маркетингу займається конкретними характеристиками продукту, тоді як стратегія продукту орієнтована довгострокові плани, такі як розробка нових продуктів, інновації та асортимент.

Просування в комплексі маркетингу включає рекламу, просування на місці і т. д. Стратегія просування входить до компонентів маркетингової

стратегії та визначає, як ці тактичні елементи взаємодіють задля досягнення спільних цілей. Місце в комплексі маркетингу пов'язане з каналами розподілу, тоді як стратегія розподілу включає довгострокові рішення, такі як вибір певних каналів, логістику та управління ланцюжком поставок.

Тобто, комплекс маркетингу включає інструменти, які використовуються в рамках компонентів маркетингової стратегії для досягнення стратегічних цілей та забезпечення довгострокового успіху на ринку. Разом вони формують комплексний підхід, необхідний ефективного функціонування ринку малого бізнесу. Однак деякі модифікації додають ще кілька "Р", розширюючи комплекс, наприклад, "7Р". Додаткові "Р", такі як процеси (Processes), фізичне оточення (Physical Environment), люди (People) допомагають повноцінніше враховувати різні аспекти взаємодії з клієнтами та глибше взаємодіяти з ринком. Розширення маркетинг-міксу враховує не лише основні елементи продукту та продажів, а й фактори, що впливають на сприйняття бренду та взаємодію з клієнтами.

Світ бізнесу постійно змінюється і здатність швидко реагувати на ці зміни може стати вирішальним фактором успіху. Впровадження гнучких методологій дозволяє підприємствам залишатися на крок попереду, адаптуючись до нових трендів та потреб ринку без втрати своєї основної стратегічної мети.

Для забезпечення адаптивності та гнучкості стратегії, підприємствам необхідно зосередитися на кількох ключових аспектах:

- Постійний моніторинг ринку для виявлення нових тенденцій та змін у поведінці споживачів.
- Розробка модульних стратегій, які можна легко адаптувати або замінити у відповідь на зміни довкілля.
- Інвестиції в інновації та технології для підвищення оперативної гнучкості та ефективності процесів.

Ключовим елементом успішної адаптації є культура постійного навчання усередині організації. Співробітники, які готові до змін і мають навички критичного мислення, можуть значно прискорити процес адаптації стратегії. Впровадження принципів гнучкості в корпоративну культуру дозволяє створити середовище, в якому інновації та зміни сприймаються як можливості для зростання та розвитку.

Висновки Внесок маркетингової стратегії неможливо переоцінити, оскільки за допомогою її

підприємство реалізує свої намічені цілі, досягає поставлених завдань, отримують позитивний фінансовий результат і тримається на певних сегментах ринку. Маркетингова стратегія дозволяє визначити пріоритетні напрями розвитку підприємства та оперативно реагувати на постійні зміни умов ринку. Неправильно вироблена маркетингова стратегія може зменшити ефективність діяльності підприємства.

Список використаної літератури

1. Аронова В.В. Чинники розвитку маркетингової діяльності на підприємстві. Маркетинг: теорія і практика: збірник наукових праць. 2008. № 14. С. 32–35
2. Вакуленко Ю.В., Олійник А.С., Чернега В.М. Роль маркетингової стратегії у розвитку аграрних підприємств. Агросвіт №21, 2019, с.86-92
3. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: монографія. К.: КНЕУ, 2009. 419 с.
4. Івченко Є.А. Дослідження підходів щодо визначення сутності маркетингової стратегії підприємства. Механізм регулювання економіки. 2009. № 4. С. 90—96.
5. Логоша Р.В., Польова Л.О. Особливості формування маркетингових стратегій сільськогосподарських підприємств. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". 2018. № 11 (2). С. 22—26.
6. Марусей Т. В. Системний підхід розробки конкурентної маркетингової стратегії сільськогосподарських підприємств на внутрішньому продовольчому ринку / Агросвіт.2009. № 3. С. 41—44.
7. Підварко О.В., Гудзь М.В. Управління маркетинговим потенціалом підприємства як запорука успіху його діяльності. Інноваційний розвиток та трансформация безпеки: економічні, екологічні, правові та соціо-культурні аспекти: матеріали III міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. студентів і молодих учених. (Чернігів, 201.) Чернігів: ЧНТУ, 2014. С. 312–313.
8. Drucker, P., "Theory of the business", Harvard Business Review, September/October, 1994, pp. 95-106
9. Kotler P., Armstrong G., Wong V., Saunders J. Principles of marketing. First European Edition. Pearson Education, 2008. 1020 p.
10. Piletska, S T; Tkachenko, YeV. Enterprise Innovative Potential in the System of Anti-Crisis Management. Облік і фінанси. Київ. Том 87, (2020): 178-184.
URL: <https://www.proquest.com/openview/b402c65fad837d9c5f5e828a04eb239e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2042771>

*Лункін Валерій Валерійович,
науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві
Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925036>

ОЦІНКА ВПЛИВУ ЗОВНІШНІХ ТА ВНУТРІШНІХ ФАКТОРІВ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

*Lunkin Valerii,
Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.
<https://orcid.org/0009-0002-4626-8558>*

ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL AND INTERNAL FACTORS ON THE EFFICIENCY OF USE OF RESOURCE POTENTIAL BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Анотація.

Сьогодні аграрні підприємства мають на меті утримання та закріплення позицій у сфері діяльності. Щоб досягти реалізації мети необхідно щоб воно мало конкурентні переваги. Для того щоб ефективно функціонувати та покращувати конкурентоспроможність, керівництву підприємства потрібно мати інформацію щодо змін довкілля, про ресурсний потенціал власного підприємства. Маючи цю інформацію, керівництво зможе порівнювати свої можливості з власними потребами, правильно оцінювати ситуацію та грамотно приймати обґрунтовані управлінські рішення. Від забезпеченості ресурсів та правильності їх використання залежить вироблення, продуктивність, виробництво продукції. Стан ресурсів формує стратегічну платформу підприємства, яка створює передумови зростання. Зовнішні фактори, що включають економічну стабільність, доступ до фінансування, рівень конкуренції та вплив кліматичних змін, формують контекст, у якому аграрні підприємства здійснюють свою діяльність. Внутрішні фактори, такі як рівень організації управління, інноваційність технологічних процесів, кваліфікація персоналу та фінансове управління, безпосередньо визначають, наскільки ефективно підприємство використовує наявні ресурси. Чітко побудована організаційна структура, якісне управління та стратегічне планування сприяють максимізації виходу з кожного вкладеного ресурсу, що підвищує загальну рентабельність підприємства. Ефективність трудових ресурсів, інноваційний підхід до виробничих процесів та розумне фінансове управління дозволяють не лише досягти стабільної продуктивності, але й забезпечити довгостроковий розвиток підприємства. Взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів є ключовим аспектом для розуміння ефективності використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами. Підприємство може мати значні ресурси, але за відсутності належного внутрішнього управління ці ресурси можуть бути використані нерационально. Навпаки, навіть при обмежених ресурсах, підприємства з високим рівнем управління та інноваційності можуть досягати високої ефективності та конкурентоспроможності на ринку.

Abstract.

Today, agricultural enterprises aim to maintain and consolidate positions in the field of activity. To achieve the goal, it must have competitive advantages. To function effectively and improve competitiveness, the management of the enterprise needs to have information about changes in the environment and about the resource potential of its enterprise. The management will be able to compare their capabilities with their own needs, correctly assess the situation, and competently make informed management decisions having this information. Production, productivity, and production of products depend on the supply of resources and their correct use. The state of resources forms the strategic platform of the enterprise, which creates prerequisites for growth. External factors, including economic stability, access to finance, the level of competition, and the impact of climate change, shape the context in which agricultural enterprises operate. Internal factors, such as the level of management organization, innovativeness of technological processes, personnel qualifications, and financial management, directly determine how efficiently the enterprise uses available resources. A constructed organizational structure, high-quality management, and strategic planning contribute to maximizing the output from each invested resource, which increases the overall profitability of the enterprise. The efficiency of labor resources, an innovative approach to production processes, and intelligent financial management allow the enterprise to achieve stable productivity and ensure its long-term development. The interaction of external and internal factors is a crucial aspect of understanding the effectiveness of agricultural enterprises' use of resource potential. An enterprise may have significant resources, but these resources may be used irrationally without proper internal management. On the contrary, even with limited resources, enterprises with a high level of management and innovation can achieve high efficiency and competitiveness in the market.

Ключові слова: ресурси, потенціал, фактори, вплив, резерви.

Key words: resources, potential, factors, influence, reserves.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для того щоб проаналізувати ресурсний потенціал підприємства, необхідно провести дослідження кожної складової. Завдяки цьому можна встановити негативні та позитивні тенденції у діяльності, використовувати можливості для покращення результатів функціонування, прийняти обґрунтовані рішення для ефективного використання ресурсів, виявлених господарських резервів.

Підприємство об'єднує зусилля та організаційні ресурси на основних напрямках діяльності, які здатні принести підприємству фінансовий та економічний успіх. Обмеженість ресурсів не дозволяє підприємству розвиватися на належному ринку

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поняття ресурсного потенціалу організації, на перший погляд, здається інтуїтивним та простим – єдине ціле взаємодіючих кількісних ресурсів. Однак у наукових публікаціях представлено безліч інтерпретацій конструкції ресурсного потенціалу організації. Зокрема Богацька Н. М., Хачатрян В. В. [1], Смолич Д. В., Тимошук І. В. [7], Чернишова Л.І., Бескубська А.С., Прокоф'єва В.К. [8], Матвєєв П. М. [6].

Різні вчені та дослідники, розвивали теорії управління ресурсами, стратегічного менеджменту та економіки підприємств. Серед них варто виділити таких авторів: Едіт Пенроуз, Джей Барні, Майкл Портер, Кеннет Ендрюс, Ігор Ансофф. Ці вчені значною мірою вплинули на розуміння ресурсного потенціалу організації, а їхні дослідження стали основою для сучасного стратегічного та ресурсного менеджменту.

Незважаючи на наявність досліджень щодо впливу чинників на ресурсний потенціал аграрних підприємств, є питання, що ще вимагають подальшого розвитку. Варто глибше дослідити особливості впливу на ресурсний потенціал аграрних підприємств саме в нинішніх умовах.

Мета статті проаналізувати вплив факторів на ефективність використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. З використанням та управлінням ресурсним потенціалом пов'язані проблеми ефективності діяльності аграрних підприємств, що визначає оцінку обсягу та структури використовуваних ресурсів сільськогосподарського підприємства, завдяки чому можна оперативно виявляти приховані резерви та визначити внутрішні можливості та недоліки.

Як економіко-соціальна категорія розглядається ресурсний потенціал сільського господарства, основу якої становлять продуктивні сили, що знаходяться в постійній взаємодії між собою. В основі категорії «ресурсний потенціал підприємства» знаходиться загальна категорія «ресурси», що за змістом характеризується як запас, джерело. По суті, ресурсами підприємства є: майно та грошові кошти, запаси та джерела сировини, матеріалів, праця [3].

Потенціал підприємства виступає за своїм змістом у натурально-речовинній (сукупність основних фондів, оборотних коштів, кадрів працівників)

та вартісній формі (як сукупність витрат минулого праці та витрат живої праці).

Ресурсний потенціал підприємства визначається за чотирма ключовими критеріями:

1) реальними можливостями підприємства в певних сферах економічної діяльності, враховуючи як ті, що вже реалізовані, так і ті, що залишаються нереалізованими через певні обставини;

2) кількістю наявних ресурсів і резервів, як тих, що вже задіяні у виробництві, так і тих, що підготовлені до використання, оскільки можливості підприємства значною мірою залежать від доступних, але не використаних ресурсів;

3) здатністю керівників ефективно використовувати ресурси для створення продукції, товарів або послуг та отримання максимального прибутку, оскільки наявність ресурсів важлива, але їх правильне використання є критичним для успіху в бізнесі;

4) вибраною формою підприємницької діяльності та відповідною організаційною структурою підприємства.

При поєднанні всіх ресурсів, значне місце займають трудові ресурси. Якими б організаційними та технічними можливостями не мало б підприємство, воно не буде продуктивно працювати і бути конкурентоспроможним на ринку без наявності відповідного персоналу, здатного реалізувати закладений у матеріально-технічній базі виробництва потенціал. Результат діяльності та конкурентоспроможності підприємства залежить від якості трудових ресурсів. Поняття «трудові ресурси підприємства» відбиває його потенціал. На відміну від інших ресурсів підприємства, лише ця група може вимагати від роботодавців зміни умов роботи та оплати, а також працівники підприємства можуть добровільно відмовлятися від виконання робіт та звільнитися за власним бажанням. Саме тому використання трудових ресурсів підприємства має бути максимально ефективним і продуманим.

Підприємство як відкрита соціально-економічна система має зовнішні та внутрішні зв'язки та взаємодії, тому при розгляді виробничо-господарської діяльності підприємства, рекомендується аналізувати всю сукупність бізнес-процесів з оцінкою «входів-виходів» ресурсів і продуктів з метою обліку та визначення залучених і потенційно можливих до залучення в господарський оборот ресурсів, що дозволить визначити як ресурсний, так і економічний потенціал.

Аналізуючи структуру ресурсного потенціалу, слід виділити три блоки: ринковий, зовнішніх і внутрішніх складових. До зовнішньої складової належить інституційний потенціал та ринковий потенціал. Інституційний потенціал передбачає взаємодію із законодавчими органами, ефективно співробітництво з податковими органами, а також з інформаційними та страховими організаціями. Ринковий потенціал є здатністю підприємства зміцнити свої позиції на ринку виробленого товару чи послуг завдяки більш оптимального використання

наявних ресурсів, ефективної взаємодії із державними органами та максимального використання інтелектуальної власності.

В період панування Індустрії 4.0, з перерахованих складових, найбільше значення за останні роки приділяється інтелектуальному потенціалу і все більше значення відводиться нематеріальним активам, навичкам та професійній компетенції працівників, які задіяні у функціонуванні підприємств.

Ринковому потенціалу характерні можливості підприємств: формувати конкурентні позиції на ринку, використовуючи наявний арсенал компанії, інтелектуальні продукти; створювати міцні та взаємовигідні відносини з державними органами.

Управлінський потенціал виражається можливістю керівництва раціонально реагувати на зміни зовнішніх джерел впливу через прийняття управлінських рішень.

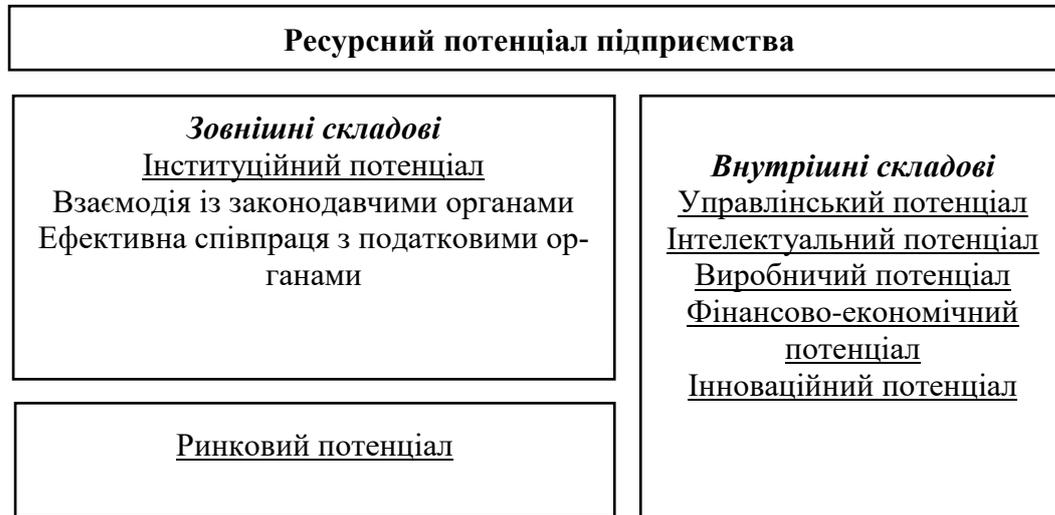

Рис. 1 Структура ресурсного потенціалу підприємства

Якщо ж аналізувати внутрішні складові, то можна виділити такі групи факторів як: техніко-технологічні; організаційно-економічні; управлінські; соціально-економічні; інноваційні; екологічні.

Зокрема, політичні чинники впливають на можливість підвищення ефективності використання рівня ресурсного потенціалу підприємств. Так, у умовах політичної нестабільності скорочуються обсяги інвестування, особливо спрямовуються для забезпечення впровадження та освоєння науково-технічних інновацій. Істотними є й економічні чинники, їх необхідно постійно оцінювати та діагностувати. Вкрай важливі та соціальні фактори, особливо наявність платоспроможного попиту населення. А інформація пов'язує всі елементи господарської діяльності, особливо це стосується інформації про ємність ринку, що регулює функціонування виробничої системи, впливає на продаж продукції, використання виробничого потенціалу з урахуванням факторів, що впливають на ці процеси.

Підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств можливе за рахунок

внутрішніх факторів, так як в них закладено орієнтацію на споживача. Необхідно враховувати що фактори внутрішнього середовища певною мірою залежать від зовнішніх чинників.

Для оцінки потенціалу підприємства важливим джерелом інформації служать дані про знос, наявність та рух основних засобів. Стан основних засобів відображає їхню технічну придатність для подальшої експлуатації. Підприємство має контролювати ступінь зношеності та придатності своїх основних засобів, своєчасно оновлювати та модернізувати їх. Основні засоби у відмінному стані - запорука безперебійного процесу виробництва, зниження собівартості готової продукції та підвищення прибутку підприємства.

В таблиці 1 містяться ключові методи оцінювання різних видів ресурсів, що формують ресурсний потенціал аграрних підприємств. Кожен метод дозволяє всебічно аналізувати і ефективно використовувати ресурси для забезпечення розвитку підприємства.

Ключові методи оцінювання різних видів ресурсів

Тип ресурсу	Методи оцінювання	Пояснення
Земельні ресурси	- Бонітування ґрунтів - Агрохімічний аналіз - Геоінформаційні системи (GIS)	Визначення якості ґрунтів за їх родючістю, хімічним складом, вмістом поживних речовин та використанням супутникових даних для моніторингу полів.
Трудові ресурси	- Аналіз продуктивності праці - Оцінка кваліфікації працівників - Оцінка демографічних показників	Оцінювання ефективності праці, рівня кваліфікації персоналу та їх потенціалу на основі вікової структури, кваліфікації, продуктивності і доступності робочої сили.
Матеріально-технічні ресурси	- Амортизаційний аналіз - Оцінка зношеності обладнання - Технічний аудит	Визначення стану та рівня зношеності техніки й обладнання, ефективності їх використання у виробничому процесі.
Фінансові ресурси	- Фінансовий аналіз (баланс, звіт про прибутки та збитки) - Оцінка ліквідності та платоспроможності - Аналіз рентабельності	Аналіз фінансових показників для визначення можливостей підприємства з точки зору його платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості.
Інтелектуальні ресурси	- Оцінка кваліфікації та знань - Оцінка інноваційного потенціалу - Аналіз систем навчання персоналу	Оцінювання наявності інноваційних технологій, рівня знань та досвіду фахівців, готовності підприємства до впровадження нових технологій.
Природні ресурси	- Екологічний аудит - Водний баланс - Оцінка кліматичних умов	Оцінювання доступу до водних ресурсів, екологічної стійкості підприємства, впливу кліматичних факторів на виробничу діяльність.
Технологічні ресурси	- Оцінка інноваційних технологій - Аналіз технологічних процесів - Технічний аудит виробничих процесів	Аналіз технологій, що використовуються у виробництві, впровадження новітніх технологічних рішень для підвищення продуктивності та ефективності виробництва.

Як зазначається [2], управління потенціалом підприємства – це виявлення стратегічних можливостей, ресурсів і резервів потенціалу, здатних підвищити рівень конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Варто врахувати, що сильні сторони є потенціалом підприємства, а слабкі – його резервом. Відповідно, завдання підприємства полягає у використанні сильних позицій за одночасного усунення слабких сторін. Підвищення рівня ефективності використання ресурсного потенціалу може здійснюватися у двох напрямках: підвищення рівня ресурсного потенціалу та підвищення ступеня ефективності використання потенційних можливостей.

Класифікація сільськогосподарських підприємств за наявністю та ступенем ефективності використання ресурсного потенціалу дозволяє розподілити підприємства за різними критеріями з метою аналізу їх ресурсної бази та здатності ефективно використовувати ці ресурси для досягнення високих результатів. Нижче наведена класифікація підприємств за критеріями.

Процес створення потенціалу підприємства є одним із напрямів його економічної стратегії та передбачає створення та організацію системи ресурсів та компетенцій таким чином, щоб результат їхньої взаємодії був фактором успіху в досягненні стратегічних, тактичних і оперативних цілей діяльності підприємства.

Для оцінки ресурсного потенціалу підприємства використовуються такі основні наукові підходи:

1. Системний підхід є одним із ключових у процесі формування потенціалу підприємства. Використовуючи його, спочатку на основі маркетингових досліджень визначаються параметри кінцевого продукту або послуги, а потім встановлюються параметри входу. Потреба в ресурсах та інформації прогнозується після аналізу вимог до організаційно-технічного потенціалу підприємства (рівень техніки, технологій, організації виробництва, праці та управління) і параметрів зовнішнього середовища (політичного, економічного, технологічного, культурного середовища та регіональної інфраструктури).

Розподіл аграрних підприємств за критеріями при аналізі їх ресурсної бази

За рівнем ресурсного забезпечення		
Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Наявність великої кількості високоякісних земельних, матеріально-технічних, трудових і фінансових ресурсів. Мають доступ до сучасних технологій, новітнього обладнання та кваліфікованих працівників. Здатні інвестувати в нові проекти та інноваційні рішення.	<ul style="list-style-type: none"> ○ Достатнє забезпечення основними ресурсами, але є певні обмеження у фінансуванні або технічному обладнанні. ○ Можуть використовувати нові технології, але не в повному обсязі. ○ Залежать від зовнішніх джерел фінансування або кредитування для модернізації. 	<ul style="list-style-type: none"> ○ Недостатність матеріальних і технічних ресурсів для ефективного виробництва. ○ Застаріла техніка, відсутність інноваційних технологій та низька кваліфікація працівників. ○ Залежність від дотацій або допомоги з боку держави.
За рівнем ефективності використання ресурсів		
Висока ефективність	Середня ефективність	Низька ефективність
Максимізація виходу на одиницю вкладених ресурсів. Використовують сучасні методи управління та інноваційні технології, що дозволяє досягати високої продуктивності. Ефективна система планування та контролю за використанням ресурсів.	Впроваджують інновації частково, є деякі втрачені можливості для підвищення продуктивності. Можуть ефективно управляти одними ресурсами, але мають труднощі з іншими, наприклад, з фінансовими або трудовими ресурсами.	Ресурси використовуються нерационально, є значні втрати. Використання застарілих технологій і методів виробництва. Неефективна організація праці, низька продуктивність працівників та велика кількість непродуктивних витрат.
За типом власності та доступом до ресурсів		
Великі аграрні холдинги	Малі та середні фермерські господарства	
Мають значні матеріальні, фінансові та трудові ресурси. Здатні інвестувати в інновації, розширювати свою діяльність і впроваджувати нові технології. Високий рівень диверсифікації та стійкості до ринкових коливань.	Обмежені ресурси, проте можуть ефективно використовувати свої активи. Здебільшого залежні від локальних умов і можуть мати обмежений доступ до інноваційних рішень. Часто працюють у вузькій спеціалізації, що дає їм змогу досягати високої ефективності у конкретних галузях.	

2. Маркетинговий підхід орієнтується на споживача при формуванні потенціалу підприємства. Це означає, що будь-який елемент потенціалу має базуватися на аналізі та прогнозуванні ринкових потреб, конкурентоспроможності та конкурентних переваг. Головними критеріями цього підходу є покращення якості кінцевого результату відповідно до потреб споживачів та раціональне використання ресурсів, що підвищує якість продукції або послуги.

3. Функціональний підхід передбачає пошук нових, оригінальних технічних рішень для задоволення існуючих чи потенційних потреб. У цьому випадку потреба розглядається як набір функцій, які необхідно виконати для її задоволення.

4. Інноваційний підхід спрямований на активізацію інноваційної діяльності, де ключовими інструментами є фактори виробництва та інвестиції..

Ресурсний потенціал підприємства є складною системою що включає основні фонди, трудові ресурси, технологію, енергетичні ресурси та інформацію, що знаходиться у розпорядженні організації для творчої діяльності. Йому притаманна низка специфічних характеристик. Насамперед, цілісність, що означає, що тільки за наявності всіх елементів потенціалу можливе досягнення кінцевого

результату його функціонування, а також такі особливості як: взаємозамінність, взаємозв'язок елементів, здатність до досягнення нових досягнень НТП, гнучкість та адаптивність продукції, до змінних економічних та виробничо-технічних умов.

Висновки Оцінка впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на ефективність використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами є важливим елементом стратегічного управління, що визначає їхню здатність адаптуватися до динамічних умов ринку та забезпечити стійке зростання. В сучасних умовах аграрна діяльність суттєво залежить не лише від доступних ресурсів (земля, техніка, фінанси, людські ресурси), але й від безлічі факторів зовнішнього середовища, таких як економічна ситуація, державна політика, технологічний прогрес та кліматичні умови.

Взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів є ключовим аспектом для розуміння ефективності використання ресурсного потенціалу аграрними підприємствами. Підприємство може мати значні ресурси, але за відсутності належного внутрішнього управління ці ресурси можуть бути використані нерационально.

Список використаної літератури

1. Богацька Н.М., Хачатрян В.В. Сучасний підхід до оцінки сутності ресурсного потенціалу підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. Випуск 3. С. 134-139. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/3_ukr/24.pdf
2. Бугай В. З., Горбунова А. В., Ключова Ю. В. Теоретичні основи формування потенціалу підприємства. *Вісник Запорізького національного університету*. 2011. № 1. С. 27–33. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2011/eco_2011_1/2011_1/027-33.pdf
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
4. Вініченко І.І., Сорока Ю.О. Ефективність використання ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 22. С. 34–37.
5. Кустріч Л.О. Моделювання оцінки ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 52–55.
6. Матвеев П.М. Методологічні підходи до відтворення ресурсного потенціалу аграрного підприємства. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2019. Випуск 3 (81). С. 91-96
7. Смолич Д.В., Тимошук І.В. Ресурсний потенціал підприємства: сутність, складові та модель управління в сучасних умовах господарювання. *Економічний простір*. 2020. № 153. С. 75-82.
8. Чернишова Л.І., Бескубська А.С., Прокоф'єва В.К. Управління процесом формування ресурсного потенціалу як передумова конкурентоспроможного стратегічного розвитку виробничого підприємства. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Випуск 6 (23). С. 432-438

Остахов Александр Сергійович,

науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві
Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925038>

УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Ostakhov Oleksandr,

Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,

<https://orcid.org/0009-0000-5861-7482>

MANAGEMENT OF PERSONNEL POTENTIAL OF AGRICULTURAL ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE AND POST-WAR RECOVERY

Анотація.

В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення управління кадровим потенціалом аграрних підприємств набуває критичного значення. Війна спричинила значні втрати серед трудових ресурсів, змусила багатьох працівників мігрувати, а частина підприємств втратила свої виробничі потужності. Водночас, аграрний сектор залишається стратегічно важливим для забезпечення продовольчої безпеки як України, так і світового ринку. Війна створює численні виклики для аграрних підприємств, пов'язані зі зменшенням робочої сили, порушенням трудових процесів та зміною пріоритетів у роботі з персоналом. Нарощування кадрового потенціалу підприємств та ефективне його використання є обов'язковими умовами при вирішенні проблеми сталого розвитку економіки країни. Кадровий потенціал розглядається як невід'ємний елемент системи управління підприємством та як один з основних факторів, що визначають ефективність його діяльності. Кадровий потенціал як окремої організації, і галузі (сфери) перестав бути постійної величиною. Його кількісні та якісні характеристики постійно змінюються під впливом цілого комплексу факторів. Недостатній кадровий потенціал системи перешкоджає її розвитку, максимальному використанню потенціалу інших ресурсів. У свою чергу, оптимальний кадровий потенціал, який не знайшов своєї реалізації та використовується неефективно, веде до суттєвої перевитрати ресурсів. Сьогодні особливого значення набуває проблема ефективного формування та управління кадровим потенціалом галузі. Створення надійної системи забезпечення кадрами та на цій основі забезпечення сталого функціонування сільськогосподарських організацій є пріоритетним завданням. Кадровий дефіцит продовжує залишатися актуальною проблемою для багатьох українських підприємств, які змушені адаптуватися до нових умов війни та мобілізації. Вони шукають рішення, щоб підтримувати ефективність та забезпечувати стабільну роботу, водночас стикаючись з труднощами в залученні персоналу. Організаціям необхідно підійти до формування кадрової роботи з урахуванням наукових принципів підбору, розстановки та розвитку кадрів, удосконалення методів та форм роботи у кожному конкретному випадку та ситуації.

Abstract.

In martial law and post-war recovery, the management of personnel potential of agrarian enterprises acquires critical importance. The war caused significant losses in labor resources, forced many workers to migrate, and some enterprises lost their production facilities. At the same time, the agricultural sector remains strategically essential for ensuring food security in both Ukraine and the world market. The war created numerous challenges for agricultural enterprises related to the reduction of the workforce, disruption of labor processes, and changes in priorities in the work with personnel. Increasing the personnel potential of enterprises and its practical use are mandatory conditions for solving the problem of sustainable development of the country's economy. Personnel potential is considered an integral element of the enterprise's management system and one of the main factors determining the effectiveness of its activities. Personnel potential as a separate organization and branch (field) has ceased to be a constant value. Its quantitative and qualitative characteristics constantly change under the influence of a whole set of factors. Insufficient personnel potential of the system prevents its development and maximum use of the potential of other resources. In turn, the optimal personnel potential, which has not been realized and is used inefficiently, leads to a significant overspending of resources. Today, the problem of effective formation and management of the personnel potential of the industry is gaining particular importance. Creating a reliable system of staffing and, on this basis, ensuring the sustainable functioning of agricultural organizations is a priority task. Personnel shortage continues to be an urgent problem for many Ukrainian enterprises, which are forced to adapt to the new conditions of war and mobilization. They seek solutions to maintain efficiency and ensure stable operations while facing challenges in attracting staff. Organizations need to approach the formation of personnel work, taking into account the scientific principles of selection, placement, and development of personnel, as well as improving methods and forms of work in each specific case and situation.

Ключові слова: потенціал, підприємство, персонал, дефіцит кадрів, воєнний стан, аграрна сфера.

Key words: potential, enterprise, personnel, shortage of personnel, martial law, agrarian sphere.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Висока ефективність підприємств будь-якої сфери діяльності визначається високим рівнем розвитку людських ресурсів, пов'язаним із набором професійних знань, умінь, навичок та мотивацій. Проте, у сільськогосподарському виробництві мають місце безробіття та дефіцит кадрів, що призводить до дисбалансу між попитом та пропозицією фахівців та кваліфікованих робітників. На формування кадрового потенціалу у сільському господарстві негативно впливає наразі воєнний стан. Таким чином, сільськогосподарські підприємства зацікавлені у своєчасній оцінці, залученні та покращенні свого кадрового потенціалу, а для це необхідно передбачити систему заходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемам кадрового потенціалу в аграрній сфері економіки присвятили свої праці багато відомих вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів. Серед них: Шубравська О.О., Малік М.Й., Прокопа В.І., Рей Голдберг, Джон Девіс, Майкл Портер, Річард Болдуін та інші. Дослідження цих та інших вчених висвітлюють важливість розвитку кадрового потенціалу як основного чинника підвищення ефективності аграрної сфери, зокрема в умовах сучасних викликів глобалізації, міграції та воєнного стану.

Однак за наявності значної кількості робіт за обраним напрямом спостерігається необхідність подальших досліджень, адже брак кваліфікованих кадрів, що виник через воєнний стан у важливих секторах, в тому числі і в сільському господарстві, загрожує стабільності розвитку та сповільнює економічне відновлення.

Мета статті дослідити проблеми управління кадровим потенціалом що постають перед аграрними підприємствами в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Кадровий потенціал підприємства – це персонал організації, який має певні компетенції, знання, вміння, здібності, можливості і задатки, необхідні для успішної діяльності. Сукупність людських якостей визначає потенційні можливості кожного співробітника та всього підприємства в цілому.

В той самий час термін кадровий потенціал організації має ще одне значення. Під ним мають на увазі здібності та можливості кожного працівника щодо реалізації своїх умінь для забезпечення життєдіяльності суб'єкта виробництва. При цьому на показники впливають особисті якості співробітників, їх працездатність, рівень професійних знань та навичок, досвід, наявність творчих здібностей.

Система управління кадровим потенціалом є складною системою, що включає цілий комплекс різноманітних елементів, що залежать від зовнішніх і внутрішніх факторів (регіональна та галузева приналежність підприємства, стан ринку праці, стратегічні та тактичні цілі розвитку підприємства, масштаби його діяльності, етап життєвого циклу та

форма власності підприємства, особливості організаційної структури та культури підприємства, його ресурсні можливості, склад ключових бізнес-процесів, конкурентні позиції підприємства та ін.

Дядюра К.В. та Іванова Н.С. серед основних проблем у сфері управління кадровим потенціалом національних агропідприємств зазначають наступні:

1) високий рівень трудової міграції, зокрема висококваліфікованих молодих працівників;

2) відсутність планів і програм розвитку кадрового потенціалу, зокрема у довгостроковій перспективі, обмеженість фінансових ресурсів на їх реалізацію;

3) низький рівень корпоративної культури більшості середніх та малих бізнес-структур;

4) слабка взаємодія спеціалізованих навчальних закладів та бізнесу у сфері формування попиту на кадри;

5) невідповідність фактичного обсягу та структури кадрового потенціалу масштабам, завданням та потребам компанії [4].

Кадри є ключовим чинником успішної діяльності підприємств, сільськогосподарської галузі, зокрема. Кадровий потенціал складається з кваліфікованих та досвідчених працівників та ефективної організації праці. Можна виділити причини значущості кадрового потенціалу для сільськогосподарських підприємств:

1. Знання та навички. Кадровий потенціал – це, перш за все, фахівці, які мають знання, навички та вміння в галузі агрономії, тваринництва, економіки та маркетингу сільського господарства. Це дозволяє підприємству ефективно керувати всіма аспектами виробництва сільськогосподарської продукції.

2. Інноваційний розвиток. Кадровий потенціал є двигуном для інновацій та розвитку у сільському господарстві, оскільки саме фахівці можуть знайти нові методи вирощування, удосконалювати процеси у сільському господарстві з використанням сучасної техніки та технологій, виводити нові породи тварин та рослин, розробляти нові продукти та послуги, а відповідно, підвищувати конкурентоспроможність підприємств та привабливість галузі.

3. Усунення проблем. Кваліфікований та досвідчений персонал може швидко реагувати на зміни та вирішувати різні проблеми у сільському господарстві: зміни погодних умов, різні хвороби як рослин, так і тварин тощо.

4. Управління ресурсами. Для зниження витрат та підвищення прибутковості сільськогосподарської діяльності, оптимізації використання ресурсів (вода, земля, праця, капітал) також потрібний кадровий потенціал, який дозволяє ефективно керувати всіма ресурсами підприємства.

5. Репутація, імідж, довіра. Кваліфіковані та досвідчені фахівці забезпечують високу якість про-

дукції, що підвищує довіру та задоволеність покупців, що, у свою чергу, забезпечує конкурентоспроможність підприємства на ринку.

Існує безліч чинників, які впливають якісний склад сільськогосподарських кадрів. Наприклад, залежно від форми їхнього прояву виділяють такі групи чинників: соціально-економічні, науково-технічні, професійно-кваліфікаційні, моральні, демографічні, економіко-географічні та природно-біологічні. Названі фактори різноманітні за своїм змістом і кожен із них певним чином бере участь у процесі кадрового забезпечення АПК, проявляючи себе в конкретному результаті: або сприяючи формуванню кадрового складу галузі, або створюючи перешкоди для цього.

Грамотна організація системи управління кадровим потенціалом підприємства передбачає:

— побудову такої організаційної структури підприємства, що відповідає стратегії його розвитку, цілям та завданням у довгостроковому та короткостроковому періодах;

- розробку базових принципів формування структурних підрозділів та їх закріплення у внутрішніх регламентах підприємства;

- визначення ключових функцій, повноважень та прав, обов'язків та відповідальності працівників підприємства;

- проведення заходів щодо підвищення якості умов праці;

- використання матеріальних та нематеріальних методів стимулювання, а також розширеного переліку соціального забезпечення працівників;

— забезпечення професійного та кар'єрного зростання працівників у вигляді формування системи їх оцінки, навчання та підвищення кваліфікації

— виявлення кількісних та якісних потреб у працівниках, подальша професійна та соціальна адаптація новоприйнятих працівників;

- формування системи показників для оцінки ефективності управління кадровим потенціалом підприємства.

Основною метою управління кадровим потенціалом підприємства є його нарощування, що передбачає вирішення наступних завдань:

— розробка взаємопов'язаних організаційно-економічних та соціальних заходів щодо формування, розподілу та перерозподілу робочої сили на рівні підприємства.

- створення умов для використання та розвитку кадрового потенціалу кожного працівника;

- забезпечення інноваційності виробництва, його наукоємності та фондоозброєності;

- впровадження прогресивних інформаційно-комунікаційних технологій;

- використання нових форм навчання, спрямованих на підтримку рівня професійних компетенцій працівників;

- залучення мотивованих фахівців необхідного професійно-кваліфікаційного рівня.

Сільське господарство, навіть попри великі збитки, спричинені війною в Україні, продовжує залишатись однією з ключових галузей, що генерує ВВП країни. За даними Мінагрополітики, частка аграрного сектору у структурі ВВП до війни була найвищою серед усіх галузей і складала 10%. Також до війни сільське господарство було сектором №1 за експортним виторгом з часткою у 41% від загального експорту та давало роботу більш ніж 1 млн українців, за даними Держстату. У 2022 році частка сільського господарства зросла до 52% в експорті [1].

Війна в Україні призвела до низки серйозних економічних і соціальних проблем, які впливають на зайнятість. Вона призвела до руйнувань інфраструктури і значних економічних втрат, що вплинули на робочі місця, зокрема у сфері промисловості та сільського господарства. За даними аналітичного центру при Київській школі економіки, за підсумками 2022 року «щонайменше 109 великих та середніх підприємств зазнали прямих збитків внаслідок повномасштабного вторгнення. Загальна сума прямих збитків підприємств, включно з державними, та приватних осіб-підприємців оцінюється в \$13 млрд. З них \$9 млрд – частка збитків великих та середніх підприємств. Загальні непрямі втрати сягають \$33,1 млрд. А необхідна сума для відновлення підприємств – \$24,9 млрд» [5]. Знищення та пошкодження інфраструктури внаслідок війни призводять до обмеженої доступності робочих місць і можливостей зайнятості.

В умовах повномасштабної війни одним із основних викликів та обмежень для аграрного сектора України виділяють дефіцит трудових ресурсів у сільськогосподарському виробництві [9]. Унаслідок бойових дій частина працівників сільгосппідприємств та фермерів була вимушена не тільки припинити економічну діяльність в аграрному секторі, а й покинути власні домівки. За даними ФАО, понад 150 000 фермерів / працівників продовольчої системи безпосередньо постраждали від війни та/або були змушені мігрувати. У складному становищі опинилися дрібнотоварні виробники, які займалися вирощуванням сезонної продукції, відігравали важливу роль у забезпеченні зайнятості та доходів сільського населення. Вимушене переміщення населення, призов чоловіків до ЗСУ призводять до нестачі робочої сили та збільшення робочого навантаження на жінок [10] Згідно з опитуванням асоціації «Свинарі України», 26 % господарств, що взяли участь в опитуванні, мають недостатню кількість основного виробничого персоналу свиноферм (технологи, ветеринари, оператори, керівники виробничих майданчиків), стільки ж відчують дефіцит допоміжних працівників – слюсарів, електриків тощо. 48 % респондентів відзначають брак персоналу не стільки у тваринництві, скільки у суміжних аграрних напрямках діяльності: водіїв, трактористів, механіків, агрономів тощо [8].

Вплив війни на кадровий потенціал

Переміщення робочої сили:

Частина працівників була змушена залишити зони бойових дій, що спричинило зміни у розподілі трудових ресурсів.

Мобілізація працівників:

Чимало кваліфікованих спеціалістів залучено до армії, що створює дефіцит кадрів.

Психологічні фактори:

Війна впливає на моральний стан персоналу, що потребує додаткових заходів для підтримки продуктивності та стабільності.

Рис. 1 Вплив воєнного стану на кадровий потенціал аграрних підприємств

Результатом воєнних дій є загальна економічна нестабільність, яка призводить до скорочення виробництва та погіршення фінансового стану підприємств. За результатами щомісячного опитування, яке проводить національний банк, у жовтні 2023 р. український бізнес погіршив індекс очікувань ділової активності нижче за нейтральний рівень (50 пунктів). На ділові очікування бізнесу передбачувано впливали: значні ризики безпеки, руйнування виробничих потужностей окремих підприємств, логістичні обмеження експортерів, звуження інвестиційного попиту, відновлення зростання цін на пальне, а також значний дефіцит кваліфікованих кадрів [1].

Як зазначає УНІАН [7], 2023 р., як і попередній, став одним з найважчих років для економіки

України. Дуже багато українців втратили роботу через закриття підприємств або вимушений переїзд в інші регіони.

Одночасно з дефіцитом кваліфікованих кадрів значною проблемою українського ринку праці є суттєвий рівень безробіття, про що свідчать дані, опубліковані на офіційному сайті Національного банку України. Так, станом на кінець жовтня 2023 р. в Україні було зареєстровано 97,3 тис. безробітних. Найбільше – 9 тис. безробітних зареєстровано в Запорізькій області, у Дніпропетровській області – 7 тис., Харківській – 6,7 тис., Сумській – 6,4 тис. [6].

В таблиці 1 структуровано описано необхідні кроки для повоєнного відновлення кадрового потенціалу аграрних підприємств.

Таблиця 1

Основні напрями повоєнного відновлення кадрового потенціалу аграрних підприємств

Напрямок відновлення	Опис	Цілі та завдання	Результати
Повернення мобілізованих працівників	Реінтеграція працівників, які були залучені до військової служби, та їх адаптація до робочого процесу.	Забезпечення комфортних умов праці, підтримка морального стану, надання реабілітаційних програм.	Стабільне повернення до роботи, покращення психологічного стану працівників.
Навчання та перекваліфікація	Підготовка працівників до роботи в нових умовах із використанням сучасних технологій та методів ведення аграрного бізнесу.	Підвищення кваліфікації, освоєння нових технологій і методів управління, проведення курсів перекваліфікації.	Підвищення рівня професіоналізму та адаптація до сучасних вимог ринку.
Залучення молодих спеціалістів	Програми для залучення нових кадрів та молоді в аграрний сектор з акцентом на професійний розвиток і кар'єрні можливості.	Стимулювання молоді до роботи у сільському господарстві, надання умов для кар'єрного зростання та навчання.	Збільшення частки молодих працівників, оновлення кадрового складу.
Інвестиції в розвиток персоналу	Інвестування у навчання працівників, покращення умов праці, створення програм кар'єрного росту та розвитку потенціалу співробітників.	Підвищення продуктивності працівників, створення умов для безперервного професійного зростання та забезпечення конкурентної переваги на ринку праці.	Покращення ефективності праці, зростання лояльності працівників, зменшення плинності кадрів.
Психологічна підтримка працівників	Забезпечення працівників психологічною допомогою та підтримкою після	Проведення реабілітаційних заходів, психологічних тренінгів,	Поліпшення морального стану колективу, підвищення продуктивності та мотивації.

	стресових ситуацій, пов'язаних із війною та відновленням підприємств.	створення підтримуючої корпоративної культури.	
Автоматизація та модернізація процесів	Впровадження автоматизації в робочі процеси для зменшення навантаження на працівників та підвищення ефективності.	Скорочення ручної праці, підвищення ефективності роботи за рахунок використання автоматизованих систем та нових технологій.	Підвищення ефективності, зниження витрат на виробництво, оптимізація роботи з ресурсами.
Реабілітація та соціальні гарантії	Підтримка працівників, які постраждали під час війни, через забезпечення соціальних гарантій та відновлювальних програм.	Надавати соціальні пільги, фінансову підтримку та інші форми допомоги постраждалим працівникам та їхнім родинам.	Повернення до нормального життя та роботи працівників, зміцнення лояльності до підприємства.

Дослідники вважають необхідною актуалізацію наукової парадигми управління персоналом відповідно до вимог сьогодення, проте часто мають досить різні погляди на ті аспекти, що потребують видозміни, кадрова стратегія Міжнародної організації праці на 2022–2025 роки орієнтується на три ключові аспекти:

1. Диверсифікація – фокус на урізноманітненні кадрового складу та навичок і здібностей кваліфікованої робочої сили.

2. Створення вдячного (respectful) робочого середовища широких можливостей – зміцнення лідерства, дотримання стандартів етичної поведінки, побудова системи звітності щодо робочого середовища.

3. Активація людських ресурсів – застосування інноваційних технологій та цифровізація процесів управління персоналом [12].

Країни США, Європи та Китаю активно застосовують різні методик для розвитку галузі сільського господарства. Так, наприклад, у США створюються освітні програми та виділяються стипендії для студентів, які хочуть займатися сільським господарством, надається фінансова підтримка фермерам, активно впроваджуються інноваційні технології у сільськогосподарську діяльність.

У країнах Європи наголошується на дослідницькій діяльності сільськогосподарської галузі, існують різні програми страхування сільськогосподарських культур для фермерів, відбувається активне впровадження цифрових технологій. На рівні управління агророзвитком у Європейському Союзі [11] сьогодні прийнята і діє галузева ініціатива FIELDS (Addressing the current and Future skills needs for sustainability, digitalization, and the bio-Economy in Agriculture: European skills Agenda and Strategy), яка передбачає активний розвиток кадрового потенціалу у частині задоволення теперішніх та майбутніх навичок персоналу для вирішення завдань сталого розвитку, біоекономіки та цифровізації сільського господарства. Результатом реалізації цієї ініціативи має стати розробка галузевої стратегії професійних навичок персоналу аграрного сектору і сільських територій та формування професійної європейської спільноти фахівців, що необхідні для реалізації агропродовольчої доктрини ЄС на

всіх рівнях управління та сільськогосподарських і лісових робіт [3].

Результати діяльності багатьох сучасних аграрних підприємств та накопичений ними досвід принципів та методів роботи з кадрами показують, що формування виробничих колективів, здатних до високопродуктивної праці та забезпечення високого рівня професіоналізму та кваліфікації працівників є вирішальними факторами ефективності агропромислового виробництва та конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Впровадження досягнень науково-технічного прогресу найчастіше визначається якістю робочої сили в і призводить до глибоких змін у праці людини. Скасуються старі та створюються нові робочі місця, що викликає структурні зрушення на ринку праці.

Висновки. В даний час воєнний стан ставить перед аграрними підприємствами низку нових, принципових завдань, найважливішим з яких є максимально ефективно використання кадрового потенціалу. Для того, щоб досягти цієї мети та обійти всі проблемні зони кадрової стратегії, організаціям необхідно підійти до формування кадрової роботи з урахуванням наукових принципів підбору, розстановки та розвитку кадрів, удосконалення методів та форм роботи у кожному конкретному випадку та ситуації.

Кадровий потенціал підприємства має стати конкурентоспроможним та витриманим до випробувань, що забезпечується за рахунок високого рівня професіоналізму, компетентності, особистісних якостей, інноваційного та мотиваційного потенціалу працівників.

Список використаної літератури

1. Аграрний ринок праці відновився на 80% від довоєнного – дослідження URL: <https://forbes.ua/news/agrarniy-rinok-pratsi-vidnovivsya-na-80-vid-dovoennogo-doslidzhennya-15052023-13659>

2. Бізнес погіршив ділові очікування нижче нейтрального рівня: в Україні дефіцит кадрів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/11/1/706121/>

3. Грищенко Н.В. Теоретичні основи формування та використання кадрового потенціалу суб'єктів аграрного бізнесу в нестабільних умовах

зовнішнього середовища. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022 рік. Том 7. № 2. с.60-65

4. Дядюра К. В., Іванова Н.С. Кадровий потенціал підприємства. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи: зб. тез доп. II Міжнар. наук. -практ. конф., 22 квіт. 2021 р. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, Вид-во «Політехніка», 2021. С. 66-68.

5. Збитки, завдані українському бізнесу внаслідок російської агресії, оцінюються в \$13 млрд. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-zavdani-ukrayinskomu-biznesu-vnaslidok-rosiyskoyi-agresiyi-otsinyuyutsya-v-13-mlrd/>.

6. Макроекономічні показники. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators#3>.

7. Найбільш затребувані професії України в 2023: ким працювати і скільки платять. УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/society/vostrebovannye-professii-2023-gde-horosho-platyat-v-ukraine-12265689.html>.

8. Половина свиного господарств відчуває дефіцит кадрів. AgroPortal. 2023. 01 груд. URL:

<https://agroportal.ua/news/zhivotnovodstvo/polovina-svinogospodarstv-vidchuvaye-deficit-kadriv>

9. Русан В. М., Жураковська Л. А. АГРАРНИЙ СЕКТОР УКРАЇНИ У 2023 РОЦІ: СКЛАДНИКИ СТІЙКОСТІ, ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВНИ ЗАВДАННЯ.

URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_agrosector_15022024.pdf

10. Сутінки агрохолдингів: як війна змінить сільське господарство України. Mind. 2022. 05 серп. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silске-gospodarstvo-ukrayini>

11. European Commission. Communication from the Commission EUROPE 2020 A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. Com(2010) 2020

12. Human Resources Strategy for 2022–25. Diversity, accountability and respect. ILO Governing Body 343-rd Session. Geneva, November 2021. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/ed_norm/r elconf/documents/meetingdocument/wcms_821886.pdf

*Романюк Олександр Георгійович,
науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві
Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925045>

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПОТЕНЦІАЛОМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СУБ'ЄКТІВ АГРАРНОГО БІЗНЕСУ

*Romaniuk Oleksandr,
Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0009-0001-3353-6288>*

STRATEGIC MANAGEMENT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT POTENTIAL OF AGRICULTURAL BUSINESS ENTITIES

Вступ.

В сучасних умовах інновації є рушійною силою розвитку бізнесу, ефективним засобом конкурентної боротьби та створюють можливості переходу на нові технологічні платформи за допомогою яких формуються фундамент для економічного зростання. Агробізнес є значимим елементом соціально-економічної системи, взаємопов'язаний з іншими видами економічної діяльності, вирішує завдання продовольчої безпеки, розвитку сільських територій та поліпшення якості життя сільського населення. Важливого значення набувають впровадження інновацій та стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу.

Метою публікації є дослідження сутності інновацій, сучасних трендів інноваційної діяльності в агробізнесі та вияв особливостей стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу за сучасних реалій.

***Результати.** В статті досліджуються питання щодо стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку суб'єктів агробізнесу. Визначено сутність поняття інновація, досліджено місце інноваційної складової в системі управління суб'єктом бізнесу, обґрунтовано поняття інноваційних потенціал. Досліджено визначення стратегії, як економічна категорія та стратегічного управління інноваційним потенціалом. Проведено оцінку передумов інноваційного етапу розвитку агросектору та визначено траєкторію і тренди його глобального розвитку в горизонті найближчого десятиліття. Обґрунтовано, що процес формування і реалізації системи стратегій суб'єктів агробізнесу повинен складатися з трьох послідовних стадій: підготовка, розробка та реалізація стратегії. Визначені основні етапи зазначеного процесу.*

***Висновки.** Стратегічне управління розвитком інноваційного потенціалу у сфері агробізнесу є ключовим чинником його сталого розвитку, забезпечення продовольчої безпеки, збільшення випуску експортно орієнтованої та конкурентоспроможної продукції. Більшість суб'єктів аграрного бізнесу, які впроваджують інноваційні технології у виробництво, досягають значних економічних результатів.*

***Ключові слова:** інновації, інноваційний потенціал, стратегія, стратегічне управління, агробізнес.*

Introduction. In today's conditions, innovations drive business development, an effective means of competitive struggle, and create opportunities to transition to new technological platforms, which help form the foundation for economic growth. Agribusiness is a significant element of the socio-economic system, interconnected with other types of economic activity, solving the problems of food security, developing rural areas, and improving the quality of life of the rural population. The introduction of innovations and strategic management of the innovative development potential of agrarian business entities are becoming essential.

The publication aims to study the essence of innovations and modern trends of innovative activity in agribusiness and reveal the features of strategic management of the potential of innovative development of agrarian business entities under modern realities.

The article's findings are significant, as they shed light on issues related to the strategic management of

the innovative development potential of agribusiness entities. The essence of the concept of innovation is determined, the place of the innovative component in the management system of the business entity is investigated, and the concept of innovative potential is substantiated. The definition of strategy as an economic category and strategic management of innovative potential was studied. An assessment of the prerequisites of the innovative stage of the development of the agricultural sector was carried out, and the trajectory and trends of its global development in the horizon of the next decade were determined. It is substantiated that the process of formation and implementation of the system of strategies of agribusiness entities should consist of three consecutive stages: preparation, development and implementation of the strategy. The main stages of the specified process are defined.

Conclusions. Strategic management of innovative potential in agribusiness is a critical factor in its sustainable development, ensuring food security, and increasing the production of export-oriented and competitive products. Most agrarian business entities implementing innovative technologies in production achieve significant economic results.

Keywords: innovation, innovation potential, strategy, strategic management, agribusiness.

Постановка проблеми. Сучасні засади функціонування національної економіки потребують переходу на інноваційний шлях розвитку. Інновації є рушійною силою розвитку бізнесу, ефективним засобом конкурентної боротьби та створюють можливості переходу на нові технологічні платформи за допомогою яких формуються фундамент для економічного зростання. До того ж інновації сприяють притоку інвестицій, знижують собівартість продукції, поліпшують репутацію виробників, сприяють проникненню та укріпленню нових позицій на ринках, збільшенню ринкової вартості підприємства-новатора.

Агробізнес є значимим елементом соціально-економічної системи як регіону так і країни, взаємопов'язаний з іншими видами економічної діяльності, вирішує завдання продовольчої безпеки, розвитку сільських територій та поліпшення якості життя сільського населення. За сучасних реалій розвиток аграрної сфери характеризується низьким рівнем матеріально-технічного забезпечення і використання новітніх технологій як в сільському господарстві так і у всіх сферах АПК; низькими темпами зростання виробництва продукції, значними втратами агропродукції на стадіях зберігання та переробки; низькими можливостями отримання суттєвих економічних вимог від розвитку органічного виробництва; неефективними заходами державної підтримки галузей сільського господарства; відтоком сільського населення та низьким рівнем сільської інфраструктури. Вихід із такої ситуації можливий шляхом активізації інвестиційно-інноваційної діяльності у сфері агробізнесу. Тому для усунення негативних тенденцій потребуються комплексні і системні заходи, серед яких важливого значення набувають впровадження інновацій та стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположником поняття «інновація» вважають Й. Шумпетера, який розглядає її як нововведення. Шумпетер визначив п'ять типів інноваційної діяльності: впровадження нової техніки та інноваційних технологій; розробка нових продуктів з новими властивостями; використання нової сировини; застосування ефективних методів управління; вивчення нових ринків збуту продукції [8]. На думку Дж. Брайта, інновація — це «процес, що об'єднує науку, техніку, економіку, підприємництво та управління» [6]. Тобто інновація — це процес, у

якому винахід або нова ідея набувають економічного змісту, креативний характер інноваційної діяльності. Нині науковці-аграрії дедалі більше досліджень проводять у сфері біотехнологій, цифровізації, штучного інтелекту та нанотехнологій, адже ці наукові напрями дозволяють сільському господарству стати більш продуктивним, ефективно використовувати природні ресурси, поліпшити структуру раціону харчування населення та скоротити відходи, викиди парникових газів. Наприклад, у Китаї зростання сільськогосподарського виробництва досягнуто завдяки впровадженню передових агротехнологій, що дозволило йому стати однією з технологічно розвинених країн у галузі розвитку сільського господарства (Agricultural innovations in China...) [1].

Інноваційна діяльність характеризується тривалим процесом впровадження інновацій і ще більш тривалими наслідками від впровадження, тому стратегічне управління інноваційною діяльністю є необхідним для успішного розвитку бізнесу в довгостроковій перспективі. За сучасних умов стратегічне управління необхідне для забезпечення сталого розвитку та досягнення необхідного рівня конкурентоспроможності. Різні аспекти інноваційної діяльності, питання стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку, проблемні та специфічні аспекти в діяльності бізнесу та вітчизняної економіки, розглянуті в роботах таких авторів, як Л. Антоненко, Л. Бляхмана, В. Богачева, Ю. Васильчука, В. Геєць, О. Дація, В. Добрава, Т. Заєць, Молдаван, С. Пакуліна, Г. Попова, П. Саблука, В. Семіноженко, М. Хвесика та інших. Проте, залишається невизначеним та дискусійним широке коло теоретичних, методологічних та практичних питань, що стосуються стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу за сучасних умов господарювання.

Постановка цілей статті. Метою даної публікації є дослідження сутності інновацій, сучасних трендів інноваційної діяльності в агробізнесі та вияв особливостей стратегічного управління потенціалом інноваційного розвитку суб'єктів аграрного бізнесу за сучасних реалій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розуміння того, що інновації є рушійною силою розвитку бізнесу остаточно сформувався і ввійшло в практику успішного функціонування його суб'єктів. Відповідно до оцінок провідних економістів, інновації забезпечують можливість переходу на нові технологічні уклади, за допомогою яких формуються основи для стрімкого економічного зростання. Перспективи, можливість розвитку та здійснення діяльності зі створення інновацій прийнято вважати інноваційним потенціалом. Розуміння нами місця та сутності інноваційної складової в системі управління суб'єктом бізнесу наведено на рис. 1.

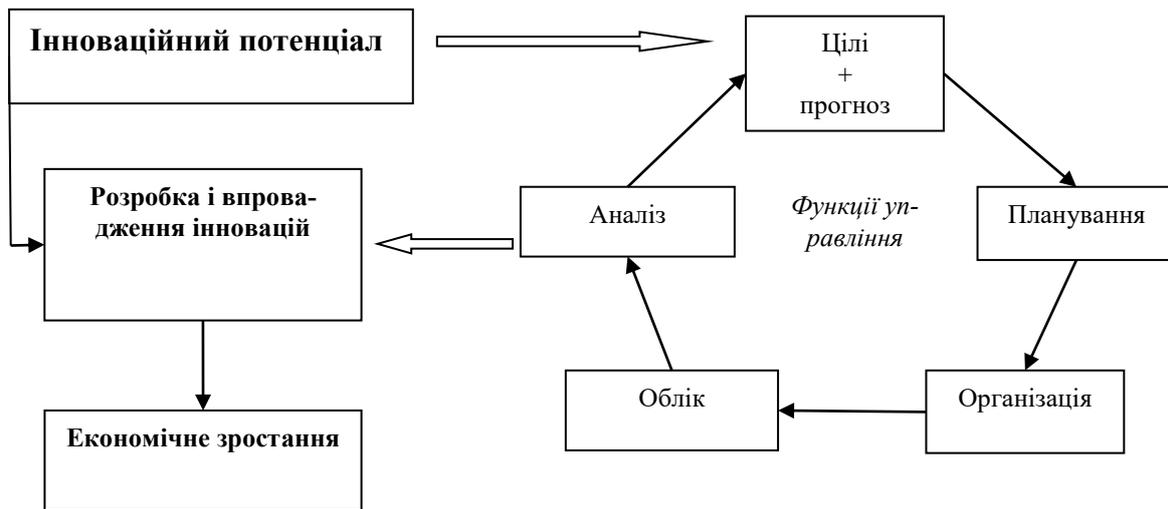

Рис.1. Інноваційна складова в системі управління бізнесом

Вперше про сутність інноваційного потенціалу через кількісний метод його оцінки (індекс інноваційного потенціалу (ІСІ) обґрунтував Майкл Портер [5]. В контексті оцінки інноваційного потенціалу суб'єкту бізнесу застосовується таке визначення інноваційного потенціалу: здатність суб'єкту бізнесу в умовах конкурентного ринку, з урахуванням зовнішніх впливів середовища і за достатнього забезпечення ресурсами, створити власний інноваційний продукт, наділений унікальними властивостями та призначений для задоволення вимог споживачів.

На основі аналізу та узагальнення наукових досліджень, під інноваційним потенціалом суб'єктів бізнесу ми будемо розуміти сукупність ресурсів та можливостей, які наявні в суб'єкта бізнесу, взаємопов'язані і взаємодіють між собою та з зовнішнім середовищем в певних організаційно-управлінських умовах, забезпечуючи готовність до здійснення інноваційної діяльності відповідно до стратегічних цілей розвитку суб'єкту бізнесу. Зазначимо, що рівень інноваційного потенціалу перебуває в постійній динаміці. Зміни можуть відбуватися як у бік його підвищення, так і у бік зниження рівня інноваційного потенціалу. Динаміка рівня інноваційного потенціалу залежить від таких чинників, як: проведення наукових досліджень, зміни кадрового складу, зміни рівня технічної оснащеності, залучення фінансових ресурсів, організаційної структури управління тощо.

Стратегія як економічна категорія розглядається в багатьох роботах вітчизняних і зарубіжних дослідників і загалом може бути визначена як комплекс дій і підходів у сфері управління, що використовуються для досягнення поставлених цілей і завдань. Г. Мінцберг виділяє п'ять елементів стратегії: план, позиція, прийом, шаблон дій і перспектива [4]. Стратегія як план передбачає реалізацію функції планування в контексті стратегічного управління. У науковій літературі та практиці стратегічного управління традиційно склалися певні етапи цього процесу: аналіз організаційного середовища, планування цілей стратегічних позицій і

шляхів їх досягнення, діяльність з обґрунтування методів реалізації стратегічних планів [6].

На нашу думку, стратегічне управління інноваційним потенціалом підприємства слід розглядати залежно від того, чи є інновації метою або засобом досягнення стратегічних цілей підприємства. Для одних підприємств інновації будуть найважливішим елементом загальної корпоративної стратегії розвитку, а всі сфери діяльності будуть підпорядковані стратегічним цілям та завданням підприємства загалом. Для інших інновації стануть важливою функціональною стратегією, аналогічною іншим, і засобом досягнення цілей і завдань розвитку в певних напрямках діяльності підприємства, що визначатиметься такими чинниками, як: система корпоративних цілей та цінностей; галузь і сфера функціонування бізнесу, його масштаби (науково-технічний рівень виробництва, темпи оновлення продукції); потенціал (інноваційний, виробничий, фінансовий тощо) підприємства, що визначає ключові компетенції підприємства.

В контексті визначення оптимальної траєкторії інноваційних змін кожному суб'єкту агробізнесу необхідно мати системне уявлення про наявні можливості та інструменти інтеграції інновацій у власне виробництво [2]. Ключові науково-технічні перетворення та відкриття, які відбулися за останні кілька десятиріч, а також загострення таких глобальних проблем сучасності, як продовольча криза, зміна клімату і кризовий стан доквілля стали основними передумовами інноваційного етапу розвитку агросектору [3]. На нашу думку, траєкторію його глобального розвитку в горизонті найближчого десятиліття визначатимуть такі тренди (рис.2):

- Перехід на новий технологічний уклад, який передбачає перспективне зниження впливу кліматичних і біологічних факторів та формування комплексу технологічних рішень для підвищення врожайності, продуктивності та запобігання втратам.
- Зміни в ланцюжках створення вартості. Інноваційні трансформації в агробізнесі сприятимуть

розвитку галузі, де на формування вартості безпосередньо впливатимуть проривні технології промислового дизайну, інжинірингу, робототехніки, генетики, селекції, інформаційних технологій та штучного інтелекту.

• Зміна концептуальних параметрів попиту. Відхід від традиційної продовольчої сировини до

готових продуктів нового покоління, які не тільки безпечні та смачні, але й мають заздалегідь задані властивості, здатні задовольнити найвибагливіші запити споживачів.

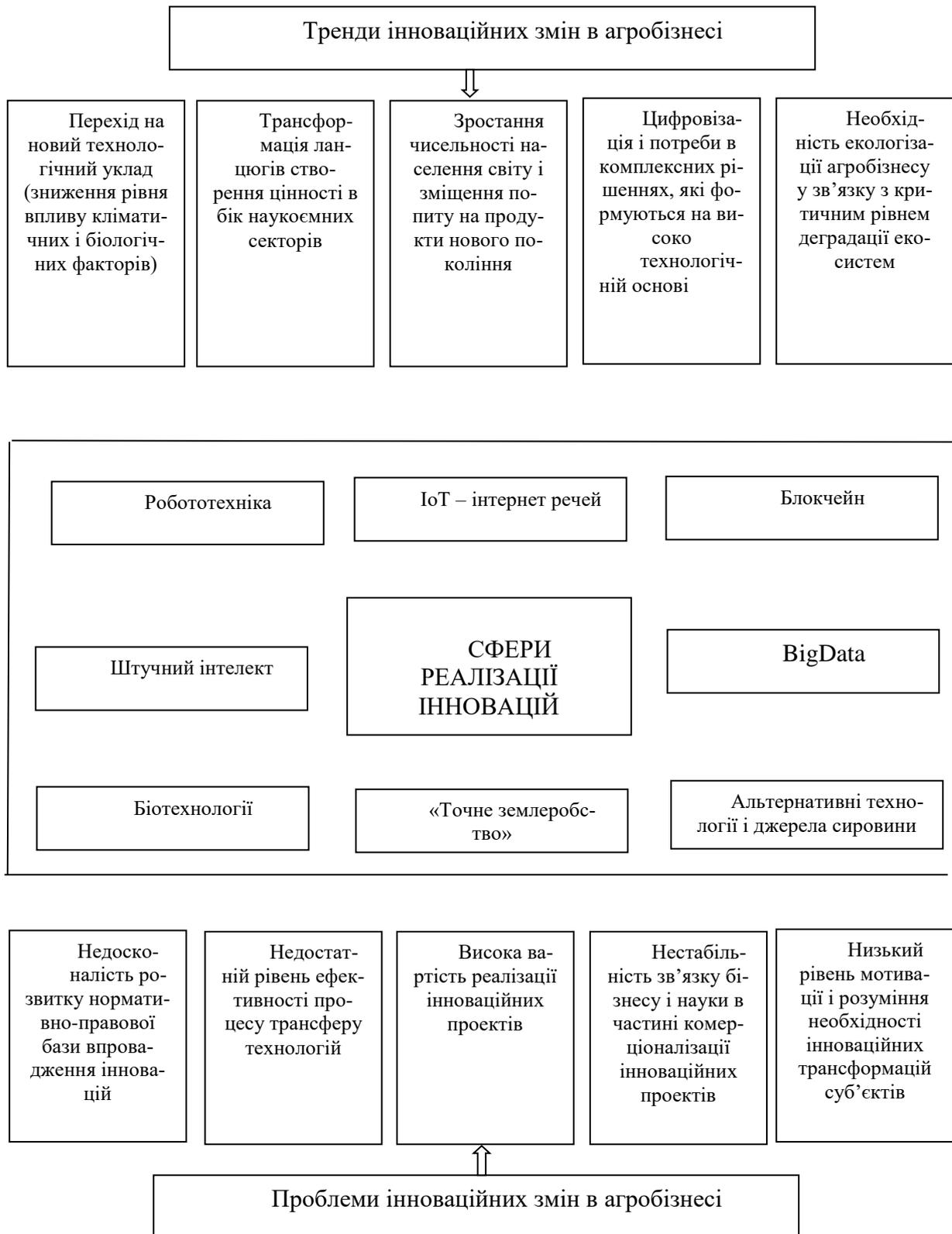

Рис. 2. Формування інноваційного потенціалу в агробізнесі

- Формування пакету обмежувальних заходів щодо продукції суб'єктів агробізнесу, які не дотримуються суворих стандартів якості. Прогресивні споживачі все більше звертають увагу на використанні у виробництві технології та їх відповідність принципам сталого розвитку й етичності, зокрема добробуту тварин, впливу на навколишнє середовище, екологічної та соціальної відповідальності бізнесу.

- Трансформація освіти в аграрній сфері, що призводить до зниження потреби в некваліфікованій робочій силі, яку замінять роботи, і перехід до оволодіння компетенціями, які базуються на знаннях передових технологій. Це включає створення адаптивних та коротких освітніх програм, які дозволять швидко готувати фахівців, що відповідають вимогам динамічного ринку праці.

Технологічні фактори, зокрема інформаційні технології, IT-інфраструктура, великі дані (BigData), самонавчальні системи, інтернет речей, блокчейн та робототехніка, відіграють особливу роль у стимулюванні інноваційних змін. Зростаючий обсяг зібраних даних вимагає нових підходів до їх обробки та аналізу, використовуючи спеціальні інструменти BigData.

Аналіз методології стратегічного управління дозволив встановити недостатнє використання методів стратегічного планування та управління в агробізнесі. Система управління в агробізнесі повинна базуватися на стратегічному підході, який передусім враховує зміни у зовнішньому середовищі агробізнесу та застосовує відповідні методи і інструменти управління у сфері стратегічного планування, організації, мотивації та контролю. Саме такий підхід є системним і необхідним в умовах інноваційно розвинутої економіки [7]. Процес формування і реалізації системи стратегій суб'єктів агробізнесу повинен традиційно складатися з трьох послідовних стадій: підготовка, розробка та реалізація стратегії. Основні етапи цього процесу включають (рис.3):

1. Оцінка стратегічного потенціалу бізнесу - аграрного сектору.

2. Оцінка стратегічного організаційного середовища (зовнішнього і внутрішнього), а також конкурентного середовища суб'єкту агробізнесу.

3. Оцінка інноваційного виробничого потенціалу споживачів.

4. Формування стратегічного бачення та місії.

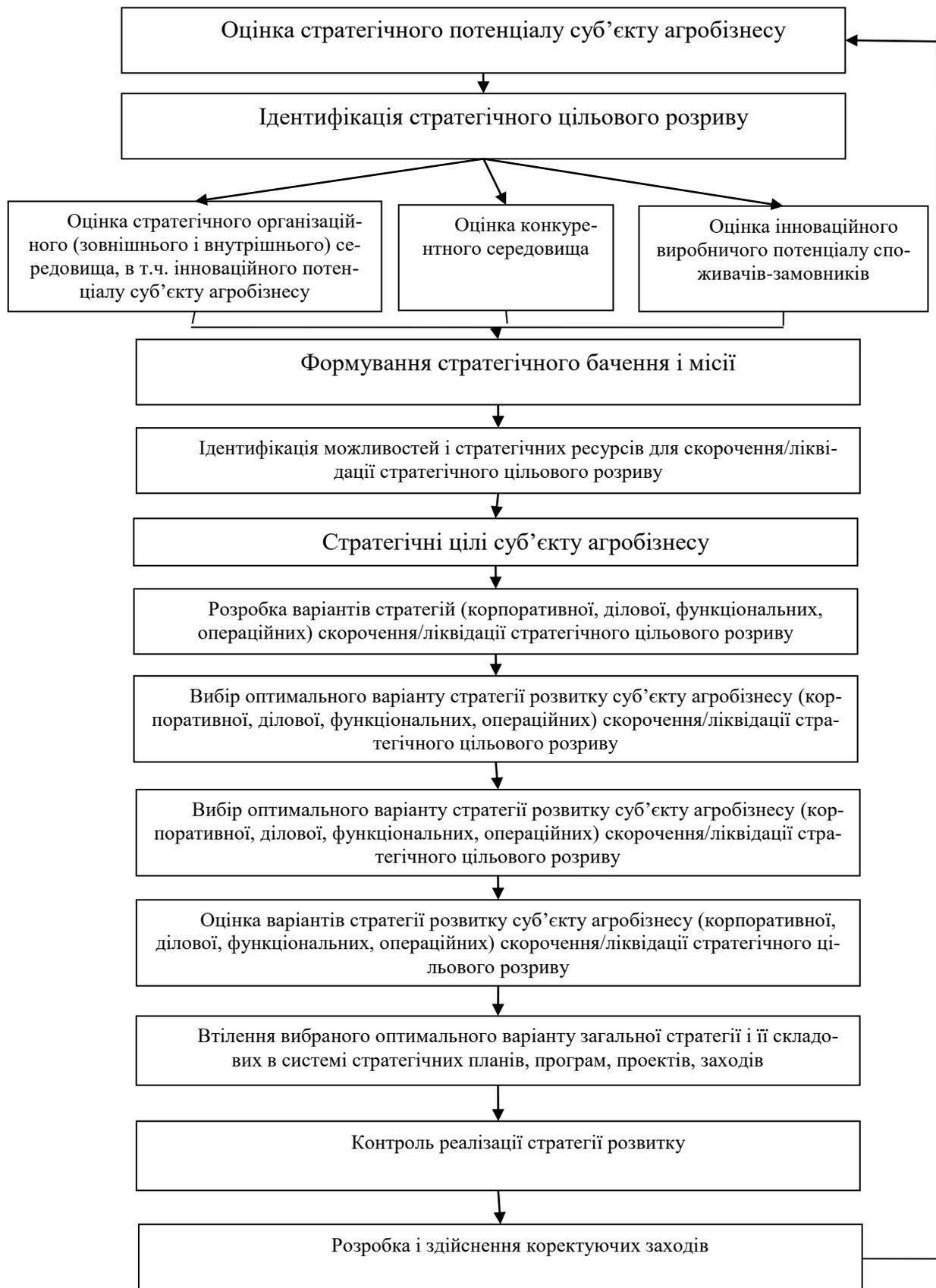

Рис.3. Формування стратегії управління потенціалом інноваційного розвитку

5. Ідентифікація можливостей і стратегічних ресурсів для скорочення або усунення стратегічного розриву.

6. Постановка цілей.

7. Розробка варіантів корпоративної (базової, загальної) стратегії для скорочення або ліквідації стратегічного розриву.

8. Оцінка варіантів корпоративної стратегії.

9. Вибір оптимального варіанту корпоративної стратегії для ліквідації стратегічного розриву.

10. Формування бізнес-стратегій, функціональних і операційних стратегій.

11. Впровадження обраного оптимального варіанту загальної стратегії та її складових у систему стратегічних планів, програм, проєктів, заходів.

12. Контроль реалізації загальної стратегії, а також бізнесових, функціональних і операційних стратегій.

13. Розробка і здійснення коректуючих заходів.

Тож, зазначений підхід створює можливості суб'єктам агробізнесу більш ефективно реагувати на зміни у зовнішньому середовищі, використовуючи інноваційні рішення та інноваційний потенціал для досягнення стратегічних цілей.

Висновки. Стратегічне управління розвитком інноваційного потенціалу у сфері агробізнесу є ключовим чинником його сталого розвитку, забезпечення продовольчої безпеки, збільшення випуску експортно орієнтованої та конкурентоспроможної продукції. Більшість суб'єктів аграрного бізнесу, які впроваджують інноваційні технології у виробництво, досягають значних економічних результатів. Важливою умовою реалізації стратегії інноваційного розвитку є інтеграція науки, освіти, бізнесу та держави та інвестицій задля реалізації інноваційних проєктів. Необхідно створювати сприятливе макроекономічне середовище, одночасно формуючи відповідну правову базу для розвитку підприємництва в галузях аграрної сфери, що забезпечить

ефективний розвиток інновацій та підвищить конкурентоспроможність агропромислового сектора на світовому ринку.

Список літератури

1. Agricultural innovations in China aid countries around the world. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.science.org/>

2. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило та ін. К. : ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.

3. Інновації в агро: у що аграрії інвестуватимуть у найближчі 5 років [Електронний ресурс]. URL: <https://agroportal.ua/ru/blogs/innovaciji-v-agro-u-shcho-agrariji-investuvatimut-nayblizhchi-5-rokiv>

4. Mintzberg H., «Research on Strategy-Making», Proceedings after the 32nd Annual Meeting of the Academy of Management, Minneapolis, 1972, pp. 90–94

5. Porter M.E., Competitive Strategy: Techniques for Analyzing Industries and Competitors (New York, NY: The Free Press, 1980). 580 p

6. Стратегічний менеджмент : навч. посібник / О. Д. Гудзинський, С. М. Судомир, Т. О. Гуренко, Ю. С. Гудзинська, М. Р. Судомир. Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2020. 314 с.

7. Управління інноваціями в сучасній організації / під ред. В. А. Євтушевського. – К. : Нічлава, 2006. – 359 с.

8. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу/ Йозеф А. Шумпетер ; пер. з англ. В. Старка. – 2-е вид., доп. – Київ : Видавничий дім “КиевоМогилянська академія”, 2014. – 246 с.

Серов Володимир Володимирович,
науковий співробітник відділу економіки, менеджменту та трансферу інновацій у тваринництві
Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук України

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925049>

СТРАТЕГІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Serov Volodymyr,

Researcher of the Department of Economics, Management and Transfer of Innovations in Livestock Farming, Livestock Farming Institute of National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

<https://orcid.org/0009-0006-0293-6867>

MARKETING STRATEGIES OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN GLOBALIZATION

Вступ.

В сучасних умовах функціонування світової економіки, трансформації ринкових відносин та посилення конкуренції розвиток маркетингової діяльності є одним із основних умов успішного функціонування підприємств. Для підприємств аграрної сфери маркетинг дозволяє науково обґрунтовано приймати рішення щодо збуту сільськогосподарської продукції, просування її на ринок, можливості адекватно оцінювати і прогнозувати ринкову ситуацію, розробляти стратегію і тактику подальшого розвитку. Зазначені фактори формують можливості і необхідність активного розвитку маркетингової діяльності підприємств аграрної сфери в умовах глобалізації цільових ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Метою публікації є визначення сутності і оцінки тенденцій розвитку маркетингової діяльності аграрних підприємств в складних сучасних реаліях глобалізації ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Результати. В статті досліджуються питання щодо особливостей, тенденцій розвитку маркетингової діяльності підприємств агросфери в умовах глобалізації. Обґрунтовано сутність категоріальних понять «розвиток», «маркетинг», «маркетингова діяльність», «розвиток маркетингової діяльності підприємства». Досліджено особливості маркетингової діяльності в аграрній сфері економіки та глобальної маркетингової діяльності підприємств в АПК. Визначені стимули розвитку діяльності національних підприємств на зовнішніх ринках та основні умови ефективної організації та реалізації міжнародного маркетингу в АПК. Доведено, що розвиток маркетингової діяльності в сільському господарстві є невід'ємним елементом відродження аграрної складової економіки нашої держави, особливо з огляду на нагальність вирішення цих проблем

Висновки. Специфіка маркетингової діяльності аграрної сфери на глобальних ринках збуту продукції визначається не стільки додатковими завданнями, які виникають при виході підприємства на зарубіжний ринок, скільки змінами, пов'язаними з глобалізацією світової економіки, зростанням світової торгівлі продуктовою, а також поглибленням міжнародної та регіональної економічної інтеграції.

Introduction. In the modern conditions of the functioning of the world economy, transformation of market relations, and increased competition, the development of marketing activities is one of the main conditions for the successful functioning of enterprises. For enterprises in the agrarian sphere, marketing allows scientifically based decisions regarding the sale of agricultural products, their promotion to the market, the ability to assess and forecast the market situation adequately and to develop strategies and tactics for further development. The factors mentioned form the possibilities and necessity of active development of marketing activities of agricultural enterprises in the conditions of globalization of the target markets for the sale of agricultural products.

The purpose of this publication is to delve into the essence and assessment of trends in the development of marketing activities of agrarian enterprises. This research is particularly significant in the complex modern realities of the globalization of agricultural product sales markets, as it provides a comprehensive understanding of the changing dynamics in the field.

The results. The article examines issues related to the peculiarities and trends in the development of marketing activities of agricultural enterprises in the conditions of globalization. The essence of the categorical concepts "development," "marketing," "marketing activity," and "development of the enterprise's marketing activity" is substantiated. Peculiarities of marketing activity in the agrarian sphere of the economy and global marketing activity of enterprises in the agricultural sector were studied. The incentives for the development of the activities of national enterprises in foreign markets and the basic conditions for the effective organization and implementation of international marketing in the agricultural sector have been determined. It has been proven that the development of marketing activities in agriculture is an integral element of the revival of the agrarian component of the economy of our country, especially given the urgency of solving these problems.

Conclusions. The specifics of agricultural marketing activities on global product sales markets are determined not so much by additional tasks that arise when an enterprise enters a foreign market as by changes associated with the globalization of the world economy, the growth of world food trade, and the deepening of international and regional economic integration.

Ключові слова: маркетинг, розвиток, глобалізація, ринки збуту, аграрна сфера, розвиток маркетингової діяльності підприємства.

Keywords: marketing, development, globalization, sales markets, agrarian sphere, development of marketing activities of the enterprise.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування світової економіки, трансформації ринкових відносин та посилення конкуренції розвиток маркетингової діяльності є одним із основних умов успішного функціонування підприємств. Для підприємств аграрної сфери маркетинг дозволяє науково обґрунтовано приймати рішення щодо збуту сільськогосподарської продукції, просування її на ринок, можливості адекватно оцінювати і прогнозувати ринкову ситуацію, розробляти стратегію і тактику подальшого розвитку та представляє собою складну систему з вирішення питань отримання максимального прибутку від виробництва і реалізації продукції з мінімальним комерційним ризиком. Сучасна ринкова кон'юнктура вимагає від аграрних підприємств активного впровадження маркетингового управління спрямованого на виробничо-збутову діяльність, яка визначається споживачем.

Сучасний етап розвитку бізнесу характеризується низкою особливостей, серед яких найважливішим є глобалізація ринків. Така тенденція визначає необхідність змін в стратегічних напрямках розвитку підприємств. Завдяки високому рівню розвитку інформаційно-комунікаційних технологій не лише крупні, але й невеликі підприємства отримують можливості знаходити цільові сегменти для збуту продукції на глобальних ринках. Зазначені фактори формують можливості і необхідність активного розвитку маркетингової діяльності підприємств аграрної сфери в умовах глобалізації цільових ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням теоретичних і прикладних питань розвитку маркетингової діяльності, збуту продукції, досліджень маркетингових систем управління продажами займалися і продовжують займатися багато вітчизняних і зарубіжних учених. Серед зарубіжних дослідників такими є П. Драккер, А. Дайен, А. Троядек, Ф. Букерель, Р. Ланкар, які пов'язували ефективність продажів з обраною політикою просування продукції на ринок; Дж. Болт, У. Джевонс, К. Менгер, В. Візер, Е. Бем-Баверк, Л. Вальсара, А. Маршалл, В. Парето, Дж. Хікс, які визначили сутність категорії «збут» з точки зору теорії граничної корисності; Г. Ассель, А. Вайсман, Ф. Котлер, Е. Кофлан, Т. Левітт, Дж. О'Шонессі, Л. Штерн, А. Ель-Ансарі, Ч. Футрел, сформулювали функції маркетингу і виявили вплив окремих організаційно-економічних факторів на вибір каналів просування продукції. Розвитку маркетингової діяльності в аграрній сфері національної економіки приділялось багато уваги в дослідженнях Данька Ю.І., Єранкін О.О., Красноручького О. О., Лозинської Т.М., Соловйова І.О., Морохова В. О., Здрілюк В.Б. та багатьох інших. Проте, залишається невизначеним та дискусійним широке коло теоретичних та практич-

них питань, що стосуються комплексного дослідження необхідності розвитку маркетингової діяльності підприємств аграрної сфери задля збуту сільськогосподарської продукції на глобальних ринках.

Постановка цілей статті. Метою даної публікації є дослідження сутності і оцінки тенденцій розвитку маркетингової діяльності аграрних підприємств в складних сучасних реаліях глобалізації ринків збуту сільськогосподарської продукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі економічного розвитку для вітчизняних підприємств надзвичайно важливим є збільшення можливостей поліпшення фінансово-господарської діяльності, укріплення конкурентних позицій на ринку збуту продукції, розширення як внутрішніх так і зовнішніх сегментів ринку та вихід на зовнішній ринок реалізації власної продукції. Маркетинг як одна із складових частин стратегічного управління діяльністю підприємств відіграє значущу роль в розширенні ринку збуту продукції, в тому числі і на глобальному ринку. Для зростання ефективності зовнішньоекономічної діяльності, розширення співробітництва з іноземними бізнес-партнерами важливим є розвивати маркетингову діяльність та враховувати особливості економічної і господарської діяльності конкретного підприємства та особливості конкурентного середовища.

Загалом, категоріальне поняття «розвиток» є об'єктивним за своєю природою та з точки зору часу. Це універсальне явище, яке досить складно точно та чітко визначити. Під «розвитком» у науковій літературі розуміють цілеспрямовану діяльність, яка дозволяє забезпечити стабільне економічне зростання у довгостроковій перспективі на основі раціонального використання ресурсів [5]. Різні зміни на сучасному етапі розвитку світової економіки та суспільства висувають високі вимоги до підприємств, особливо щодо здатності адаптуватися до ринкових умов. Тому, перебуваючи в такій нестабільній ситуації, кожне підприємство має постійно підвищувати рівень своєї конкурентоспроможності, що підвищує їх потребу у маркетинговій діяльності. Підприємства використовують маркетинг як інструмент, основною функцією якого є збільшення частки ринку та максимальне задоволення потреб споживачів. Слід звернути увагу на те, що саме завдяки маркетингу підприємство забезпечує необхідний обсяг збуту вироблених продуктів, а ефективність такої діяльності безпосередньо впливає на продуктивність роботи всього підприємства.

На основі досліджень сучасних наукових теорій, маркетинг - це концепція управління господарюючим суб'єктом, орієнтована на ефективне функціонування в умовах ринкового середовища (попит, пропозиція, уподобання споживачів, конкуренція, бар'єри, ризики, кон'юнктурні коливання тощо) [3]. Нині категорія «маркетинг» має

безліч визначень. Зокрема, термін «маркетинг» вперше ввів в обіг у середині XIX ст. американський підприємець Сайрус Маккормік та вкладав у зазначене поняття «діяльність комерційної організації із задоволення потреб покупців». Починаючи з XIX ст., у розвинених країнах маркетинг став розглядатися як одна з найважливіших функцій управління не лише в торговельних, але й у виробничих підприємствах. На початковому етапі маркетинг переважно освоювався в галузях промисловості, а згодом поступово поширився і в аграрний сектор економіки [3].

У науковій літературі маркетинг - це управління ринком з боку постачальників і замовників товарної продукції (у тому числі і потенційних постачальників і замовників) в частині оплатних відступлень прав власності на них. Але в даному визначенні маркетинг розглядається як юридичне явище. Більш загальне визначення маркетингу дає відомий економіст і маркетинголог Ф.Котлер: «маркетинг – вид людської діяльності спрямований на задоволення потреб і запитів через обмін» [6]. Обидва визначення маркетингу є вірними і чітко визначають сутність поняття маркетинг. Якщо розглядати сутність маркетингу з точки зору його етимології, то зазначений економічний термін походить від англійського слова «marketing», що означає буквально «ринкова діяльність». У наукових працях відомих економістів відмічаються досить різноманітні трактування маркетинг, але і інколи він ототожнюється з поняттям ринок. На теоретичному рівні як економічна категорія маркетинг розглядається на макро- і мікрорівнях. На макрорівні під маркетингом розуміється процес руху продукції, товарів і послуг від виробника до кінцевого споживача. На мікрорівні, тобто на рівні підприємств, маркетинг представляє собою систему, яка здійснює функції планування виробництва, ціноутворення, розподілу і перерозподілу продукції. Тому маркетинг – це філософія управління, господарювання в умовах ринку, яка має основну мету - задоволення потреб конкретних споживачів. Доповнюючи визначення маркетингу можна зазначити, що маркетингова діяльність необхідна для забезпечення: надійної, достовірної і своєчасної інформації про ринок, його структуру і динаміку для конкретного попиту, про смаки і переваги покупців; створення унікального або такого товару/послуги, який найбільш задовольняє потреби ринку, ніж товари конкурентів; необхідності впливу на споживача, на попит, на ринок, який забезпечує найбільший контроль у сфері його реалізації.

Маркетинг підвищує ефективність управління підприємством, що дозволяє складати і здійснювати більш удосконалені програми з виробництва і реалізації продукції або надання послуг, допомагає швидко реагувати на ринок, який постійно змінюється і створює переваги у конкурентній боротьбі. Необхідність маркетингу для підприємства зумовлена, насамперед, перевищенням пропозиції над попитом; посиленням конкурентної боротьби за покупця; вільними ринковими відносинами, тобто мо-

жливостями без адміністративних обмежень вибрати ринки збуту і постачання, встановлювати ціни, проводити комерційну політику; повною самостійністю підприємства. У зв'язку з бурним розвитком ринку і зростання конкуренції неможливо уявити існування підприємства без здійснення маркетингової діяльності. Маркетингова діяльність є тією зв'язуючою і координуючою всі процеси на підприємстві силою, яка забезпечує його подальше благополуччя та успішне майбутнє на ринку. Тож, стабільне функціонування підприємства та динаміка його розвитку безпосередньо залежать від рівня розвитку його маркетингової діяльності. Маркетинг забезпечує здатність враховувати зміни зовнішнього і внутрішнього середовища та приймати обґрунтовані рішення щодо стратегії розвитку підприємства, і тому розглядається як один із основних управлінських інструментів. Взаємодія внутрішнього та зовнішнього середовища можлива лише завдяки реалізації маркетингової концепції управління підприємством. Будь-який розвиток є кінцевим процесом, тобто об'єкт проходить один або кілька циклів від зародження до його зникнення, де повторюваність циклів зумовлена суттєвими змінами якісного стану об'єкта. Таку зміну можна вважати перетворенням в новий об'єкт, що відповідає зміненим умовам оточуючого середовища. Саме безперервний процес розвитку дозволяє економічним об'єктам існувати в динамічних умовах зовнішнього середовища [5].

Розвиток маркетингової діяльності підприємства – це цілеспрямований процес кількісних та якісних змін у внутрішньому середовищі підприємства, який супроводжується перетворенням його зовнішнього середовища на основі існуючих протиріч між інтересами суб'єкта господарювання, його споживачів і партнерів в інформаційній взаємодії. До зовнішніх протиріч можна віднести: протиріччя макросередовища; протиріччя мікросередовища (посередники, постачальники, споживачі та конкуренти). Внутрішні протиріччя виникають між: централізацією та децентралізацією управління; цілісністю підприємства та необхідністю автономії його структурних підрозділів; планомірним розвитком підприємства і невизначеністю умов; творчим і науковим підходами під час прийняття рішень.

Наразі виробники сільськогосподарської продукції стикаються з проблемою конкурентоспроможності власної діяльності, що спонукає їх до впровадження технологій маркетингового управління, оскільки вони вимушено працюють у неконтрольованому, нестабільному середовищі з високим ступенем ризику. В аграрній галузі маркетинг пов'язаний з процесом виробництва аграрної продукції, її переробкою, зберіганням, транспортуванням, розподільчою, збутовою політикою доведення її до кінцевого споживача [1]. За таких умов важливим завданням є пристосування підприємства до змін, які постійно відбуваються у зовнішньому середовищі, що, своєю чергою, значно покращить результативність діяльності підприємств. Тому ство-

рення, впровадження та розвиток маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств є актуальною метою для сільського господарства загалом. А умовою успішного розвитку маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств є гнучка переорієнтація на забезпечення конкурентного середовища.

Процес створення сучасної системи управління, організація виробничого процесу, продаж якісної сільськогосподарської продукції зумовлені, передусім, переходом сільськогосподарських підприємств до принципово нових економічних ринкових відносин в умовах посилення конкурентної боротьби товаровиробників сільськогосподарської продукції як всередині країни, так і на світовому ринку. Ці відносини передбачають не лише безпосереднє виробництво продукції, але й вивчення питань щодо організації збуту, пошуку нових каналів розподілу продукції, пошуку нових ринків збуту, позиціонування на існуючих ринках, проведення виваженої цінової політики, здійснення певних рекламних заходів, тобто відбувається процес концентрації уваги на маркетинговій діяльності [2]. Сутність маркетингу змінюється і адаптується

відповідно до процесу розробки та впровадження маркетингової діяльності. В умовах постійних економічних потрясінь у країні та світі, а отже, і аграрної сфери економіки зокрема, надзвичайно важливе значення має розробка ефективного механізму для формування попиту на продукцію, стимулювання збуту на сільськогосподарських ринках [8]. Загальновідомо, що маркетингова діяльність є базовою складовою, яку мають використовувати підприємства, орієнтовані на ринкові відносини. Проте переважна більшість сільськогосподарських підприємств не використовують маркетинговий інструментарій в організації власного виробництва та реалізації готової продукції. Маркетинг в аграрному секторі має власні особливості, які пов'язані зі значною кількістю способів, методів та форм, які використовуються для досягнення мети, оскільки в аграрному секторі економіки підприємства виробляють різні види продукції для різних цілей. Специфіка сільськогосподарської галузі та маркетингова діяльність в аграрній сфері визначаються такими особливостями (рис.1):

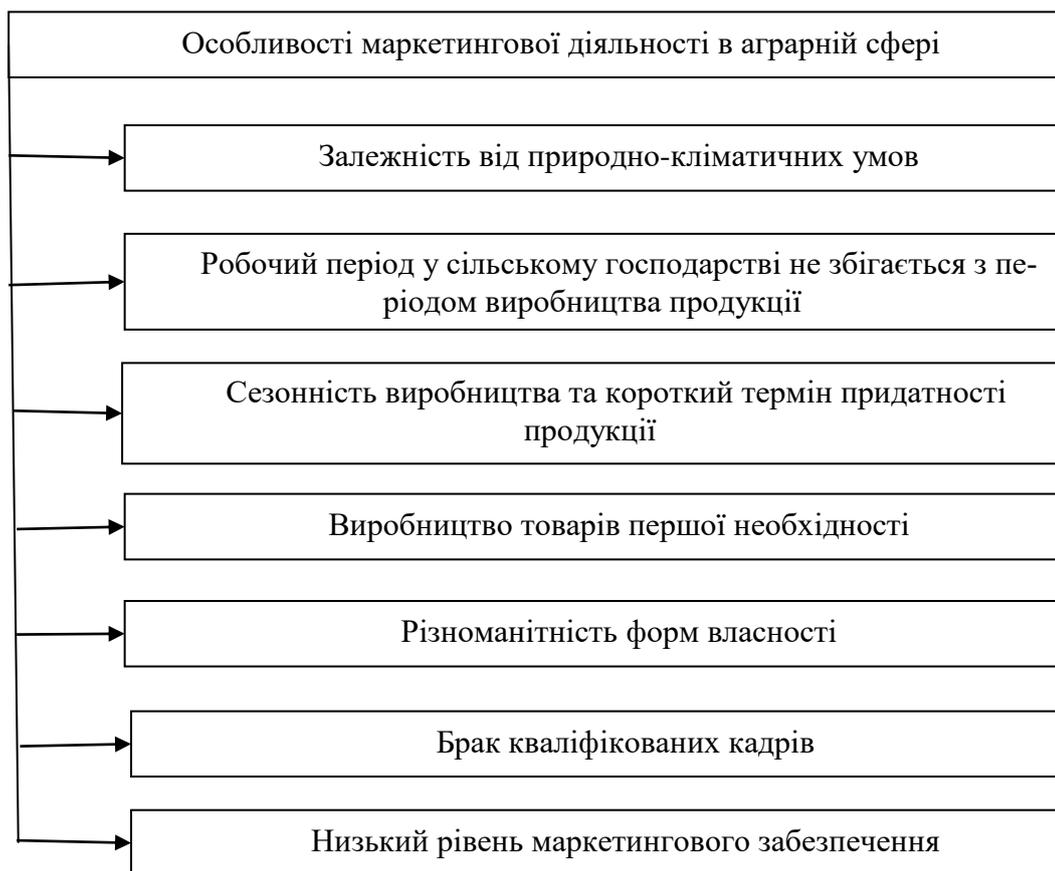

Рис.1. Особливості маркетингової діяльності в аграрній сфері

- Економічна ефективність у сільському господарстві залежить від природних і кліматичних умов. Зазначена особливість сільськогосподарського бізнесу є основою не лише для виробництва продукції, а й для здійснення маркетингової діяльності.

- Робочий період у сільському господарстві не збігається з періодом виробництва продукції. Ефективність маркетингової діяльності залежить від правильного оцінювання попиту, його задоволення з урахуванням прогнозів та тенденцій.

- Виробництво має сезонний характер. Маркетинг в агросфері займається вивченням ринку для

забезпечення збуту продукції, рекламуванням та просуванням.

- Виробництво товарів першої необхідності. Маркетинг в агросфері має завдання своєчасної поставки продукції у необхідних обсягах та асортименті різним категоріям споживачів: залежно від віку, статі, матеріального становища, релігійних переконань – для задоволення попиту будь-яких покупців.

- Різноманітність форм власності в сільському господарстві, дозволяють знайти низку методів і способів реалізації маркетингової діяльності. Варто зазначити, що такого рівня конкуренції, як в аграрній сфері, маркетинг не відчуває більше ніде.

- Значний брак кваліфікованих кадрів у сфері аграрного маркетингу. Виробники сільськогосподарської продукції постійно стикаються з дефіцитом на ринку, тому для них гостріше стоїть питання виконання плану, а не організації маркетингової діяльності – цим і пояснюється відсутність практичних фахівців у зазначеній сфері. Підготовка кадрів за цим напрямком, так само як і перепідготовка персоналу, також не здійснюється [7].

- Недостатній рівень маркетингового забезпечення в сільському господарстві.

- Особливістю аграрного маркетингу є те, що лише незначна частина виробленої продукції одразу потрапляє до кінцевого споживача. Важливо також зазначити, що деякі види продукції мають короткий термін придатності, що змушує виробника прагнути максимально швидко її реалізувати або ж створювати розгалужену систему товарообігу з сховищами та холодильними потужностями.

Слід зазначити, що в сучасних умовах функціонування вітчизняних аграрних підприємств система збуту продукції АПК повинна бути спрямована, з одного боку, на забезпечення збалансованості внутрішнього ринку, а з іншого - на збільшення експорту продовольчих і сільськогосподарських товарів глибокої промислової переробки з високою доданою вартістю. При цьому необхідно враховувати реальну кон'юнктуру і тенденції як світового ринку загалом, так і окремих його сегментів, найбільш важливих для країни, зокрема агропродовольчого ринку [4].

Стимули розвитку діяльності національних підприємств на зовнішніх ринках різноманітні. Серед них:

- особливості ситуації на внутрішньому ринку, що зумовлюють вищу ефективність економічної діяльності за кордоном;

- подолання залежності від кон'юнктури внутрішнього ринку через освоєння закордонних ринків;

- підвищення завантаженості наявних або додатково введених виробничих потужностей;

- зниження витрат на заробітну плату, сировину, транспорт, зменшення податкових виплат через організацію виробництва продукції за кордоном;

- використання умов державних програм підтримки експортерів, що діють у своїй країні, або пільг для іноземних інвесторів в інших країнах;

- підвищення ефективності збутової діяльності шляхом посилення ринкових позицій за кордоном;

- зменшення валютних ризиків через організацію виробництва та збуту продукції в інших країнах;

- можливість підвищити конкурентоспроможність свого товару на глобальному ринку шляхом організації його виробництва за кордоном, що можливе завдяки ряду факторів;

- забезпечення зростання економічних показників діяльності через освоєння значно більш місткого міжнародного ринку;

- зростаюча ефективність міжнародних транспортних та комунікаційних мереж.

Зокрема, Ф. Котлер характеризує маркетинг на зовнішніх ринках як глобальний, заснований на інтеграції або стандартизації проведеної політики в різних географічних сегментах [6]. Глобальний маркетинг реалізується підприємствами, які враховують загальні вимоги до товару і комплексу маркетингу, що є характерними для всіх географічних ринків. На цій основі розробляються та реалізуються стратегії міжнародного маркетингу. У даному випадку суб'єкт господарювання розглядає весь світ як єдиний ринок. Однак сучасні світові тенденції розвитку міжнародного бізнесу такі, що, навіть якщо вітчизняне підприємство працює виключно на національному ринку і в найближчій перспективі не планує здійснювати зовнішньоторговельні операції, йому необхідно враховувати міжнародний рівень конкурентоспроможності, оскільки на внутрішній ринок надходить певна кількість імпортової продукції.

Окрім основних специфічних рис, які характерні для аграрної сфери, можна виділити й інші характеристики що характеризують глобальну маркетингову діяльність підприємств в АПК: сфера дії, яка охоплює світові, регіональні, національні та локальні аграрні ринки; особливості впливу на виробництво та збут продукції, пов'язані з потребами й запитами іноземних покупців і споживачів продуктів харчування; обсяг повноважень суб'єктів, які беруть участь у міжнародних угодах. Вихід на зовнішній ринок супроводжується необхідністю врахування багатьох чинників міжнародного економічного середовища (іноземне та міжнародне законодавство, діяльність різного роду громадських організацій, що контролюють та впливають на виробництво певних товарів тощо). Масштаб охоплення об'єктів (перелік продукції та кількість товарів певного найменування на відповідному ринку) у міжнародному маркетингу зазвичай нижчий, ніж на внутрішньому ринку, проте за географічним охопленням у глобальній економіці значно вищий. Основними умовами ефективно організації та реалізації міжнародного маркетингу в АПК мають бути незалежність країн, наявність стійких національних валют, розвинуте національне законодавство, надійність національної політики, а також мовні та

культурні (звичаї і традиції) відмінності. Основною функцією міжнародного маркетингу можна вважати обґрунтування цільових позицій управління активністю підприємства на світовому ринку.

Висновки. Розвиток маркетингової діяльності в сільському господарстві є невід'ємним елементом відродження аграрної складової економіки нашої держави, особливо з огляду на нагальність вирішення цих проблем. Специфіка маркетингової діяльності аграрної сфери на глобальних ринках збуту продукції визначається не стільки додатковими завданнями, які виникають при виході підприємства на зарубіжний ринок, скільки змінами, пов'язаними з глобалізацією світової економіки, зростанням світової торгівлі продовольством, а також поглибленням міжнародної та регіональної економічної інтеграції. Концепція глобального маркетингу передбачає ретельний аналіз змін світового ринку під час прийняття рішень, реалізацію системного підходу до досягнення поставлених цілей, створення умов для максимального пристосування виробництва до вимог світового ринку, виходячи з довгострокової перспективи, а також організацію та проведення досліджень світового ринку.

Список літератури

1. Багорка М.О., Абрамович І.А. Формування комплексної системи аграрного маркетингу підприємства. Проблеми системного підходу в економіці. Випуск 1(87).2021. с. 97-102
2. Branson R.E., Norvell D.G. (1983) *Agricultural Marketing*. New York: McGrawHill.521 p.
3. Гаркавенко С. С. *Маркетинг: підручник*. 7-ме вид., Київ : Лібра, 2010. 720 с.
4. Єранкін О.О. *Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: монографія*. Київ: КНЕУ, 2009. 419 с.
5. Капаруліна І.М. *Розвиток підприємства: концепція і технологія дослідження*: К.: ЛіраК, 2015. 432 с
6. Kotler, P. and Gertner, D. Country as brand product and beyond: a place marketing and brand management perspective, *Journal of Brand Management*, 2002. Vol. 9, pp.249–261.
7. Сергієнко О. Особливості та роль маркетингу аграрних підприємств в контексті їх конкурентного розвитку. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, 330(3), 2024. 436-444. <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2024-330-69>
8. Островський П.І. *Аграрний маркетинг*. К: Центр навчальної літератури, 2006. 224 с.

УДК: 352:374:001

*Стародубцева Любов Володимирівна,**Здобувачка наукового ступеня Волинського національного університету імені Лесі Українки*<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925055>**ЕКОНОМІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЯГНЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ***Starodubtseva Liubov Volodymyrivna,**PhD candidate, Lesya Ukrainka National University of Volyn, <https://orcid.org/0009-0000-5998-6714>***ECONOMIC RE-THINKING OF ACHIEVEMENT OF GOALS OF STECED DEVELOPMENT IN UKRAINE****Анотація.**

Вихідною гіпотезою дослідження стала теза про зв'язок перспектив досягнення цілей сталого розвитку і наявних матеріальних умов, що визначаються відповідними якісними характеристиками елементів суспільного базису. Проведено аналіз у площині розгляду взаємозв'язку між ЦСР та економічними передумовами їх досягнення, серед яких: економічне зростання, інвестиції (за напрямками), інновації та технології, розвиток малого та середнього бізнесу, ефективне управління природними ресурсами, фінансова стабільність, соціальна справедливість. Конкретизація отриманих висновків дозволила виділити економічні обмеження макроекономічного рівня в реалізації ЦСР, що мають як системний характер (вади моделі економічного зростання за критерієм параметру конкурентоспроможності, мотиваційні та інституційні обмеження), так і похідний – брак фінансових ресурсів, нерівність у доходах, макроекономічна нестабільність, інфраструктурні обмеження підтримки сталого розвитку. Ідентифіковано обмеження досягнення ЦСР з боку економічного базису, що потребують коригуючого впливу стратегічного характеру. Базовим обмеженням в Україні названо модель економічного зростання, що має сировинну орієнтацію з акцентом на експорті товарів з низькою доданою вартістю. Визначено підтримуючі механізми відтворення сировинного профілю економіки України. Доведено, що в їх основі лежить інституційна архітектура, що базується на домінуванні екстрактивних інститутів. Її формування є наслідком домінування рентної мотивації. Досліджено феномен зсуву мотивації в бік отримання ренти, що розглядається економічними агентами як економічно обґрунтована тактика функціонування в системі, де витрати рентної діяльності нижчі у порівнянні з продуктивною. Розкрито наслідки інституціоналізації неефективної з точки зору функціонування соціально-економічної системи моделі економічного розвитку. Визначено вплив порушення рівноваги в системі влади, спричиненого прагненням зміцнення політичної влади з метою збереження доступу до обмежених ресурсів і отримання економічної ренти в результаті реалізації політичних привілеїв на реалізацію стратегічних завдань досягнення ЦСР.

Abstract.

The starting hypothesis of the research was the thesis about the relationship between the prospects of achieving sustainable development goals and the existing material conditions, which are determined by the corresponding qualitative characteristics of the elements of the social base. The analysis was carried out in the plane of consideration of the relationship between the SDGs and the economic prerequisites for their achievement, including economic growth, investments (by directions), innovations and technologies, development of small and medium-sized businesses, effective management of natural resources, financial stability, social justice. The concretization of the obtained conclusions made it possible to identify the economic limitations of the macroeconomic level in the implementation of the SDGs, which have both a systemic nature (flaws of the economic growth model according to the criterion of the competitiveness parameter, motivational and institutional limitations), and a derivative one - a lack of financial resources, income inequality, macroeconomic instability, infrastructural limiting support for sustainable development. Limitations to achieving the SDGs from the side of the economic base have been identified, which require a corrective influence of a strategic nature. The primary limitation in Ukraine is the economic growth model, which has a raw material orientation emphasizing the export of goods with low added value. They are determined by supporting the mechanisms of reproduction of the raw material profile of the Ukrainian economy. It is proved that they are based on institutional architecture based on the dominance of extractive institutions. Its formation is a consequence of the dominance of rent motivation. The phenomenon of a shift in motivation towards the receipt of rent, which economic agents consider an economically justified tactic of functioning in a system where the costs of rent-seeking activities are lower compared to productive ones, has been studied. The consequences of institutionalizing the model of economic development, which is ineffective from the point of view of the functioning of the socio-economic system, are revealed. The influence of the imbalance in the system of power caused by the desire to strengthen political power to maintain access to limited resources and obtain economic rent due to the implementation of political privileges on the implementation of the strategic tasks of achieving the Central Bank is determined.

Ключові слова: цілі сталого розвитку, сталий розвиток, економічний розвиток, економічне зростання, інституційна структура.

Key words: *sustainable development goals, sustainable development, economic development, economic growth, institutional structure.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Цілі сталого розвитку (ЦСР) стали результатом інтеграції зусиль на глобальному рівні, підсумком дискурсу і знаходження консенсусу між урядами, бізнесом, громадянським суспільством. ЦСР реалізують амбітне прагнення до інклюзивного розвитку в рамках світової спільноти і декомпонуються у наступні напрямки реалізації зусиль:

1. Економічний розвиток: подолання бідності; подолання голоду; гідна праця та економічне зростання; інновації та інфраструктура.

2. Соціальний розвиток: міцне здоров'я; якісна освіта; гендерна рівність; зменшення нерівності; сталий розвиток міст і громад; чиста вода та належні санітарні умови.

3. Екологічна стійкість: доступна та чиста енергія; боротьба зі зміною клімату; відповідальне споживання; збереження морських ресурсів; збереження екосистем суші.

4. Інституційні рамки: мир та справедливість; партнерство заради сталого розвитку.

Відповідно до теорії К. Маркса економічні відносини виступають базисом суспільних відносин, а політичні, ідеологічні – надбудовою. Взаємозв'язок між базисом і надбудовою має діалектичний характер. Ця теза знайшла своє відображення у науковому доробку Беляєва О., який зазначає «Процес виникнення і розвитку суспільних ідей – складний і часто суперечливий; ці ідеї а також і відповідні їм установи не з'являються на світ як продукт базису. Економіка не створює ні філософських, ні релігійних, ні етичних, ні естетичних і політичних ідей. Ідеї та установи створюють люди. Але створюють вони ці суспільні ідеї не довільно, а у відповідності з існуючими суспільними, перш за все економічними, умовами (тобто базисом) і суспільними законами. Урешті-решт філософські, естетичні, моральні, релігійні та інші ідеї визначаються економічним базисом» [1]. Перехід до реалізації парадигми сталого розвитку, що знаходить конкретизацію у ЦСР, можливий лише за наявності сформованих матеріальних умов, тобто набуття елементами суспільного базису відповідних якісних характеристик. Зазначений висновок актуалізує дослідження економічних факторів досягнення ЦСР в сукупній взаємодії «ціль – економічні передумови досягнення».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика досягнення цілей сталого розвитку є складовою дослідження реалізації загальної концепції сталого розвитку. Вона стала активним предметом суспільних та наукових дискусій, адже формуються неklasичні підходи до філософії господарювання. В зазначені процеси активно включаються міжнародні урядові та неурядові організації. Варто відзначити персональний вклад у формування тео-

рії сталого розвитку таких зарубіжних та вітчизняних вчених, як: А. Печчеї, Дж. Форрестер, Морен Е., Тинберген Я., Медоуз Д., Джаріні О., Сіель В., Дітон Е., Нордхаус У., Ромер П., П'ятницька Г., Зайцева Л., Піщур Я., Порудеева Т., Черченко О., Буканов Г., Григоренко О., Хаустова В., Трофимова В., Швець Н, Рудевська В. тощо.

Мета статті – аналіз якісних характеристик економічного базису суспільного розвитку, що мають вплив на перспективи досягнення цілей сталого розвитку в національному вимірі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Факторами досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР), що формуються в рамках економічного базису виступають економічне зростання, інвестиції (за напрямками), інновації та технології, розвиток малого та середнього бізнесу, ефективне управління природними ресурсами, фінансова стабільність, соціальна справедливість. Їх ідентифікація дозволяє зробити наступний крок і визначити обмеження реалізації ЦСР, що потребують коригуючого впливу стратегічного характеру. На наш погляд, до них слід віднести наступні компоненти:

– вади моделі економічного зростання за критерієм параметру конкурентоспроможності;

– обмеження фінансового характеру (брак фінансових ресурсів на реалізацію інноваційних технологічних рішень, недостатнє фінансування з боку урядів та міжнародних організацій, недостатня кількість кредитних інструментів для підтримки сталих ініціатив);

– нерівномірний розподіл багатства (нерівність у доходах між різними соціальними групами і регіонами, обмеження інклюзивності доступу до ресурсів і можливостей);

– макроекономічна нестабільність (коливання валютних курсів, інфляція, безробіття);

– мотиваційні обмеження (протиріччя між короткостроковими економічними вигодами і довгостроковими цілями сталого розвитку; спротив з боку бізнесу та населення до змін, що можуть бути економічно не вигідними в короткостроковій перспективі);

– регуляторні та інституційні обмеження (недосконалість правової бази, вади функціонування регуляторних механізмів, стан інституційного базису);

– інфраструктурні обмеження (відсутність необхідної інфраструктури для підтримки сталого розвитку).

Початок XXI сторіччя став для України періодом відносно стійкого економічного зростання (Рис. 1), в наслідок якого відбулось покращення соціальної ситуації та було отримано позитивну динаміку в досягненні ЦСР.

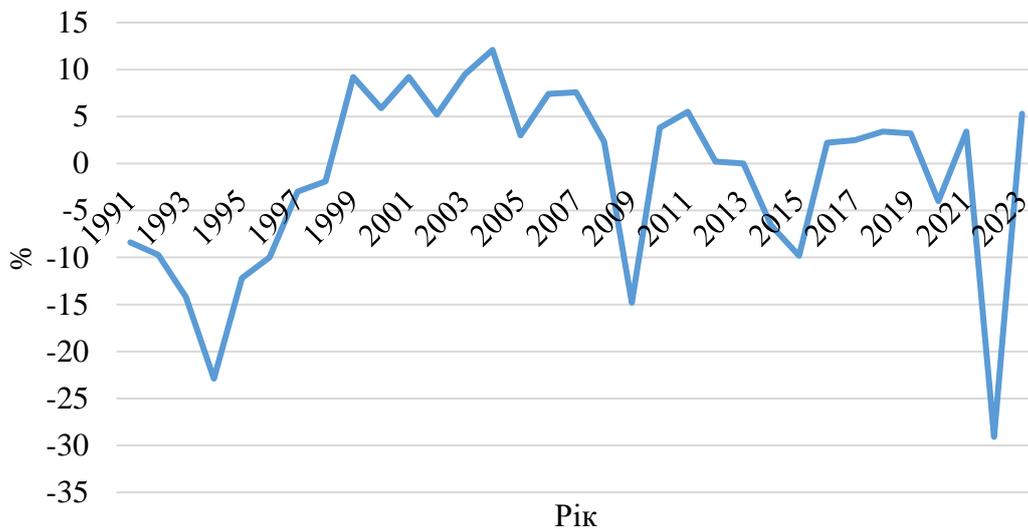

Рис. 1. Динаміка реального ВВП в Україні, %

Складено за: [2, 3]

Середні темп приросту ВВП в Україні за період 2000–2007 рр. склали близько 7,5%. Далі прослідувала жорстка реакція національної економіки на світову фінансову кризу 2008–2009 рр., яка вимірюється падінням ВВП на 14,8%. В 2010 р. відбулося відновлення зростання, що було зумовлено фактором поживлення на зовнішніх ринках, посткризовим відновленням світової економіки. Збільшення ВВП спостерігалось до 2013 р., однак зі спадною тенденцією. В 2014 р. Україна стикнулася зі значними викликами, включаючи військовий

конфлікт на Сході, анексію Криму рф. Відбулось падіння внутрішнього та зовнішнього пориту, що спричинило падіння реального ВВП на 6,6%, криза поглибилась в 2015 р. Найглибше падіння за роки незалежності України стало наслідком відкритої агресії рф і склало 29,1%.

При цьому, обраний в національній економіці шлях розвитку мав суттєві вади, серед яких сировинна орієнтація з акцентом на експорт, про що свідчить структура ВВП за категоріями кінцевого використання (Рис. 2)

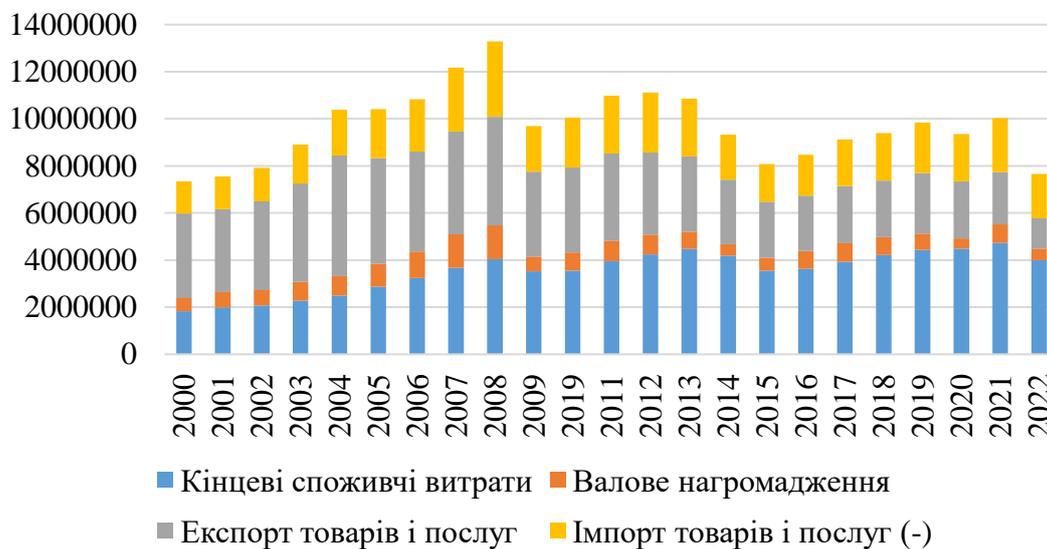

Рис. 2. Структура ВВП України за категоріями кінцевого використання в постійних цінах 2021 р., млн грн.

Складено за: [4]

Значне падіння ВВП в Україні в 2022 р., зокрема, спричинено скороченням експорту. Реалізація обраної в Україні моделі економічного зростання забезпечувалась завдяки дешевим енергетичним і трудовим ресурсам, за рахунок яких формувалась ілюзія конкурентоспроможності. За такого підходу на початку XXI ст. у конкурентній

взаємодії був отриманий короткостроковий позитивний ефект у вигляді зростання ВВП і стабілізації в сфері соціального забезпечення. Для національної економіки в довгостроковому вимірі це відбулось консервуванням ключових системних диспропорцій та зволіканням у здійсненні структурних перетворень.

Всесвітній економічний форум в Давосі застосував підхід оцінки конкурентоспроможності для класифікації країн за типом економічного зростання. Так, країни як об'єкт аналізу поділялися на три групи: кошик «факторних» країн (економічне зростання забезпечується на основі базового внутрішнього фактору конкурентоздатності або комбінацію таких факторів); кошик країн, де конкурентоздатність базується на продуктивності праці (економіки, де реалізується національна промислова політика); кошик країн, що реалізують модель інно-

ваційної економіки, економіки знань. Україна за зазначеною класифікацією перебувала в групі «факторних» держав і, як вже було зазначено, експлуатувала на початку XXI сторіччя квазіфактори конкурентоспроможності – дешеву робочу силу, сформовану на старій демографічній базі, та дешеві енергетичні ресурси. Зазначені драйвери зростання демонструють тенденцію до поступового загасання. Куш О. досліджує демографічну ситуацію в Україні і виділяє наступні фази «демографічного колапса», відштовхуючись від показника 2013 р, що склав 45,5 млн осіб (Табл. 1)

Таблиця 1

Фази демографічного спаду в Україні

Рік	Фактори	Показник чисельності населення (млн осіб)	Чисельність працездатного населення (млн осіб)
2016	Окупація Криму та частини Донбасу, перша хвиля міжнародної міграції	42,7	17,3
2021	Міграція і наслідки пандемії	37	14
2022	Природне скорочення, міграція, окупація, втрати у ході воєнних дій	28	11

Складено на основі: [5]

Сукупно Україна втратила 17,5 млн осіб (39% демографічного потенціалу), продовження війни в найближчі 2-3 роки, за прогнозними оцінками О. Куша [5], може призвести до скорочення населення до 20 млн осіб. Кількість осіб працездатного віку має більш виражену негативну динаміку – зменшення на 43%, а при збереженні наявних тенденцій може скоротитися на 59%, що в абсолютних величинах складає 8 млн осіб. Колапс економічного демографічного потенціалу України зумовлено тим, що міграцією охоплено значну частину економічного активного працездатного населення.

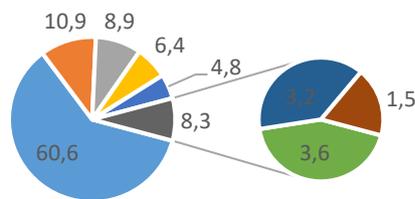
Соціологічне дослідження, проведене центром Разумкова [6] надає узагальнений «портрет» українського біженця. Серед біженців переважають жінки (93%). Найбільші вікові групи респондентів становлять люди віком від 30 до 39 років (42%) та від 40 до 49 років (29%). 83% біженців — люди з вищою або незакінченою вищою освітою. Найбільш представленими серед опитаних соціальними групами є висококваліфіковані фахівці (30%), керівники підприємств та їх підрозділів (14%), підприємці (14%), кваліфіковані робітники (12%), домогосподарки (11%).

Фактично можна констатувати наявність в Україні на сучасному етапі розвитку проблеми зменшення демографічної бази, формування дефіциту робочої сили, що за прогнозними даними буде мати тенденцію до поглиблення негативних тенденцій і виступати обмеженням для реалізації як наявної моделі економічного розвитку (за рахунок втрати конкурентної переваги), так і реалізації стратегії інноваційного розвитку на основі відходу від аграрно-сировинної траєкторії.

Ще одним фактором, що експлуатувався в рамках національної економіки і забезпечував конкурентні переваги на світовому ринку, була відносно низька ціна на енергетичні ресурси. Однак, ситуація значно змінилася за роки незалежності. Спостерігається загальна тенденція до зростання цін на всі без виключення енергоресурси, однак в національній економіці не відбулось адекватних змін техніко-технологічного характеру щодо зниження енергоємності виробництва. Так, вона на 2023 р. складає приблизно 0,25 МДж/долар США у ВВП. Для порівняння зазначений показник у США - 0,09 МДж/долар США у ВВП, в ЄС - 0,14 МДж/долар США у ВВП, в Японії - 0,08 МДж/долар США у ВВП, в Китаї - 0,19 МДж/долар США у ВВП. Отже, висока енергоємність виробництва в Україні в сукупності з лібералізацією цін на енергоресурси, наближенням їх до світових зробило національну переробну промисловість неконкурентоздатною на світовому ринку.

В глобальних логістичних ланцюгах постачання Україна закріпила за собою роль сировинного придатку, експортуючи продукцію з низькою часткою доданої вартості.

Сучасна структура українського експорту демонструє тенденцію до погіршення через зменшення частки продукції гірничо-металургійної та хімічної промисловості, а також скорочення частки високотехнологічної продукції у ВВП країни, водночас збільшується частка продукції з низькою доданою вартістю. У першому півріччі 2023 р. основу українського товарного експорту формувала продукція АПК, металургійної і видобувної промисловості (Рис. 3).

- Продукція АПК та харчової промисловості
- Продукція металургійного комплексу
- Продукція машинобудування
- Мінеральні продукти
- Продукція хімічної промисловості
- Деревина та паперова маса
- Різні промислові товари
- Продукція легкої промисловості

Рис. 3. Структура товарного експорту України в I півріччі 2023 р., %
Сформовано за: [7]

Ключові вектори у формуванні та розвитку експортного потенціалу України переважно негативні та взаємопов'язані. Наявна в Україні тенденція до деіндустріалізації та зниження рівня економічної складності є ілюстрацією прояву «Голанської хвороби». В роботі Павленко Н. розкриває причини цього явища на основі дослідження мотиваційних механізмів прийняття економічних рішень. Так, вона зазначає «Основними характеристиками сучасної економічної моделі України є її сировинний профіль, рентна мотивація та високий рівень корупції. Ці риси тісно пов'язані між собою: сировинні галузі домінують в економіці, оскільки вони найбільш монополізовані та забезпечують основну частину ренти. Ця рента зосереджується в ключових вузлах (таких як залізниці, порти, митниці, податкові органи) через екстрактивні інститути і розподіляється серед вигодонабувачів (олігархів та бюрократії) за допомогою корупційних механізмів. У такій моделі відсутній простір для інновацій, які є критично важливими для здобуття конкурентних позицій у міжнародній економіці. Рента і прибуток – це два різні способи отримання економічної вигоди, проте створення прибутку вимагає значно більше зусиль, оскільки воно зазвичай базується на інноваціях. Доки в економіці існує можливість легко отримувати ренту, відсутні стимули для інновацій, а без них неможливе ефективне функціонування промисловості. Капітал поступово концентрується саме в тих галузях, що генерують ренту» [8].

Аналіз інституційної структури економіки в Україні дозволяє констатувати факт домінування екстрактивних інститутів, що стало наслідком реалізації мотиваційних механізмів на етапі первісного нагромадження капіталу. В подальшому зазначена інституційна архітектура підтримувалась і на сьо-

годні підтримується замкненим колом взаємовідносин у ланцюзі «зсув витрат» - «зсув мотивації» - «зсув влади». Розкриємо сутність представлених понять в контексті функціонування економічної системи в Україні [9, с. 70-71]:

- «Зсув витрат» став наслідком того, що витрати рентної діяльності були нижче у порівнянні з продуктивною.

- «Зсув мотивації» є результатом «зсуву витрат». Мотивація до ефективної продуктивної діяльності подавлена, адже є більш витратною. Натомість формується надлишкова мотивація до рентної діяльності, що має меншу ефективність з точки зору функціонування соціально-економічної системи. Таким чином, найбільш привабливою сферою інвестування капіталу стало не впровадження інновацій у сфері бізнесу, а вкладення у.

- «Зсув влади» - отримані рентні доходи інвестуються не в розвиток інновацій, а у зміцнення політичної влади з метою збереження доступу до обмежених ресурсів і отримання економічної ренти в результаті реалізації політичних привілеїв. В результаті порушується рівновага в системі влади -невідокремленими виявилися ключові економічні і політичні агенти.

Як наслідок, Україна отримала олігархічний капіталізм, рентна мотивація вийшла на перший план як основний стимул економічної діяльності, а корупція як механізм її здійснення. Причому в кінцевому підсумку сформувався найбільш суспільно небезпечний вид корупції - захоплення держави. Створюються штучні бар'єри, як на ринках, так у політичній системі, знищуються стимули економічної діяльності і політичної активності у всіх, хто не належить до правлячої еліти [9, с. 71].

Як альтернатива побудови моделі розвитку, заснованої на нарощуванні промислового потенціалу, розглядається стратегія формування сервісної економіки. «Утилізація» промислового ядра актуалізує

протиріччя між аграрно-сервісною моделлю розвитку та урбаністичними центрами національного рівня. Такий шлях вступає у протиріччя з концептуальною метою сталого розвитку, яка означена Лелеченком А. П. в рамках визначення цього поняття Він підкреслив, що це процес якісних змін, що передбачає збалансування інтересів людини, суспільства і держави сьогодні і в майбутньому «на засадах досягнення в динаміці економічної ефективності, фінансової стійкості, економічного зростання та розвитку екологічної і соціальної підсистеми суспільства та, як наслідок, макросистем вищого рівня, з урахуванням раціональних обмежень, що накладаються національною безпекою, і впливу чинників зовнішнього середовища» [10]. Вважаємо акцент на обмеження, які формуються вимогами національної безпеки, цілком обумовленим логікою економічного розвитку. Так, варто відзначити той факт, що Україна, яка проходить складний історичний етап, має потребу у розбудові власного ВПК. З огляду на це продовження у повоєнний період процесу деіндустріалізації не відповідає національним інтересам.

Для реалізації цілей сталого розвитку необхідна інфраструктура, яка охоплює декілька ключових аспектів, які забезпечують гармонійний розвиток суспільства, економіки та охорону довкілля. Усі ці компоненти інфраструктури (фізична інфраструктура – транспортна, енергетична, водопостачання, зв'язку; соціальна; інституційна; економічна; екологічна) є взаємопов'язаними та повинні розвиватися комплексно для забезпечення сталого розвитку, спрямованого на досягнення добробуту, соціальної справедливості та збереження довкілля. Військові дії в Україні та їх наслідки створюють численні інфраструктурні виклики, що перешкоджають розвитку країни та реалізації її довгострокових стратегічних планів, зокрема в реалізації ЦСР. Серед них: руйнування критичної інфраструктури; вимушена внутрішня міграція, що створює значний тиск на інфраструктуру в тих регіонах, які приймають внутрішньо переміщених осіб; порушення економічних зв'язків та логістики; енергетична криза; підвищення вартості відновлення. Для подолання перерахованих викликів необхідні:

- міжнародна підтримка та фінансування - залучення міжнародних партнерів для допомоги у відновленні зруйнованої інфраструктури та наданні фінансової допомоги;
- комплексне планування відновлення - розробка довгострокових стратегій відновлення, що враховують не лише фізичну реконструкцію, але й соціальні, економічні та екологічні аспекти;
- підвищення стійкості - відновлення інфраструктури з акцентом на стійкість до майбутніх викликів, включаючи можливі нові конфлікти, екологічні та економічні кризи;
- залучення місцевих громад - включення місцевих громад у процес відновлення, щоб забезпечити врахування їхніх потреб і пріоритетів у відбудові інфраструктури.

Висновки. Перспективи досягнення ЦСР визначаються наявністю відповідних матеріальних

умов, що детермінуються якісними характеристиками елементів суспільного базису. Аналіз траєкторії розвитку і актуального стану економіки України дозволяє визначити основне обмеження в реалізації ЦСР, що полягає у сформованій моделі економічного зростання, основу якої складають сировинні галузі з акцентом на експорті товарів з низькою доданою вартістю. Історичною умовою її формування стала експлуатація базових внутрішніх факторів конкурентоспроможності, а саме дешевих енергетичних і трудових ресурсів. Зовнішні і внутрішні виклики призвели до їх нівелювання, однак системні диспропорції, що проявились у деіндустріалізації та зниженні рівня економічної складності, не були подолані, адже сировинний профіль економіки України консервується наявною інституційною архітектурою. Її основу складають екстрактивні інститути, які за своєю сутністю заперечують інклюзивний доступ економічних суб'єктів до ресурсів і можливостей.

Перелік використаних джерел

1. Беляєв О. Базис і надбудова: еволюція взаємовпливу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32608547.pdf>
2. Тарасовський Ю. ВВП України за підсумками 2022 року впав на 29,1% - Держстат. URL: <https://forbes.ua/news/vvp-ukraini-za-pidsumkami-2022-roku-vpav-na-291-derzhstat-13042023-13041>
3. Белоус О. Незалежність в цифрах. Як змінилась економіка України за 30 років. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/nezavisimost-tsfrah-izmenilas-ekonomika-1629802576.html>
4. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
5. Куц О. За 10 років населення України скоротилося майже на 40%: як це змінить економіку. URL: <https://minfin.com.ua/ua/2024/01/11/119443642/>
6. Настрої та оцінки українських біженців (липень – серпень 2022 р.). URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/nastroi-ta-otsinky-ukrainskykh-bizhentsiv-lypen-serpen-2022p>
7. Інфографіка (експорт). Мінекономіки. URL: <https://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e3c3c882-4b68-4f23-8e25-388526eb71c3&tag=TendentsiiEksportuInfografika-eksport->
8. Павленко Н. Необхідність зміни моделі економічної системи України. URL: https://www.researchgate.net/profile/Vadym-Polishchuk/publication/369031910_Instrumenti_stabilizacii_finansovoi_sistemi_Ukraini_v_umovah_vijni/links/640613d357495059456d307e/Instrumenti-stabilizacii-finansovoi-sistemi-Ukraini-v-umovah-vijni.pdf#page=43
9. Ларіна Т., Даниленко В. Економіка України крізь призму інституційної теорії світового розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2018. №4. С. 69-75.
10. Лелеченко А. П. Феномен поняття «сталий розвиток». *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 12. URL: www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1649

JURISPRUDENCE

УДК 343.98

Шевченко Дмитро Андрійович*Курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України,**Дніпровського державного університету внутрішніх справ***Кореньков Максим Максимович***Курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України,**Дніпровського державного університету внутрішніх справ***Копилов Едуард Володимирович***Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності факультету підготовки фахівців для підрозділів**кримінальної поліції Національної Поліції України,**Дніпровський державний університет внутрішніх справ*<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925065>**ПРИНЦИПИ ТА ПРАВОВА ОСНОВА ОПЕРАТИВНО - РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Dmytro Andriyovych Shevchenko****Maksym Maksymovich Korenkov****Eduard Volodymyrovych Kopylov****PRINCIPLES AND LEGAL BASIS OF OPERATIONAL - SEARCH ACTIVITIES****Анотація.**

У статті визначено принципи оперативно-розшукової діяльності, та визначено основні аспекти її правової основи, а саме: Конституція України, Кримінальний кодекс, Кримінальний - процесуальний кодекс, Податковий та Митний кодекси України, Закони України про прокуратуру, Національну поліцію, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Службу безпеки України, Державну прикордонну службу України, Державну кримінально-виконавчу службу України, Державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Abstract.

The article defines the principles of investigative activity, and defines the main aspects of its legal basis, namely: the Constitution of Ukraine, the Criminal Code, the Criminal Procedure Code, the Tax and Customs Codes of Ukraine, Laws of Ukraine on the Prosecutor's Office, the National Police, the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine, State Bureau of Investigation, Bureau of Economic Security of Ukraine, Security Service of Ukraine, State Border Service of Ukraine, State Criminal Enforcement Service of Ukraine, State Security of State Powers of Ukraine and Officials, status of judges, security of persons participating in criminal proceedings, state protection of court and law enforcement officials, other legislative acts and international legal agreements and treaties to which Ukraine is a party.

Ключові слова: Оперативно-розшукова діяльність, правова основа, закон, нормативно-правовий акт.

Keywords: Operational investigative activity, legal basis, law, regulatory act.

Оперативно-розшукова діяльність - це система гласних і негласних пошукових та контрольно-розшукових заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Завданням оперативно-розшукової діяльності є пошук і фіксація фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій, з метою припинення правопорушень та в інтересах кри-

мінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять: Конституція України, Кримінальний кодекс, Кримінальний процесуальний кодекс, Податковий та Митний кодекси України, Закони України про прокуратуру, Національну поліцію, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань, Бюро економічної безпеки України, Службу безпеки, Державну прикордонну службу України, Державну криміна-

льно-виконавчу службу України, Державну охорону органів державної влади України та посадових осіб, статус суддів, забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, державний захист працівників суду і правоохоронних органів, інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна. З набуттям незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на формування громадянського суспільства, розбудову правової держави, в якій, згідно з Конституцією, людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та інші права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю. Це, у свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів щодо забезпечення цих досягнень світової цивілізації як одного із головних її обов'язків [8].

Згідно з найбільш загальним визначенням, яке надається в теорії права, правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив за допомогою правових (юридичних) засобів на поведінку людей та суспільні відносини. Сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єктів суспільних відносин приводиться у відповідність до потреб і дозволів, що містяться у нормах права, є механізмом правового регулювання. В теорії права поняття механізму правового регулювання розкривається як комплексне явище, складовими елементами якого є: норми права, які є основою механізму правового регулювання, враховуючи те, що з юридичних норм і їх змісту починається правовий вплив на суспільні відносини; правові відносини, тобто суспільні відносини, що здійснюються в рамках визначених нормами права; акти реалізації прав та обов'язків - діяльність суб'єктів, що виконують приписи правових норм.

Правова основа - це правовий фундамент, спираючись на який функціонує вся оперативнорозшукова діяльність. Правова основа цього виду державно-правової діяльності розглядається як сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів, у рамках яких вона починається, розвивається та припиняється, й, відповідно, у рамках яких можуть і повинні діяти всі суб'єкти оперативнорозшукової діяльності та інші суб'єкти, які потрапляють або залучаються до сфери оперативнорозшукової діяльності. Згідно з положеннями ст. 3 Закону України «Про оперативнорозшукову діяльність», правову основу оперативнорозшукової діяльності становлять Конституція України, Закон України «Про оперативнорозшукову діяльність», Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, Закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про судоустрій і статус суддів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про Державне бюро

розслідувань», інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди і договори, учасником яких є Україна.

Вона має багаторівневу структуру та умовно складається якнайменш, з чотирьох рівнів, що можуть мати власні підрівні, а саме: Конституція України; Закони України; інші нормативно-правові акти; міжнародно-правові угоди і договори. До першого рівня відноситься Конституція України, яка включає в себе норми прямої дії та вищої юридичної сили. Цей рівень правового регулювання охоплює інститути та норми, що становлять загальну основу всіх видів державної діяльності, які застосовуються в усіх сферах соціального управління, в тому числі й в оперативнорозшуковій діяльності. Згідно зі ст. 3 Конституції України, людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме на запобігання та припинення протиправних посягань на основні невід'ємні права і свободи людини спрямована оперативнорозшукова діяльність, що і є свого роду гарантією з боку держави щодо їх непорушності.

Галузеве законодавство містить низку положень, які безпосередньо або опосередковано регулюють відносини у сфері оперативнорозшукової діяльності та складають наступний рівень нормативно-правової регламентації. До цього рівня необхідно віднести, в першу чергу, Закон України «Про оперативнорозшукову діяльність» як основний нормативно-правовий акт, що регулює оперативнорозшукові правовідносини. Він містить норми, якими регламентовано, відповідно, завдання оперативнорозшукової діяльності, поняття оперативнорозшукової діяльності, правову основу оперативнорозшукової діяльності, принципи оперативнорозшукової діяльності, підрозділи, які здійснюють оперативнорозшукову діяльність, міжнародне співробітництво у сфері оперативнорозшукової діяльності, підстави для проведення оперативнорозшукової діяльності, обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативнорозшукову діяльність, права підрозділів, які здійснюють оперативнорозшукову діяльність, гарантії законності під час здійснення оперативнорозшукової діяльності, строки ведення оперативнорозшукових справ, закриття оперативнорозшукових справ, використання матеріалів оперативнорозшукової діяльності, сприяння здійсненню оперативнорозшукової діяльності, соціальний і правовий захист працівників оперативних підрозділів, соціальний і правовий захист особи, яка залучається до виконання завдань оперативнорозшукової діяльності, та нагляд за додержанням законів під час проведення оперативнорозшукової діяльності. До цього ж рівня можна віднести Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, Закони України «Про прокуратуру», «Про Національну поліцію», «Про Службу безпеки України», «Про Державну прикордонну службу України», «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», «Про державну охорону органів держав-

ної влади України та посадових осіб», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України» тощо. Крім того, цей рівень включає в себе й ті Закони України, що прямо не регламентують оперативно-розшукову діяльність, однак своїми приписами або визначають межі завдань, цілей чи безпосередньо об'єктів цієї діяльності, або впливають на специфічні відносини, які виникають, розвиваються та припиняються під час здійснення оперативно-розшукової діяльності вповноваженими суб'єктами. Такими законами, наприклад, є Закони України «Про державну таємницю», «Про інформацію», «Про статус суддів», «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів», «Про запобігання корупції», «Про розвідувальні органи України», «Про контррозвідувальну діяльність», «Про Службу зовнішньої розвідки України», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» та інші.

До третього (підзаконного) рівня правової основи оперативно-розшукової діяльності віднесено Укази Президента України, наприклад, щодо питань окремих пріоритетних напрямів та завдань боротьби зі злочинністю, організаційно-функціональних аспектів діяльності правоохоронних органів тощо та постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України про затвердження положень про нормативно-правове регулювання діяльності окремих функціональних структур, що діють у сфері боротьби зі злочинністю, та інші. До цього ж рівня відносяться й численні нормативно-правові акти відомчого та міжвідомчого характеру на рівні наказів (спільних наказів), доручень, вказівок, інструкцій, різноманітних приписів тощо. Зокрема, до таких можна віднести: Інструкцію з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень; Інструкції про порядок використання правоохоронними органами можливостей НЦБ Інтерполу в Україні у попередженні, розкритті та розслідуванні злочинів; Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні тощо.

Зазначимо, що залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [10]. Слід також зазначити, що у зв'язку зі специфічністю оперативно-розшукової діяльності, значна кількість відомчих нормативно-правових актів здебільшого містять відомості, що становлять державну таємницю, та, відповідно, мають гриф обмеження доступу. Четвертий рівень складають міжнародно-правові угоди і договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та які, відповідно до ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України (наприклад, Європейська

Конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності тощо). Рівень юридичної складності правових норм, їх відповідність завданням і цілям регулювання, характер і стан відносин, що підлягають природному регулюванню, впливають на ефективність регулювання та стану суспільних відносин [7].

Умови сьогодення вказують на необхідність перегляду нормативно-правового забезпечення діяльності органів та підрозділів Національної поліції, залучених до виявлення та розслідування злочинів. Крім того, на сьогодні існує необхідність запровадження відповідних курсів підвищення кваліфікації працівників таких органів та підрозділів [6 с. 51].

Підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що завдання оперативно-розшукової діяльності полягає в захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, а також контролі за застосуванням процесуального примусу та належної правової процедури [9]. Окрім гарантій матеріально-правового змісту, національне законодавство містить низку гарантій процедурного характеру, які забезпечують ефективний захист приватного життя від несанкціонованого втручання.

Список використаних джерел:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18.02.1992 р. №2136-ХІІ, відомості Верховної Ради, 1992, № 22, ст.304.
2. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. Стаття 2 «Поняття оперативно-розшукової діяльності».
3. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992 р. Стаття 3 «Правова основа оперативно-розшукової діяльності».
4. Крамаренко Ю. М. Правові основи оперативно-розшукової діяльності. Конспект лекцій Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ <https://dduvs.edu.ua> (дата звернення 04.10.2024).
5. Конституція України від 28.06.1996 р. відомості Верховної Ради України, 1996, № 30, С. 141.
6. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Дараган В. В., Карповський С. В., Копилов Е. В. *Topical aspects of social science disciplines and innovative methods and technologies of their learning and teaching: scientific monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. Р. 40-53.
7. Копилов Е.В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. «Colloquium-journal» № 10 (169) 2023. С. 43-46.
8. Окремі питання удосконалення системи правового забезпечення прокурорського нагляду.

Крупченко В.В., Масько А.Д., Копилов Е.В. Colloquium-journal № 8 (201) 2024. С.85-88.

9. Форми та методи прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності: особливості класифікації. Булавка С.О., Кабиш А.Ю., Копилов Е.В. Colloquium-journal № 9 (202) 2024. С.69-73.

10. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjectsof control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safetyand order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024.C.58.

Ларіонов Радіон Дмитрович

*Курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Сафонов Дмитро Сергійович

*Курсант факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції
Національної поліції України,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ*

Копилов Едуард Володимирович

*Викладач кафедри оперативно-розшукової діяльності
факультету підготовки фахівців для підрозділів
кримінальної поліції Національної Поліції України
Дніпровський державний університет внутрішніх справ*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13925069>

ЗАГАЛЬНІ КРИТЕРІЇ, НА ЯКИХ ҐРУНТУЄТЬСЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Dmytro Sergejevich Safonov

Dmytrovych Radion Larionov

Eduard Volodymyrovych Kopylov

GENERAL CRITERIA ON WHICH THE ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT BODIES ARE BASED WHEN CARRYING OUT OPERATIVE AND SEARCH ACTIVITIES

Анотація.

Стаття присвячена розгляду загальних принципів оперативної-розшукової діяльності в контексті правоохоронної діяльності. Визначено основні принципи, на яких ґрунтується ефективна робота правоохоронних органів з розкриття злочинів, а також проаналізовано методи, за якими вони здійснюються. Розглянуто поняття та значення ОРД, його основні принципи, методи та інструменти, а також роль ОРД у сучасному суспільстві.

Abstract.

The article is devoted to the consideration of the general principles of operative investigative activity in the context of law enforcement activities. The main principles on which the effective work of law enforcement agencies in solving crimes is based are defined, and the methods by which they are carried out are also analyzed. The concept and meaning of ORD, its main principles, methods and tools, as well as the role of ORD in modern society are considered

Ключові слова: *оперативно-розшукова діяльність, принципи оперативно-розшукової діяльності, правові основи, правоохоронні органи, віртуальний простір, правові норми, механізми контролю.*

Keywords: *operative investigative activity, principles of operative investigative activity; legal bases, law enforcement agencies. virtual space, legal norms, control mechanisms.*

Розглянемо принципи, які використовуються в умовах сьогодення Національною поліцією України при здійсненні оперативно-розшукової діяльності. Оперативно-розшукова діяльність (Далі – ОРД) є важливим інструментом в роботі правоохоронних органів та спрямована на розкриття та припинення злочинів. З метою забезпечення ефективності та законності такої діяльності, важливо визначити загальні принципи, які повинні керувати її проведенням.

Одним з основних принципів оперативно-розшукової діяльності є принцип законності. Він передбачає, що всі дії правоохоронців повинні здійснюватися в межах закону та з дотриманням прав та свобод громадян. Іншим важливим принципом є принцип пропорційності, який вимагає, щоб заходи, застосовані під час оперативно-розшукової діяльності, були обґрунтованими та відповідали меті розслідування [1, с. 20-25].

До інших загальних принципів можна віднести принцип конфіденційності, який передбачає збереження конфіденційності інформації, отриманої під час проведення оперативно-розшукових заходів, та принцип оперативної таємниці, який визначає обов'язок збереження таємниці про проведені заходи та отримані результати. П. Шапірко зазначає, що їх система в цілому повинна розвиватися з точки зору принципу верховенства права як визначального чинника оперативно-розшукової діяльності. Науковець переконаний, що система заasad оперативно-розшукової діяльності має враховувати такі положення. По-перше, сутність слідчої діяльності як виду суспільно-правової та правової діяльності. Багаторівневість слідчої діяльності має бути відображена в системі її принципів [4, с. 217-222]. Саме тому, на його думку, серед таких принципів мають бути загальносоціальні (визначають соціальний характер слідчої діяльності), загально-

правові (виражають правову природу слідчої діяльності), міжгалузеві (виражають правоохоронність слідчої діяльності), та галузевий (відображають специфіку слідчої діяльності) принципи. По-друге, система принципів оперативно-розшукової діяльності має ґрунтуватися на визначальній ролі принципу верховенства права. По-третє, ця система принципів має бути науково обґрунтованою [4, с. 217-222].

Науковці пропонують включити до правового регулювання слідчої діяльності такі загальносоціальні принципи: аксіологічний (ціннісний), принцип гуманізму та принцип демократизму. Загальні правові принципи, які він наголошує, включають принцип верховенства права, що визначає пріоритет прав людини, чітку юридичну визначеність слідчої діяльності та контроль за втручанням суб'єктів у сферу прав людини. Крім того, до загальноправових принципів слідчої діяльності він відносить принципи законності, рівності та справедливості [3, с. 24-25]. Кириченко О.В. зазначає, що міждисциплінарні принципи слідчої діяльності співпрацюють з процесуально-кримінальною діяльністю, зокрема з правовим регулюванням підготовчих етапів кримінального розслідування та адміністративної діяльності. Він вважає, що до міждисциплінарних принципів пошукової діяльності слід віднести основні принципи комплексного, повного та об'єктивного дослідження правової справи, а також принципи гласності та прозорості оперативно-розшукової діяльності [1, с. 30-31]. Аналіз Конституції України свідчить, що вищезазначені питання та їх забезпечення потребують негайного вдосконалення та уточнення [2].

Окремо вчений з'ясовує важливість принципу взаємодії з населенням та іншими державними органами, який, на його думку, має місце як у системі кримінального судочинства, так і в системі адміністративної діяльності. На міждисциплінарному рівні це конкретизація загальносоціального принципу демократії. Визначена вище система засад оперативно-розшукової діяльності, безсумнівно, має відповідне наукове обґрунтування. З точки зору авторського підходу, вважаємо за необхідне узагальнити їх таким чином:

- принцип неухильного дотримання цілей діяльності поліції. Метою поліції є сприяння безпечному суспільству, підтримання миру, боротьба зі злочинністю та дотримання закону, що впливає з основної мети роботи поліції (підтримка безпеки в цілому та безпеки окремих членів суспільства зокрема);

- принцип поваги та захисту конституційних прав усіх членів суспільства, у тому числі осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів чи проступків;

- принцип мінімізації шкоди від оперативно-розшукової діяльності. Поліцейські, які здійснюють розшукову діяльність, повинні досягати цілей такої діяльності, наскільки це можливо, таким чином, щоб зменшити вторинну або побічну шкоду (травму, «профілактичне» втручання в приватне життя або порушення незалежності та гідності, дискримінаційний вплив тощо);

- принцип гласності та відповідальності. Відповідно до потреби в конфіденційності поліцейські органи, які проводять пошукову діяльність, повинні бути прозорими та підзвітними як внутрішньо поліції, так і ззовні перед громадськістю;

- неупереджений аналіз профілів і баз даних. Використовуючи в оперативно-розшуковій діяльності інноваційні технології, наприклад, штучний інтелект або алгоритми розпізнавання облич, оперативники поліції повинні уникати дискримінаційних практик при ідентифікації підозрюваних;

- активне втручання допустимо з причин крайньої необхідності. Дії слідчих визнаються активним втручанням, якщо вони викликають особливий інтерес до приватного життя чи поваги до честі та гідності, що створює значний ризик заподіяння особі тяжких тілесних ушкоджень або значної шкоди майну;

- принцип ефективності. Полягає вона насамперед у неочікуваності оперативно-розшукових та процесуальних заходів для злочинця. По-друге, оперативні підрозділи ПЗ зобов'язані ініціативно проводити оперативно-розшукові заходи, своєчасно проводити їх, по можливості, превентивно. Тому вважаємо за доцільне наявність двох класифікаційних критеріїв поділу системи засад оперативно-розшукової діяльності, що здійснюється оперативними підрозділами Національної поліції України - загального та специфічного [4, с. 217-222].

ОРД є невід'ємною складовою сфери правопорядку та безпеки в будь-якому суспільстві. Поняття та значення ОРД знаходяться в центрі уваги владних структур, правоохоронних органів та громадськості, оскільки вони становлять основу для забезпечення громадського порядку, боротьби зі злочинністю та захисту прав і свобод громадян. У цьому науковому викладі розглянемо поняття та значення ОРД, його основні принципи, методи та інструменти, а також роль ОРД у сучасному суспільстві [5, с. 23]. Поняття "оперативно-розшукова діяльність" означає систематичну роботу правоохоронних органів та спеціальних служб з метою виявлення, припинення та розкриття злочинів, а також забезпечення належного порядку і безпеки громадян. ОРД включає в себе комплекс заходів, спрямованих на збір, аналіз та використання інформації про можливі загрози правопорядку, ідентифікацію потенційних злочинців, вживання запобіжних заходів та ефективне реагування на злочинну діяльність [6, с. 20].

Оперативно-розшукова діяльність базується на ряді принципів, серед яких найважливішими є законність, системність, професіоналізм, конфіденційність та ефективність. Законність передбачає дотримання прав і свобод громадян, встановлених законом, у всіх етапах ОРД, від збору інформації до застосування заходів примусу. Системність полягає в організації роботи правоохоронних органів та спеціальних служб у вигляді структурованих процесів та процедур, спрямованих на досягнення пос-

тавлених цілей. Професіоналізм передбачає належний рівень кваліфікації та компетентності працівників ОРД, які здатні ефективно виконувати свої обов'язки. Конфіденційність відображає необхідність збереження та захисту конфіденційної інформації, зокрема джерел, методів та технік роботи. Ефективність полягає в досягненні максимальних результатів ОРД за найменший час із мінімальними витратами ресурсів [7, с. 55].

ОРД включає в себе різноманітні методи та інструменти, серед яких найбільш поширеними є збір та аналіз інформації, спостереження, слідство, оперативні заходи, спеціальні технічні засоби та співпраця з іншими правоохоронними органами та спеціальними службами. Збір та аналіз інформації включає в себе використання різноманітних джерел інформації, включаючи відкриті джерела, інформацію від свідків та потерпілих, а також конфіденційну інформацію, отриману від розвідувальних джерел. Спостереження передбачає безпосереднє спостереження за об'єктами дослідження з метою отримання оперативної інформації. Слідство включає в себе проведення розслідування злочинів з метою встановлення обставин і винних осіб. Оперативні заходи передбачають використання спеціальних заходів з метою забезпечення безпеки громадян та попередження злочинів. Спеціальні технічні засоби включають в себе використання спеціального обладнання та технічних засобів для збору, аналізу та використання інформації. Співпраця з іншими правоохоронними органами та спеціальними службами передбачає взаємодію та обмін інформацією для досягнення спільних цілей [8, с. 12]. Роль ОРД у сучасному суспільстві надзвичайно важлива, оскільки вона спрямована на забезпечення безпеки та захисту прав громадян. ОРД відіграє ключову роль у попередженні злочинів, розкритті злочинів та притягненні винних до відповідальності, що сприяє зміцненню правопорядку та підвищенню рівня безпеки в суспільстві. Крім того, ОРД сприяє підтримці демократичних цінностей, захисту прав людини та громадянських свобод, боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, а також забезпеченню національної безпеки та обороноздатності держави.

Для чіткого виконання покладених на органи та підрозділи Національної поліції України нових функцій потребує зміни й існуюча система їх підготовки та нормативне забезпечення їх діяльності [9, с. 35]. З набуттям незалежності в Україні почалися демократичні перетворення, спрямовані на формування громадянського суспільства, розбудову правової держави, в якій, згідно з Конституцією, людина, її життя і здоров'я, честь, гідність, недоторканність та інші права і свободи визнаються найвищою соціальною цінністю. Це, у свою чергу, визначає зміст і спрямованість діяльності держави та всіх її органів щодо забезпечення цих досягнень світової цивілізації як одного із головних її обов'язків [12]. Завдання оперативно-розшукової діяльності полягає в захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав,

свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпеченні швидкого, повного та неупередженого розслідування злочинів, а також контролю за застосуванням процесуального припису та належної правової процедури [13].

Виклики сьогодення, пов'язані з військовою агресією російської федерації вказують на необхідність зміни стандартних підходів до функцій та обов'язків окремих правоохоронних органів України. Вказані обставини змусили правоохоронну систему налаштуватися на нові реалії і ключове місце, не зважаючи на підслідність воєнних злочинів, в розслідуванні воєнних злочинів посіли саме органи та підрозділи Національної поліції. Чи не малу роль щодо виявлення та фіксації фактів вчинення воєнних злочинів у вказаній системі відіграють підрозділи кримінальної поліції та органи досудового розслідування Національної поліції України [10, с. 40].

Зазначимо, що залучення громадськості до процесу протидії кримінальним правопорушенням надає можливість отримати постійно діюче безоплатне джерело інформації про вчинені кримінальні правопорушення [14]. Слід також зазначити, що у зв'язку зі специфічністю оперативно-розшукової діяльності, значна кількість відомчих нормативно-правових актів здебільшого містять відомості, що становлять державну таємницю, та, відповідно, мають гриф обмеження доступу. Четвертий рівень складають міжнародно-правові угоди і договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та які, відповідно до ст. 9 Конституції України, є частиною національного законодавства України (наприклад, Європейська Конвенція про боротьбу з тероризмом, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності тощо). Рівень юридичної складності правових норм, їх відповідність завданням і цілям регулювання, характер і стан відносин, що підлягають природному регулюванню, впливають на ефективність регулювання та стану суспільних відносин [11].

Як висновок слід зазначити, що ОРД є невід'ємною складовою сфери правопорядку та безпеки, яка має велике значення для суспільства. Забезпечення законності, системності, професіоналізму, конфіденційності та ефективності в роботі ОРД дозволяє досягати максимальних результатів у попередженні та розкритті злочинів, забезпечуючи безпеку та захист прав громадян. Загальні принципи оперативно-розшукової визначають послідовні кроки, які мають бути враховані під час проведення оперативних заходів. Їх дотримання сприяє забезпеченню захисту прав та свобод громадян.

Список використаних джерел:

1. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам: монографія. Київ: Центр уч. літератури, 2020. С. 160.
2. Копилов Е. В. Формування безпекового середовища суспільства й держави в умовах сьогодення. Юридичний науковий електронний журнал № 5-450 2022. С. 34-36.

3. Принципи оперативно-розшукової діяльності: посібник. Одеса: Букаєв В.В. 2020. С. 60.
4. Шапірко П. М. Система принципів оперативно-розшукової діяльності: теоретичні проблеми. *Право і суспільство*. 2015. № 4(2). С. 217–222.
5. Шевченко Т.О. "Поняття та значення ОРД". *Науковий вісник Національного університету "Києво-Могилянська академія"*. 2023. №2. С. 12-23.
6. Петренко, І. П., Іванова, О. С. "Орди: історія та сучасність" // Монографія. Київ: Видавництво "Академія", 2024. С. 200.
7. Сидоренко, М. В. "Поняття орд у контексті етнографії" // *Наукові записки Національного університету "Львівська політехніка"*. 2024. № 1. С. 55-62.
8. Бойко О. А. "Значення орд у розвитку української культури" // *Науковий вісник Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*. 2023. № 23. С. 11-18.
9. Копилов Е.В. Деякі аспекти здійснення прокурорського нагляду за проведенням оперативно-розшукової діяльності підрозділами кримінальної поліції України в умовах воєнного стану. *Colloquium-journal* № 17 (176) 2023. С. 33-37.
10. Дараган В.В., Карповський С.В., Копилов Е.В. Стан та перспективи розвитку підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції та органів досудового розслідування у закладах вищої освіти МВС України. Scientific monograph. Academic Council of Baltic Research Institute of Transformation Economic Area Problems according to the Minutes № 4 dated 2023. С. 40-53.
11. Копилов Е.В. Щодо питання значення прокурорського нагляду за здійсненням оперативно-розшукової діяльності підрозділами національної поліції України в умовах воєнного стану. *«Colloquium-journal»* № 10 (169) 2023. С. 43-46.
12. Окремі питання удосконалення системи правового забезпечення прокурорського нагляду. Крупченко В.В., Масько А.Д., Копилов Е.В. *Colloquium-journal* № 8 (201) 2024. С.85-88.
13. Форми та методи прокурорського нагляду у сфері оперативно-розшукової діяльності: особливості класифікації. Булавка С.О., Кабиш А.Ю., Копилов Е.В. *Colloquium-journal* № 9 (202) 2024. С.69-73.
14. Darahan V.V., Kyselov A.O., Kopylov E.V. Interaction of criminal police units with othersubjects of control over public procurement as an element of ensuring economic security. Scientific monograph. Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law: Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2024. С.58.

Colloquium-journal №28 (221), 2024

Część 1

(Warszawa, Polska)

ISSN 2520-6990

ISSN 2520-2480

Czasopismo jest zarejestrowany i wydany w Polsce. Czasopismo publikuje artykuły ze wszystkich dziedzin naukowych. Magazyn jest wydawany w języku angielskim, polskim i rosyjskim.

Częstotliwość: co tydzień

Wszystkie artykuły są recenzowane.

Bezpłatny dostęp do elektronicznej wersji magazynu.

Przesyłając artykuł do redakcji, autor potwierdza jego wyjątkowość i jest w pełni odpowiedzialny za wszelkie konsekwencje naruszenia praw autorskich.

Opinia redakcyjna może nie pokrywać się z opinią autorów materiałów.

Przed ponownym wydrukowaniem wymagany jest link do czasopisma.

Materiały są publikowane w oryginalnym wydaniu.

Czasopismo jest publikowane i indeksowane na portalu eLIBRARY.RU,

Umowa z RSCI nr 118-03 / 2017 z dnia 14.03.2017.

Redaktor naczelny - **Paweł Nowak, Ewa Kowalczyk**

«Colloquium-journal»

Wydawca «Interdruk» Poland, Warszawa

Annopol 4, 03-236

Format 60 × 90/8. Nakład 500 egzemplarzy.

E-mail: info@colloquium-journal.org

<http://www.colloquium-journal.org/>